

İÇİNDEKİLER	
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	İV
KISALTMALAR	V
ÖZET	VI
ABSTRACT	VII
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
A. OSMANLI DEVLETİ'NDE VERGİ DÜZENİ VE TAHRİRLER.....	1
1. Tanzimat Öncesinde Osmanlı Devleti'nde Tahrirler ve Vergi Sistemi	1
2. Tanzimat Döneminde Yapılan Mali Düzenlemeler	4
a. İltizamın Kaldırılması ve Muhassıllıkların Kurulması.....	7
b. Temettuat Uygulaması ve Temettuat Defterleri.....	10
c. Temettuat Defterleri	12
c.a. Temettuat Defterlerinin Tutuluşu	12
c.b. Temettuat Defterlerinin İçeriği ve Önemi	15
c.c. Temettuat Defterleri Üzerine Yapılan Çalışmalar	20
c.d. 1844-45 Tarihli Temettuat Tahriri ve Keçiborlu Temettuat Defteri	21
B. KEÇİBORLU ADININ ANLAMI VE KEÇİBORLU'NUN TARİHÇESİ.....	23
1. Keçiborlu Adının Anlamı.....	23
2. İlkçağlarda Keçiborlu.....	24
3. Türk Hakimiyetinde Keçiborlu	25
İKİNCİ BÖLÜM	28
19. YÜZYIL ORTALARINDA KEÇİBORLU'NUN SOSYAL YAPISI	28
A. NÜFUS YAPISI.....	29
1. Keçiborlu' nun Nüfusu.....	29
2. Keçiborlu'da Yerleşim ve Aşiretler	33
B. MESLEKLER.....	34
1. Meslekler ve Meslekî Kuruluşlar	34
2. Keçiborlu'daki Meslekler	35
2.a. Tarım ve Hayvancılıkla Uğraşanlar	37
2.b. Hizmet Üretenler	38
2.c. Mal Üretimi Yapanlar	39
2.d. Alım-Satımla Uğraşanlar	40
2.e. İşçilik Yapanlar	41
2. f. Kamu Hizmeti Yürütenler	42
2.g. Diğerleri	43
C. DİNİ YAPI.....	43
1. Keçiborlu'da Bulunan Dini Yapılar	45
1.a. Cami ve Mescitler	45
1.b. Zaviyeler	45
1.c. Vakıflar ve Diğerleri	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	47
19. YÜZYIL ORTALARINDA KEÇİBORLU'NUN EKONOMİK YAPISI.....	47
A. GELİR KAYNAKLARI VE VERGİLENDİRME	47
1. Tarım ve Hayvancılık Gelirleri	48
2. Ticaret Gelirleri	49
3. Nakliye ve Ulaştırma Gelirleri	50
4. İşçilik ve Zanaatkârlık Gelirleri	51
5. Kamu Görevlilerinin Gelirleri	52
B. GELİR DAĞILIMI	52
1. Hanelere Göre Gelir Dağılımı	52
2. Yerleşim Yerlerine Göre Gelir Dağılımı	55
3. Mesleklere Göre Gelir Dağılımı	56
C. VERGİ ÇEŞİTLERİ	59
1. Vergü-yi Mahsusa	59
2. Öşür Vergisi	60
3. Ağnam Vergisi	61
D. ALINAN VERGİLERİN DAĞILIMI	61
1. Yıllık Verginin Dağılımı	63
2. Öşür Vergisinin Dağılımı	64
3. Ağnam Vergisinin Dağılımı	65
4. Meslek Gruplarına Göre Vergi Dağılımı	66
5. Vergisi Olmayanlar	67
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	69
19. YÜZYIL ORTALARINDA KEÇİBORLU'DA TARIM VE HAYVANCILIK	69
A. TARIM FAALİYETLERİ	69
1. Tarım Yapılan Toprak Miktarı Ve Dağılımı	70
2. Ziraat Yapılan Topraklar	73
2.a. Mezru(Ekilmiş) Tarla Alanları	73
2.b. Çiftlikler	74
3. Yetiştirilen Ürün Çeşitleri	76
3.a. Buğday ve Arpa	76
3.b. Bağcılık ve Bahçecilik	77
3.c. Bostanlar	80
3.d. Sanayi Bitkileri	81
3.d.a. Afyon	81
3.d.b. Duhan	82
3.d.c. Penbe	82
3.e. Yonca	83
B. HAYVANCILIK	83
1. Yük-Binek Hayvancılığı	86
2. Büyükbaş Hayvancılık	89
3. Küçükbaş Hayvancılık	90
4. Arıcılık	92
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	93

KAYNAKÇA	96
EKLER	102
1. Harita.....	103
2. Grafikler	104
3. Belgeler	111
ÖZGEÇMİŞ	116

ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR

Ciddi ve derinlemesine yapıldığı takdirde yerel tarih araştırmaları, ülke tarihinin ana yapı taşlarını oluşturacaktır. Bu tutum aynı zamanda gelecek nesiller için de tarihin ve kültürün “yol taşlarını” döşeyecektir. Güvenilir bir yerel tarih bilgisi, genç kuşakların toplumlari hakkında detaylı bilgi edinmeleri, toplumsal olgulara vkıf olabilmelerine ve böylelikle de ülkeye ilişkin daha sağlıklı ve çok boyutlu fikirler üretilip yorumlar yapmalarına katkıda bulunacaktır. Biz de bu yol taşlarından birini döşemek adına, 19. yüzyıl ortalarında Osmanlı’daki kazalardan biri olan Keçiborlu’nun sosyal ve iktisadi yapısını araştırdık.

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmamızda bana yol gösteren, büyük bir sabırla çalışmalarımı takip eden, fikirlerinden istifade ettiğim hocam Prof. Dr. Fahrettin Tızlak’a teşekkür ediyorum. Beni akademik çalışmaya teşvik eden ve manevi desteklerini esirgemeyen bölüm başkanımız başta sayın Prof. Dr. Bayram Kodaman olmak üzere her zaman düşüncelerini bana aktaran diğer hocalarıma da ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

Ayşe ÖZDEMİR

Isparta-2005

KISALTMALAR

a. g. e.	: adı geçen eser
a. g. m.	: adı geçen makale
a. g. s.	: adı geçen sözlük
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Bkz. bkz.	: Bakınız, bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
ed.	: editör
H. h.	: Hicri, hicri
Haz.	: Hazırlayan
İÜİF	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
KVS	: Konya Vilayet Salnamesi
M	: Miladi
ML. VRD. TMT.	: Maliye Varidât Muhasebesi Temettuat Defterleri
ML. NZD.	: Maliye Nezareti
MÖ.	: Milattan Önce
MS.	: Milattan Sonra
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi
S.	: Sayı
s.	: sayfa
TMT	: Temettuat
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
vs.	: ve saire
Yay.	: Yayınları
Yay. Hz.	: Yayına Hazırlayan
YT	: Yeni Türkiye

ÖZET
10199 NUMARALI TEMETTUAT DEFTERİNE GÖRE KEÇİBORLU KAZASININ
SOSYAL ve EKONOMİK DURUMU
(1844-1845)

Ayşe ÖZDEMİR

Süleyman Demirel Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi, 116 sayfa, Ağustos 2005

Danışman: Prof. Dr. Fahrettin TIZLAK

Tanzimat Fermanı'nın 1839'da ilanıyla birlikte resmi olarak başlayan “batılılaşma” sürecinde Osmanlı Devleti'nde büyük değişme ve gelişmeler olmuştur. İdari, mali, askeri, ekonomik, sosyal-kültürel hemen her alanda merkezde ve taşrada yapı değişmeye başlamıştır. Bu değişme ve gelişmelerin taşra teşkilatına yansımalarını bilmek, bize yakın tarihimiz hakkında önemli bilgiler sunacaktır. Bu nedenle taşradaki sosyal ve ekonomik hayatın yapısı, anlaşılması ve araştırılması önemlidir. Bu düşüncelerle biz de, 1844-1845 yıllarında Konya eyaletine bağlı Hamid sancağı kazalarından Keçiborlu'nun sosyal ve ekonomik yapısını araştırdık.

Çalışmamızda ana kaynak olarak 10199 numaralı Temettuat defterinden yararlandık. Osmanlı Devleti'nde en küçük yerleşim yerlerine kadar yapılan sayımlar sonucu hazırlanan bu defterler, 19. yüzyıl ortalarında Osmanlı Devleti'nin sosyal ve ekonomik yapısıyla ilgili bilgi vermektedirler. Vergi düzenlemeleri yapmak amacıyla tanzim edilmiş olan bu defterlerde idari yapı ve kurumlar hakkında bilgi verilmemiştir. Bu konulardaki eksiklikleri arşiv kaynakları ve tetkik eserlerle tamamlamaya çalıştık.

Dört bölümden oluşan çalışmamıza ilk olarak, Keçiborlu adının anlamını açıklamakla başladık ve Keçiborlu'nun ilkçağlardan bugüne kadarki tarihini de kısaca anlattık. Yine ilk bölümde incelediğimiz dönemde, Osmanlı Devleti'nin vergi düzeni ve tahrirlerin yapılışı konularına değindik. Bu tahrirler içerisinde yer alan Temettuat tahrirleri ve Temettuat tahrirlerinin kayıtlarının tutulduğu Temettuat defterleri hakkında ayrıntılı bilgi verdik.

Çalışmamızın, ikinci bölümünde ele aldığımız dönem itibariyle, kazanın sosyal ve dini yapısına, nüfusuna ve buradaki meslek oluşumları ile meslek gruplarına yer verdik. Böylece hem kazanın sosyal yapısını değerlendirmiş hem de ileriki bölümlerde ele alacağımız iktisadi yapıya zemin hazırlamış olduk.

Ekonomik yapıyı işlediğimiz üçüncü bölümde, Keçiborlu'daki gelir getiren iktisadi faaliyetler ve bunlardan alınan vergilere, bu vergilerin çeşitlerine ve bunların hanelere, meslek gruplarına ve yerleşim yerlerine göre dağılımı üzerinde durduk. Kaza genelinde vergiden muaf olanları ayrıca değerlendirdik.

19. Yüzyıl Ortalarında Keçiborlu'nun Sosyo-Ekonomik Durumu adlı tez çalışmamızın son bölümünü, Keçiborlu'da gelir getiren iktisadi faaliyetlerin başında yer alan tarım ve hayvancılık konusuna ayırdık. Burada önce tarım faaliyetlerini, tarım yapılan toprakları ve yetiştirilen ürünleri, ardından da hayvancılıkla ilgili olarak temettuat defterinden elde ettiğimiz verilere göre hayvancılığın durumunu anlatmaya çalıştık.

Bu çalışma sayesinde 19. yüzyıl ortalarında bir kaza olan Keçiborlu'nun, Isparta iline bağlı bir ilçe olmadan önceki tarihinin bir dönemi aydınlanacak ve dolayısıyla bugününü anlamamız kolaylaşacaktır diye ümit ediyoruz.

Anahtar Kelimeler: Temettuat, Keçiborlu, Hane, Ekonomi, Tarım, Hayvancılık, Öşür, Vergü-yi Mahsusa.

ABSTRACT

ACCORDING TO THE 10199 NUMBER TEMETTUAT DEFTERS KEÇIBORLU' SOCIAL AND ECONOMIC SITUATION (1844-1845) Ayşe ÖZDEMİR

Suleyman Demirel University, Department of History
Master Thesis, 116 pages, Ağustos 2005

Supervising Professor: Prof. Dr. Fahrettin TIZLAK

A great deal of changes and progress in Ottoman States became with the proclamation of Tanzimat Ferman of 1839 in which westernization process had been officially started. A great deal of changes in the field of Administrative, economic, military, social and cultural of structure of central and provincial of the state were started to change. Knowing the reflection of the changes and progress in the provincial organization will provide us some crucial understanding of the history of our times. Therefore, it is important to research and understanding the structure of social and economic life in the provinces. Under these considerations, we have done research on the social and economic structure of Keçiborlu which had been one of the districts of Hamid Provinces for the years 1844-45.

The main sources of our study was the 10199 numbers Temettuat Defters. These defters which had been prepared by the enumeration, no matter how big it was, which had been doing in all places in Ottoman State, furnish us about the social and economic life of Ottoman states in the middle of nineteenth century. There was no information in these defters, which had been formed in order to make some arrangements for taxes, about the administrative body and institutions. For this part of the study, we used the archival and secondary sources.

This study consist of fourth chapters. Firts chapters focuses on the meaning of the Keçiborlu and a brief history of Keçiborlu from antic age up to present. Furthermore we dwell on the tahrir and tax system in Ottoman State. We also gave brief account on temettuat tahrirs which were among the tahrirs and the record of temettuat tahrirs.

In the second chapters, we examine the social and economic structure of the district, and its population, the professions and professions groups. Thus, we evaluated the social structure of the districts and we prepare a ground for the economic structure that we will dwell on next chapters.

In the third chapter we analyze the economic structure in which we focus on the economical activities and collecting taxes from them, the variety of this taxes and its dispersion in accordance with the house, settlement area and profession groups. We also analyze those which were exempted from taxes.

At the last chapter of this study we dwell on the agriculture and animal husbandry which were the main economical activities in Keçiborlu. In this chapter, firstly we evaluate the data which were gathered from the Temettuat Defters regarding the agricultural activities, then animal husbandries.

This study contribute the existing literature by analysing the Keçiborlu' history of middle of nineteenth century which had been of the districts of Isparta. Thus we believe that this study will put some shed light on history of our times.

Key Words: Temettuat, Keçiborlu, House, Economy, agriculture, animal husbandry, tithe, special tax.

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

A. OSMANLI DEVLETİ'NDE VERGİ DÜZENİ VE TAHRİRLER

1. Tanzimat Öncesinde Osmanlı Devleti'nde Tahrirler ve Vergi Sistemi

Osmanlı Devleti, XVI. yüzyıl başlarından itibaren fetihlerle sürekli genişlediğinden devletin hukuki, askeri, mali ve sosyal yapısında da devamlı gelişmeler olmuştur. Fethedilen bir saha, Türk eyaleti haline getirilince öncelikle buranın askeri güvenliği sağlanmış, daha sonra oradan iktisadi faydalar elde edilmeye çalışılarak, halk düzenli bir şekilde vergi ödemeye tabi tutulmuştur. *Çünkü toprak iki katlı bir gelir kaynağı olduğu için, Türklerce kaydının tutulması önemli bir işti. "Toprak devlete, biri geçimini tarımdan sağlayan reayanın elde ettiği gelir üzerinden ödediği vasıtasız vergi(öşür, haraç, cizye...) ve diğeri de reayanın herhangi bir devlet memuruna, Türk tımar sahibine reayalık hizmeti yaparak ödediği vasıtalı vergi(çift resmi, çift bozan resmi, bennâk ve mücerred resimleri) olmak üzere iki türlü gelir sağlardı¹."* Ancak ülkenin her tarafında tek bir vergi düzeni uygulanamamıştır. Fethedilen her bölgenin coğrafi şartları, ırkî ve kültürel özellikleri ile sosyal ve ekonomik yapısına göre istikrarın bozulmaması için her mahallin kendine has nitelikleri değiştirilmeden bir vergi sistemi yerleştirilmeye çalışılmıştır². Bu yüzden her vilayet ve sancak için vergi sisteminin esaslarını ortaya koyan, vergi mükellefleri ile sipahi veya devlet ilişkilerinin nasıl olması gerektiğini düzenleyen kanunnameler hazırlanmıştır. Hatta bazı hallerde bir sancak içerisinde farklılık gösteren coğrafi bir bölge veya topluluk için dahi ayrıca kanunnameler düzenlenmiştir³.

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren bu konuda önceki Türk devletlerinde uygulanan vergi sistemini esas alarak, vergi kaynaklarını belirleyebilmek için tahrir (sayım) yöntemini benimsemiştir. Fethedilen her ülkede vergi kaynaklarının tesbiti için tahrirler yapılmış ve devletin genel vaziyetindeki gelişme ve değişmelere paralel

¹ Lajos Fekete, "Türk Vergi Tahrirleri", **Bellekten**, çev: Sadrettin Karatay, C. CXI, S. 42, Nisan 1947, s. 299-300.

² Mehmet Ali Ünal, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Isparta, 1997, s. 134.

³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Lütfi Barkan, **Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Zirai Esasları (Kanunlar I)**, İstanbul, 1943.

olarak bu tahrirler yenilenmiştir. Tahrir esnasında vergi kaynaklarının gözden kaçmaması için azami gayret gösterilmiş, çeşitli nedenlerle vergilendirilemeyen kaynaklar sık sık yapılan teftişlerle vergi sistemine dahil edilmeye uğraşmıştır⁴.

Osmanlılarda tahrir işlerinin ilk ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak kronikler ve eldeki defterlerde daha eskilere yapılan atıflardan, önceki yüzyıllarda da tahrir yapıldığı anlaşılmaktadır. IV. Murad devrine (17. yüzyıl) kadar tahrir çalışmalarının düzenli olarak yapıldığı görülmektedir. Hemen her padişah döneminde ve yeni fethedilen yerlerin idari, askeri ve mali düzenini belirlemek için yapılan tahrir çalışmalarına göre dirlik (tımar) dağıtımı yapılmıştır. Sancak birimi esas alınarak düzenlenmiş olan tapu tahrirleri üzerinde yapılan çalışmalar; Osmanlı Devleti'nin idari, askeri ve iktisadi durumuna ışık tutan değerli bilgiler içerir. Tapu Tahrir olarak da geçen bu yazım işlemleri ile ülkenin arazi durumu, gelir kaynakları, üretimler, başlıca ürünler, yıllık ortalamalar, kazanç durumları, vergi çeşitleri, vergilendirme sistemi, vergiden muaf olanlar, vakıflar, mülkler, demografik bilgiler ve uygulanan kanunlar hakkında bilgi edinilebilmektedir⁵.

Tımar usulü, belirli bir arazinin tevcihi veya araziye ait bazı hakların verilmesinden daha çok bazı vergilerin havalesinden ibarettir. Havale edilen vergilerin, toprağa ait vergiler olması da şart değildir. Baş vergileri, hatta pazar bâcları, mukata'a şeklinde iltizama çıkarılan imtiyaz ve inhisar mevzuları tımarı oluşturabilmektedir. Diğer yandan tımar sahibinin toprak üzerindeki müdahale hakkı, bu vergilerin emniyetli bir biçimde toplanabilmesini garanti eden tahdit ve kontrol selahiyetinden ibarettir. Vergi gelirleri, belirli kanunlara göre merkezi idare tarafından mahallinde yapılan nüfus ve gelir tesbiti ile belli olmuş, sonra hizmet ve hak sahiplerine bu vergiden belirli bir kısmının tahsisi ve verginin bizzat tahsili havale edilmiştir. Tımar sahibinin kendisine tahsis edilmiş vergi gelirini, hangi vergiler olarak kimlerden toplayacağı "icmâl defterleri"nde ayrı ayrı belirtilmiştir. Padişahın verdiği tımar tevcih vesikası, devlete ait muayyen bir geliri toplama yetkisi

⁴ Mehmet Ali Ünal, **a.g.e.**, s. 135.

⁵ Erhan Afyoncu, "Osmanlı Devleti'nde Tahrir Sistemi", **Osmanlı**, C. 6, Y T. Yay., Ankara, 1999, s. 312.

veren bir çeşit havale vesikasıdır. Toprak üzerinde doğrudan doğruya tasarruflar ise, bu sistemin bozulmasıyla ortaya çıkan anormal bir durumdur⁶.

Verginin nasıl alınacağı tespit edildikten sonra en az onun kadar zor diğer bir mesele de verginin devletin hazinesine girmesi meselesidir. Bu yüzden Osmanlı Devleti açısından en uygun yol, zamanın teşkilat ve maliye sisteminin gereği olarak, vergi toplama hakkını büyük ölçüde dirlik sahiplerine ve vakıflara vermek olmuştur⁷.

Vergi gelirin, yerinde ve belli hizmet sahiplerine havalesi Osmanlı maliyesinin temelidir. Mesela, ülkenin uzak bir köşesinde nöbetçilik vazifesinde bulunan bir garnizonun maaşları veya inşa edilmekte olan bir köprünün masrafları, ordu ve saray için satın alınan herhangi bir şeyin ücreti bu şekilde havale yöntemi ile ödenir. Bu havale, devlete ait belirli bir gelir kaynağından belirli bir meblağı tahsil etme yetkisi verir. Bu gelir kaynağı, bir topraktan elde edilen mahsul vergisi veya köylünün baş vergisi olabileceği gibi, bir limanda iltizama verilmiş bir gümrük mukata'ası da olabilir. Mukata'ayı üzerine almış olan mültezim, bu havalede gösterilen meblağı hamiline öder ve verilen vesikayı bir sarf vesikası olarak taksitlerin hesaplanmasında ortaya koyar. Havale vesikalarında hangi gelirden ne miktar alınacağı gösterilmiştir. Bütün bu işlemler, merkezde mukata'at defterlerinde toplanmıştır. Mukata'alar, hatta birçok zeamet ve tımarlar, iltizama verilmiş olduğundan havale ve iltizam usulleri birbirinden ayrılmaz bir mali sistem olarak görünmektedir⁸.

Osmanlı Devleti'nin kurulduğu 1299 yılından Tanzimat'ın ilan edildiği 1839 yılına kadar geçen zamanda, vergiler genellikle şer'i ve örfi olarak ayrılmıştır. Şer'i vergiler; zekat, öşür, haraç, cizye ve sipahiye ödenen "raiyyet rüsumu" denilen vergilerden oluşmaktadır. Bu vergilerin seksene varan çeşidi vardır. Şer'i vergilerin nasıl tarh ve tahsil edileceği yıllar içinde çıkarılan kanun ve nizamnamelerle düzenlenmiştir⁹. Şer'i vergilerin en önemlilerinden olan öşür; halkın üretim yaptığı ürünlerden, özellikle hububattan 1/5, 1/6, 1/8 gibi farklı oranlarda ve ürünün cinsine göre aynî veya nakdî olarak, haraç ise, mülk toprağı olan şahıslardan toprak mülkiyeti için ve verimlilik üzerinden alınan bir vergidir. Ehl-i kitap olan gayr-i

⁶ Halil İnalçık, "İslam Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukayesesi", **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, İstanbul, 1996, s. 27.

⁷ Mehmet Ali Ünal, **a.g.e.**, s. 136.

⁸ Halil İnalçık, **a.g.m.**, İstanbul, 1996, s.28.

⁹ Coşkun Çakır, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi**, İstanbul, 2001, s. 48.

müslimlerden, devlet tarafından korunmaları ve savaşlara katılmamalarının karşılığı olarak alınan bir diğer şer'i vergi de "cizye" idi. Cizye çalışmamasına rağmen, vergi ödeme gücü olan servet sahiplerinden de alınmaktaydı¹⁰.

Sipahiye ödenen vergilerin başında ise "çift resmi" gelmekteydi. Osmanlı çift resmi, bir yandan toprağa bağlı bir vergi, diğer taraftan da şahsi bir vergi veya hane vergisidir. Tam çift resmi veya nîm(yarım) çift resmi söz konusu olduğunda, bu resim her şeyden önce toprağa bağlı sayılmıştır. Ancak yarım çiftten az toprağı ekip biçen köylü için, evli olup olmadığı da vergi miktarını tayinde etkilidir. Çift veya çiftli, bir çiftlik büyüklüğünde, nîm çift ise onun yarısı kadar bir arazi parçasına tapu ile tasarruf eden köylüdür¹¹.

Şer'i vergiler dışında devletin aldığı ilk vergi II. Bayezid zamanında savaş masrafı olarak alınan vergidir. Fakat zamanla "tekalif-i örfiyye" adı altında bunların da sayısı artmış ve doksani geçmiştir. Tıpkı şer'i vergi de olduğu gibi örfi vergilerin de nasıl toplanacağı kanuni düzenlemelerle belirlenmişti¹².

Örfi vergiler arasında, gayr-i müslim reaya tarafından ödenen "ispenç resmi", gayr-i müslim dul kadınların ödediği "bive resmi", sipahilerin tumarları reayalarının kızlarının evlenmelerinde, damattan aldıkları "resm-i arus" veya "arusane" gibi vergiler ile padişahın emriyle olağanüstü hallerde toplanan "avarız vergisi" vardı¹³.

2.Tanzimat Döneminde Yapılan Mali Düzenlemeler

Tanzimat öncesinde Batı'daki iktisadî düşünceler Osmanlı Devleti'ne girmeye başlamıştı. Bunda Mekteb-i Tıbbiye ve Mekteb-i Mülkiye gibi okullarda iktisadın bir ders olarak okutulması da etkili olmuştur. Bu dönemde Jean Baptiste Say, Charles Wells, Muzaffer Şerif, Joseph Garnier, Benjamin Franklin ve Otto Hübner gibi iktisatçıların görüşlerinden etkilenilmiş, bunların eserleri Osmanlıca'ya tercüme edilmiştir. İstanbul ve taşra basınında da bu konuda önemli bir değişme görülmüş, basılan kitapların yanı sıra, yayımlanan çok sayıda gazete ve dergi

¹⁰ Mübahat S. Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısı", **Osmanlı Devleti Tarihi**, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yıl Armağanı, İstanbul, 1999, C. 2, s. 532-534.

¹¹ Halil İncelik, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü" **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, İstanbul, 1996, s. 37.

¹² Coşkun Çakır, **a.g.e.**, s. 48.

¹³ Mübahat S. Kütükoğlu, **a.g.m.**, s. 537-541.

Osmanlı mali düşüncesinin gelişmesine katkı sağlamıştır¹⁴. Tanzimat döneminde uygulanan mali politikalar ile mali düşüncedeki gelişmeler arasında belirgin bir benzerlik vardır. İlk olarak şer’i ve örfi vergi ayrımı, bu dönem bütçelerinde “Doğrudan Doğruya Alınan Tekâlif”, “Bilvasıta Alınan Tekâlif ve Rüsümât” şekline dönüşmüş, vergi konuları belirgin bir değişim çizgisi takip ederek gelir ve emlak vergileri, damga resmi ve içki, tütün, tuz gibi mallar üzerine konulan özel tüketim vergileri ortaya çıkmıştır. Batı etkisinde değişime uğrayan Osmanlı iktisadi düşüncesi, Tanzimat dönemi sonralarında gelişimini sürdürerek “usul-i himaye” ve “serbesti-i ticaret” gibi üst düzey iktisat konularını tartışmaya açan yayınlarla devam etmiştir¹⁵.

Osmanlı Devleti’nin pek çok iç ve dış meselelerle uğraştığı bu dönemde, mali kaynakların yetersiz olması en önemli problemdi. Tanzimat yönetimi, bu problemi ülke içi kaynakları geliştirerek ve idarenin mali etkinliğini artırarak çözmeye uğraşıyordu¹⁶.

Mali yönetimin yeniden düzenlenmesi yolunda atılan ilk ve en önemli adım, Maliye Nezareti’nin tüm mali işleri düzenleyen ve denetleyen bir nezaret olarak kurulmasıdır. Bu birime bağlı olarak oluşturulan Maliye Hazinesi de daha önce devlet gelir ve giderlerinin belirli bölümlerini kontrol eden Mansure ve Redif Hazinesiyle Hazine-i Amire’nin yerini alarak bütün devlet gelir ve giderlerini yöneten tek hazine haline getirilmiştir¹⁷. Çünkü bu dönemde Osmanlı maliyesinde, giderlere göre gelir bulmak değil de, gelire göre giderleri ayarlamak temel ilkedir¹⁸.

Bu çerçevede 1841-42 mali yılı içerisinde, ilk defa bütçe taslağı hazırlamaya yönelik bir çalışma yapılmış ancak tam anlamıyla bütçe hazırlanması 1845 yılında gerçekleşmiştir. 1846-47 mali yılından itibaren her yıl düzenli biçimde bütçelerin hazırlanmasına başlandı. Girişilen yeni idari reformlara temel olması nedeniyle, ilk önce mali işlerin düzene konulması ve bunun için de devletin bir yıllık sağlam

¹⁴Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Abdüllatif Şener, “Osmanlı Mali Düşüncesinin Çağdaşlaşması”, **Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu**, Ankara 1994, s. 215-225. Rifat Önsoy, “Tanzimat Dönemi İktisat Politikası”, **Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu**, Ankara, 1994, s. 255-262.

¹⁵ Abdüllatif Şener, “Tanzimat ve Meşrutiyet’te İktisadi ve Mali Politikalar”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Osmanlı Özel Sayısı, C.32, Yıl:6, Mart-Nisan 2000, s. 275-276.

¹⁶ Tefik Güran, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi”, **İÜİF Mecmuası 60. Yıl Özel Sayısı**, C.49, İstanbul, 1998, s.79.

¹⁷ Tefik Güran, **a.g.m.**, s.79.

¹⁸ Abdüllatif Şener, “Tanzimat ve Meşrutiyet’te İktisadi ve Mali Politikalar”, s. 277.

gelirleriyle gerçek giderlerinin dengesinin sağlanması lazımdı. Bu yüzden ilk olarak, devletin gelirlerine göre giderlerinin belirlenmesi sonra da sınırlandırılarak dengelenmesi gerekiyordu. Böylece bütçede “tahsis” usulü ortaya çıkmış oluyordu. 1841 yılında bunun yanı sıra askeri harcamalar için de tahsis esası getirilmişti. 1846-7 mali yılından itibaren bu tahsis prensibi genelleştirilmişti. Her yıl mali yılbaşı olan Mart ayında maliye nazırı tarafından hazırlanan bütçe taslağı, Bâb-ı Âli’ye sunulmakta ve bu taslak Meclis-i Vâlâ’da görüşülerek bir mazbata hazırlanmaktaydı. Daha sonra Meclis-i Mahsus’da bütçe taslağı ve mazbatası görüşülerek bütçeye son şekli verilmekteydi. Ayrıca hazine hesapları da Tanzimat’tan itibaren rumi takvimi esas alan mali yıla göre düzenlenmeye başlamıştı. Böylece mali yıl başı Mart, mali yıl sonu ise Şubat ayı oluyordu. Tanzimat’tan önceki Başmuhasebe Kalemi’nin yerine kurulan Maliye Muhasebesi Kalemi, Maliye Nezareti’nin en önemli bürosuydu¹⁹.

Osmanlı vergi sisteminde, Tanzimat ile birlikte gerçekleştirilen en önemli yenilik, vergilerin oldukça basit ve sade bir hale getirilmesidir. Daha önce “tekâlif-i şer’iyye” adı altında ve çok çeşitli oranlarda alınan tüm vergiler kaldırılarak yerine zirai ürünlerden onda bir oranında öşür, koyunlardan “ağnam resmi” ve gayr-i müslimlerden “cizye” alınması esası getirilmiştir. Aynı şekilde “tekâlif-i örfiyye” adı altında pek çok türü ve tahsil şekli olan muhtelif vergiler de birleştirilmiştir²⁰. Bunun yerine “an-cematın vergi” diye adlandırılan, tek bir verginin alınması kararlaştırılmıştır.

Fetihlerin durması, toprak kayıplarının başlaması üzerine sürekli olmayan bazı örfi vergiler süreklilik kazanmıştır. Bu vergiler tarh edilirken, gereken olağanüstü masraf tutarı tespit edilir, tahsil nedeniyle oluşacak çeşitli giderler de buna eklenirdi. İhtiyaç duyulan para, memleketin erkek nüfus veya hanesi üzerine taksim edilerek “Tevzî Defterleri” düzenlenir, şer’i mahkemelerin siciline kaydedilir ve iki taksitte alınırdı. İstanbul, maktu vergi ödeyen idareler ve müstesna eyaletler, örfi vergi kapsamı dışında tutulurdu²¹. Bu yeni verginin miktarı, Maliye Nezareti tarafından yalnızca liva düzeyinde belirlenmekteydi. Her liva merkezinde bu toplam

¹⁹ Tefik Güran, **Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler Ve Hazine Hesapları 1841-1861**, Ankara, 1989, s. 9-10.

²⁰ Tefik Güran, **a.g.e.**, s. 13.

²¹ Abdüllatif Şener, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi**, İstanbul, 1990, s. 94.

miktar, kazalar arasında paylaştırılırdı. Daha sonra kazanın müdür ve meclis azalarının, (Müslüman nüfusun yaşadığı yerler için imam ve ihtiyarların, gayr-i müslimlerin yaşadığı yerler için ise kocabaşı ve papazların) katıldığı bir toplantıda kasaba ve köylerin payları belirlenir, belirlenen miktarı belirten bir mazbata kendilerine teslim edilirdi. En sonunda kasaba mahalleleri ve köyler düzeyinde, tüm hane reisleri toplanarak, istenilen miktar haneler arasında her şahsın “hal ve tahammül ve ticaret ve temettuuna göre komşuca” paylaştırılıp bir defter halinde kaza merkezine gönderilirdi. Böylece her hanenin vergi yükümlülüğü belirlenmiş olurdu²². Ancak miktarı belirlenen vergilerin alınabilmesi için öncelikle tahrir yapılması gerekiyordu. Bunun için kurulan“Tahrir-i Emlak Nezareti” ile, ilk tahrirlere Bursa ve Yanya’da başlandı. Tahrir sonucu tespit edilen matrahlar üzerinden alınacak vergiler, üçe ayrılarak incelenebilir:

Bunlardan ilki olan emlak vergisinde, şehirler ve civarındaki binalar, yazılan değeri üzerinden binde dört oranında vergiye tabiydi. Ayrıca gelir sağlayan (akar) binaların yıllık gelirinden ek olarak yüzde dört vergi alınacaktı. İkinci bir vergi çeşidi olan temettu vergisi ise, tüccar ve esnafın yıllık geliri üzerinden, yüzde üç olarak alınan bir vergidir. Bu sayede beyana değil tahrire dayanan bir gelir vergisine geçilmiş oluyordu. Zirai kazançlarda ise gayr-i safi olarak alınan aşar ile ağnam vb. resimlerin geleneksel olarak tahsiline devam edilmiştir. Yalnız tahririn yapıldığı yıla ait olmak üzere ayrıca, emlakın değerinden ve akar olanların yani ek gelir getirenlerin gelirinden de binde bir, tüccar ve esnafın yıllık gelirinden binde beş oranında “masârifat-ı tahririye” adıyla, tahrir masrafı alınması kabul ediliyordu²³.

a. İltizamın Kaldırılması ve Muhassıllıkların Kurulması

İltizam sistemi; aşar, ağnam, gümrük ve ihtisab resmi gibi her çeşit devlet gelirlerinin, bedelleri devlete taksitler halinde ödenmek üzere ve kefil gösterilerek “mültezim” adı verilen kişiler tarafından toplanmasıdır. Fatih Sultan Mehmed’in sadrazamlarından Rum Mehmed Paşa’nın kamu gelirlerini özel kişilere toplattırarak yaptığı uygulama, iltizam usulünün başlangıcı sayılabilir. Zaten bu işi yapanlara da “mültezim” denilmiştir. Mültezimler bir süre sonra taksitlerini zamanında ödememeye başlayınca kefil zorunluluğu getirilmiş, bu kefillerin de güvenilir

²² Tefvik Güran, **Tan. Dön. Osm. Maliyesi: Bütçeler ...**, s. 13.

²³ Abdüllatif Şener, **Tan. Dön. Osm. Vergi Sistemi**, s. 107-108.

sarraftan olmaları şart koşulmuştur. Bu sarraflar “kuyruklu” diye adlandırılan senetler kullandıklarından, zamanla “kuyruklu sarraflar” olarak anılmaya başladılar. Taksit vakti geldiğinde de devlet çoğu kez bunlarla muhatap olmak zorunda kaldı. Mültezimlerin tutum ve davranışları da halka zulüm boyutuna ulaştınca iltizamın kaldırılması kaçınılmaz hale geldi. Bu yüzden Tanzimat’tan önce gümrüklerden kaldırılan iltizam usulüne, Ferman’da ülkenin en önemli mali meselesi olarak yer verilmiş ve bunun kaldırılacağı vaat edilmiştir²⁴.

Tanzimat Fermanı’nda verilen vaatler yerine getirilmiş, 1840 Nisan’ında iltizam sistemi kaldırılmıştır. Mültezimlerin görevlerini yerine getirmek amacıyla “muhassıllıklar kurulmuştur. Tanzimat’tan önce de muhassıl kavramı “eyalet ve sancak muhassılı” adıyla vali ya da mutasarrıf anlamında kullanılmıştır. Sonraları dirlik ve arpalık anlamında kullanılmış ancak muhassıllık Tanzimat’tan sonra başlatılan uygulamayla önem kazanmıştır. Muhassıl “emvâl-i emirîyeyi tahsile memur olan adam” olarak tanımlanmıştır²⁵.

Vergi reformu uygulamasına merkeze yakın eyaletlerden başlanarak “muhassıl-ı emvâl” adı ile sancaklara doğrudan hükümetin atadığı bu kişiler gönderilmiş, bunların yanlarına bir mal, bir nüfus ve emlâk katibi verildiği gibi her sancak merkezinde vergilerin belirlenip dağıtılması ve diğer işlerin görüşülüp karara bağlanması amacıyla “Muhassıllık Meclisleri” oluşturulmuştur. Muhassıllık Meclisi, haftada iki-üç gün toplanacak, vergi yazımı ve diğer bölge sorunlarını belli kurallara göre tartışıp karara bağlayacak ve uygulamaya koyacaktı. Muhassıl ise bu meclisin başkanı olacaktı, eyalet merkezlerinde müşir başkanlığında oluşturulacak aynı nitelikteki meclisler daha geniş yetkilerle çalışacaklardı²⁶. Muhassıllara gittikleri yerlerde Tanzimat’ı anlatmak ve meclisleri oluşturmak dışında, kamu gelirlerinin toplanması işiyle ilgili önemli görevler verilmiştir. Bunlar geniş yetkilerle donatılmış birer kamu görevlisiydiler. İltizam defterlerinde kayıtlı bütün malların tahsilini yapmak, vergi toplamak, yanındaki kâtiplerin de yardımıyla nüfus ve emlâk sayımı yapmak muhassılların başlıca görevleriydi. Hem kamu gelirlerini toplayacak hem de

²⁴ Coşkun Çakır, **a.g.e.**, s. 41.

²⁵ Coşkun Çakır, **a.g.e.**, s. 42.

²⁶ Musa Çadircı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Ankara, 1991, s. 209-212.

halka Tanzimat reformlarını anlatacaklardı. Üstelik görev bölgelerinin mülkî amirlerine karşı da sorumlu değillerdi²⁷.

Muhassıllar, görevlerini yaparken, görevlendirildikleri mahalde üç-beş kaza ve birçok köy olacağından, onların her birine bizzat gidip tahrir yapmaya vakitleri olmazdı. Bu sayede tahrir işinin bir yılda bitmesi mümkün olmayacağından kazalardan meclis tarafından bir memur ve yeteri kadar katip görevlendirilerek muhassılların emrine verilmesi, tahririn bu görevliler tarafından yapılması ve muhassılların da zaman zaman görevlileri mahallerinde kontrol etmeleri istenmiştir. Tahrir esnasında görevlilerin kimsenin malını ve gelirlerini eksik yazmamaları, görevlerini tam yapmaları, herhangi bir yolsuzluk yapan olursa onlara da gereken cezaların verilmesi amaçlanmıştır²⁸.

23 Ocak 1840 (19 Zilkade 1255) tarihinde “Muhassılın Yedlerine İtâ Olunan Talimat-ı Seniyye” adıyla 20 maddelik bir talimatname yayınlanmış ve muhassıllara dağıtılmıştı. Bu talimatnamenin önce ilk sekiz maddesi hazırlanmış, ardından yedi maddelik bir ek düzenlenmiş, sonradan bir ilave daha yapılarak beş maddelik bir metin muhassıllara gönderilmiştir. Dokuz maddelik bir nizamname de meclislerin çalışma düzeni ve usulleriyle ilgili olarak yapılmıştır. Buna göre, üyeler haksızlık yapmamak ve devletin çıkarlarını korumak üzere yemin edecekler, konuşmalar dikkatle dinlenecek, ilkelere aykırı davrananlar ceza yasasına göre cezalandırılacaklardır²⁹.

Muhassıllara yardımcı olmak amacıyla sancak merkezlerinde ve kazalarda “Meclis-i Muhassılın veya Memleket Meclisi ve Müzakere Meclisi” de denilen meclisler kuruldu. Bu meclisler kadı, müftü, muhassıl ve onun yardımcıları ve gayr-i Müslimlerin bulunduğu yerlerde metropolitden oluşan tabii üyeler ile halkın seçtiği dört ya da altı üyeden oluşuyordu. Meclis başkanlığını ise eyaletlerde müşir, sancak ve kazalarda ferik onun olmadığı yerlerde ise kadı yapıyordu³⁰. Muhassıllık örgütünün oluşturulmasıyla devletin kuruluşundan beri hem mali hem de askeri ve idari görevleri bulunan vali, sancakbeyi daha sonraları mütesellimlerin mali

²⁷ Coşkun Çakır, **a.g.e.**, s. 42-45.

²⁸ Mustafa Serin, “Osmanlı Arşivi’nde Bulunan Temettuat Defterleri”, **Başbakanlık I. Milli Arşiv Şurası 20-21 Nisan 1998**, Ankara, 1998, s. 724.

²⁹ Muhassılların görevlerini anlatmak için yayınlanan talimatname metni için bkz. Coşkun Çakır, **a.g.e.** s. 42-45.

³⁰ Coşkun Çakır, **a.g.e.**, s. 45.

yükümlülükleri kalmamıştı. Sancakların her türlü vergi gelirlerinin toplatılması işinin yapılması, merkezden atanması muhassillara bırakılmak suretiyle, yöneticilerin hazine gelirlerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaları önlenmek istenmişti. Ayrıca halk ayaklanmalarına, isyanlara yol açan vergi dağıtımı ve toplanması işinin çözüme bağlanması amaçlanmıştı. Kısa süren uygulama beklenenin tersine çıktı³¹.

Muhassıllık uygulaması yaklaşık iki yıl sürmüş ve başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunda yapılan reformlardan memnun olmayanların (sarraf, mültezim ve geçimi bunlara bağlı olan kimseler) direnmesi ve uygulamada eleman sıkıntısı çekilmesi etkili olmuştur. Örneğin hasat mevsiminde aşar toplanırken, toplanan aşar, görevlilere ödenen ücretin ancak yarısını bulmuştur³². Başarısızlığın bir nedeni de muhassıl olan kişinin, eski mültezimlerle yakın ilişkileri olanlardan seçilmiş olmalarıdır. Çıkarlarının elden gideceğini anlayan nüfuzlu ailelerle, vergi uygulamasını anlamayan bazı kimselerin direnmeleri ve vergi vermek istememeleri uygulamayı güçleştirmiştir³³. Bu ve bunun gibi birçok nedenden dolayı 1840 yılında kurulan muhassıllık kurumu 1842 yılında kaldırılmış ve bunların görevleri o yerin mülkî idare amirlerine verilmiştir. Muhassıllık teşkilatından geriye sadece meclisler kalmış, valiler, önceden olduğu gibi, eyaletin hem idari hem de malî olarak en yetkili kişisi olmuş, yanlarında birer defterdar bulundurmaya başlamışlardır. 1842'den itibaren bu düzen geçerli olmuştur. Zamanla iltizam usulüne geri dönmüştür. İltizam sisteminin de kaldırılması sürekli gündeme gelmiş, hatta Islahat Fermanı'nda iltizama son verilmesi gerektiği ortaya konmuştur. Bu çabalar bir sonuç vermemiş, iltizam sistemi farklı şekillerde, farklı alanlarda varlığını devam ettirmiştir³⁴.

b. Temettuat Uygulaması ve Temettuat Defterleri

Gülhane Hatt-ı Hümayunu'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin idari yapısında değişiklikler ve yenilikler yapıldı. Böylece devletin gelirlerinin kontrol altında tutulması, vergi konusunda ahali arasındaki dengesizliğin ve haksızlıkların önüne geçilmesi, vergi verecek kişilerin tespit edilmesi, ağır vergi yükünün hafifletilip halkın refaha kavuşturulması, bu sayede devletin gelirlerinin artırılarak son dönemde gittikçe bozulan gelir-gider dengesinin yeniden kurulması için köklü değişiklikler

³¹ Musa Çadircı, **a.g.e.**, s. 210.

³² Coşkun Çakır, **a.g.e.**, s. 45.

³³ Musa Çadircı, **a.g.e.**, s. 210.

³⁴ Coşkun Çakır, **a.g.e.**, s. 45.

yapılması amaçlanıyordu. Bunun için 19 Zilkade 1255 (23 Ocak1840) tarihinde Muhassıllar Nezareti'ne bir talimatname gönderilmiş, her yerde ahalinin ismi, şöhreti, araziler, hayvanları, tüccar ve esnafın ise yıllık gelirleri vs. bilgilerinin kaydedildiği defterler tutulması emredilmiştir³⁵.

Tanzimat'tan önce 1838 tarihinde çıkarılan bir ferman ile ihtisab resmi kaldırılmıştır.1839 tarihli bir Talimat-ı Seniyye ile de *mevcud tekâlif-i örfiyyenin ahaliden herkesin emlak ve arazi ve hayvanatına ve esnaf ve tüccar kısmının senelik kazançlarına birer kıymet takdir olunmak üzere ve binde hesabıyla "temettu vergisi"* getirilmiştir³⁶. Tanzimat Fermanı ile her köy veya mahalle üzerine yalnız bir adla vergi konulmuş ve adına da "köyce tahsili mutad olan vergi" denilmiştir. Bu vergi herkesin *tahammül ve takati ve kâr ve kisbi ve temettu ve ticareti* gözetilerek konulmuş ve toplanması işi de; halkı Müslüman olan köy ve mahallelerde imam ve muhtarlar ve Hristiyan olan köy ve mahallelerde ise papaz ve muhtarlar verilmiştir. İleride kimsenin bir diyeceğinin olmaması için, her köyde yapılacak tevzi defterlerinin bir suretlerinin imam, papaz ve muhtarlarla beraber ahalinin güvenilir adamları tarafından verginin kayda uygun olup olmadığını teftiş ve tetkik etmeleri hususu da belirtilerek kaza meclislerine havale edilmiştir³⁷. Böylece Osmanlı Devleti'nde yeni bir vergilendirme biçimi ortaya çıkmıştır.

"Temettu" kelimesi "kâr etme, fayda görme" anlamındadır. "Temettû Vergisi" ise herkesin kazancına uygun olarak devlete verdiği vergi anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde uygulandığı zamana kadarki şekliyle tarif edilecek olduğunda ise, tüccar ve esnafın senelik kazançlarının miktarının tahmin ve takdir edilerek binde ve yüzde hesabıyla alınan vergidir, denilebilir. Temettu vergisinin esasını yukarıda da değindiğimiz üzere, II. Mahmud döneminde konulan "ihtisab resmi" teşkil eder. Bu resim, "şehriyye-i dekâkin" ve "yevmiye-i dekâkin" adıyla tüccar ve esnaftan ve çeşitli adlarla bütün yiyecek, müstehlikât, maden, mücevherat, mensucat, ve mamullerden alınırdı. Vergi, biri Mart diğeri Eylül ayında olmak üzere

³⁵ Mustafa Serin, "Osmanlı Arşivi'nde Bulunan Temettu Defterleri", **Başbakanlık I. Milli Arşiv Şurası 20-21 Nisan 1998**, Ankara, 1998, s. 718.

³⁶ Abdurrahman Vefik Sayın, **Tekâlif Kavaidi**, Ankara, Haziran 1999, s. 441-442.

³⁷ Süleyman Sudi, "**Defter-i Muktesid Osmanlı Vergi Düzeni**", Yay. Hz. Mehmet Ali Ünal, Isparta, 1996, s. 96.

iki taksit halinde ödenecekti. Zamanında ödenmeyen taksitler yüzde yirmi zamlı olacaktı³⁸.

Temettu tahririnin yapılmasındaki esas amaç, herkesin kazancına ve mal varlığına göre devlete belirli miktarda vergi vermesi ve bunun bir düzene konularak tespit edilen usullere göre yapılmasıdır. 1858'e kadar temettu vergisi "an-cemaatin" tevzi olunan verginin bir kısmını oluşturmak şartıyla "birleşik vergi" arasında görülmektedir³⁹. Temettu vergisi önceleri yalnız Osmanlı tebasından alınıyordu Ecnebilere daha önceki anlaşmalar gereği bazı ayrıcalıklarının oluşu ve vergilerden muaf tutulmaları büyük işyeri ve ticarethane sahiplerinin bu ayrıcalıklardan dolayı olarak yararlanmak istemelerine neden olmuştur. Bu yüzden Müslüman halk vergi vermemek için özellikle Dersaadet'te büyük ticarethanelerini ve işyerlerini ecnebilere devretmeye başlamış, bu durumda da hazine büyük zarara uğramış ve böylece temettuat vergisinin ecnebilere de uygulanması için çalışmalar ve düzenlemeler istenmiştir⁴⁰. Bunun üzerine temettuat vergisinin kimleri kapsadığına dair detaylı bir açıklama yapılmış, bu verginin ecnebilere de kapsadığı, bu zümreye yalnız İranlı ve Yunanlılar'ın dahil edilmediği belirtilmiştir⁴¹.

c. Temettuat Defterleri

c.a. Temettuat Defterlerinin Tutuluşu

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan, Tanzimat'a kadar olan dönemde elde edilen topraklar arazi ve nüfusu ile birlikte yazılmıştır. Ama asıl amaç, toprak ürünlerinden gelir almak olduğundan bu yazımlarda nüfusla ilgili bilgilere yer verilmemiştir. 19. yüzyıl başlarında biri nüfus tahrirleri, diğeri de temettuat tahrirleri olmak üzere iki ayrı yazım planlanmış ve uygulanmıştır. Tapu tahrir geleneğinin bir devamı olarak bu gelir defterleri aynı zamanda birer nüfus defteri gibi de düşünülmüştür. Bu defterlerde tımar tevcih kayıtlarını hatırlatır biçimde insanların tarifleri de yapılmıştır. 19. yüzyıla ait nüfus defterlerinde aile reisinin portresi (uzun boylu, kara sakallu, açık alınlı, şaşı gözlü...) çizilmektedir. Temettuat nizamnamelerinde bu tanımlamaların yazım sırasında yapılması istenmiştir. Kimi

³⁸ Abdurrahman Vefik Sayın, **a.g.e.**, s. 441, 452. 1323 (1907) de çıkartılan bir nizamnâmede temettu vergisinin vilayet, livâ, kaza merkezlerinde ve nüfusu iki bini geçen yerlerde ticaret, sanat ve hırfet erbabından alınması kararlaştırılmış, verginin adı daha sonra "kazanç vergisi" ne çevrilmiştir.

³⁹ Mustafa Serin, **a.g.m.**, s. 719.

⁴⁰ Mustafa Serin, **a.g.m.**, s. 721.

⁴¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Sudi, **a.g.e.**, s. 117.

yerlerde bu istek dikkate alınırken, kimi yerlerde de hiçbir şekilde yerine getirilmemiştir⁴². Yukarıda da açıkladığımız üzere, Tanzimat'ın ilanından bir yıl önce tahrir konusunda çalışmalar yapılmış ve bunlar Tanzimat uygulamalarına öncülük etmiştir. Meclis-i Vâlâ tarafından muhassılların görev ve sorumluluklarına ilişkin 25 Ocak 1840 tarihli bir Talimat-ı Seniyye düzenlenmiş ve burada muhassılların tahriri nasıl yapacağı anlatılmıştır⁴³.

Tanzimat'a kadar değişik adlarla halktan alınan vergilerin yerine getirilen temettu vergisinin kaydedildiği defterlere, "Temettuat Defteri" adı verilmiştir. Bu defterler 19. yüzyıl ortalarında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu iktisadi, sosyal ve ticari hayatı ortaya koymaktadır. Bu defterlerde Tapu Tahrir defterlerindeki bilgilerden daha fazlasını bulmak mümkündür⁴⁴.

Temettuat defterleri sancaklara göre düzenlenmiş, alt idari birim olarak kaza ve nahiyeler alınmıştır. Önce mahalle mahalle kazalar, sonra köy ve mezralar yazılmıştır. Maliye Nezareti Varidat Kalemi defterlerinden olan Temettuat Defterleri'nin sınıflama ve kataloglama işlemi yapılırken, o tarihteki idari taksimat esas alınmıştır. Her eyalet de kendi içinde alfabetik olarak kazalara ayrılmıştır. Alfabetik tasniften sonra defterlere sıra numarası verilerek özetleri kataloğa işlenmiştir. Aynı yerleşim bölgelerine ait defterlerin aslı ve suretleri tek numarada toplanmış ve kendi içinde "a", "b", "c".. harfleri ile gösterilmiştir. Arşiv'de defterler dokuz adet katalogda bulunmaktadır. Her katalogun başında, katalogda adı geçen kazaların bir listesi vardır⁴⁵. Temettu defterlerinde, şehirlerle birden fazla mahalleden oluşan köylerde genellikle her mahalle için bir defter düzenlenmiştir. Defterler 1b'den başlatılmış, sayfanın tepesinde sırasıyla eyalet-sancak-kaza adları kaydedildikten sonra defter bir şehir veya kasabaya aitse şehir veya kasabanın, ardından mahallenin adı yazılmıştır. Mesela, mahallesi olmayan küçük köylerde köyün adı "Aydın Eyaleti mülhakatından Menteşe Sancağı kazalarından Tavas Kazası kuralarından Avdan karyesinde mukim ahalinin emlak ve arazi ve temettuatlarını mübeyyin defterdir" şeklinde yazılmış; birkaç mahalleden meydana

⁴² Nuri Adıyke, "Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri", **OTAM**, S. 11, Ankara, 2000, s. 769-771.

⁴³ Said Öztürk, "Türkiye'de Temettuat Çalışmaları", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 1, S. 1, İstanbul, 2003, s. 289.

⁴⁴ Mustafa Serin, **a.g.m.**, s. 721.

⁴⁵ Mustafa Serin, **a.g.m.**, s. 721.

gelen köylerde ise köy adı ile birlikte mahallenin de adı kaydedilmiştir. Müslümanların yanında gayr-i müslim nüfusun da bulunduğu yerlerde her ikisi için ayrı ayrı defter tutulmuştur. Sadece Müslüman mahallesi olanlarda bu durum belirtilmemiş olup gayr-i müslim nüfusun da bulunduğu yerlerde Müslümanlar yazılırken “...karyesinde mukim ehl-i İslamın temettuatını mübeyyin defterdir” şeklinde başlık konulmuştur. Gayr-i müslimler yazılırken de defterin onlara ait olduğu özellikle belirtilmiştir⁴⁶.

Temettuat Defterleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde, Kamil Kepeci ve Maliyeden Müdevver Defterler tasnifi içerisinde yer almaktadır. Bu defterler 1988 yılında ayrı olarak tasnif edilmiş ve 17.747 tanesi araştırmaya açılmıştır⁴⁷. Bunlara Maliyeden Müdevver ve Kepeci Tasnifi’nde yer alan defterleri de eklediğimizde bu sayı artmaktadır⁴⁸. Defterlerin büyük kısmı 1260-1261 (1844-1845) tarihinde yapılan sayımlara aittir⁴⁹. Çok az sayıda olmakla beraber, 1256 (1840)’ da yapılan ilk tahrirlere ait defterler de vardır⁵⁰. Defterlerin, Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ndeki kodu “ML. VRD. TMT” dir. Yapılan bu tasnif çalışmalarının sonucunda, bazı yerleşim yerlerinin defterlerinin eksik olduğu anlaşılmıştır⁵¹.

1256 (1840) senesi vergisinin tevzii, Meclis-i Muhassılın tarafından gerçekleştirilmiştir. Defterler meclise geldikçe ilgili kişiler kaza ve köylerdeki halkın “ruz-ı hızır” ve “ruz-ı kasım” aylarında iki taksitte ödeyecekleri vergi miktarı belirlenmiş ve defterlere kaydedilmiştir. Muhassılların yanlarına alarak İstanbul’a götördükleri bu defterler merkezde hazine tarafından incelenerek Bâb-ı Âlî’ye verilmiş, Meclis-i Vâlâ tarafından tasdik edildikten sonra da padişahın iradesi alınarak hangi seneden itibaren muteber olacağı başta eyaletin vali ve defterdarları olmak üzere bütün köy ve kazanın ileri gelenlerine hitaben, emr-i âliler yazılıp gönderilmiştir. 1256’dan sonraki senelerde ise verginin tevzii işlemi komşuca, köyce, mahallece dağıtılmak üzere köy ve mahalle meclislerine bırakılmıştır⁵².

⁴⁶ Mübahat Kütükoğlu, **a.g.m.**, s.397.

⁴⁷ Mustafa Serin, **a.g.m.**, s. 721.

⁴⁸ Said Öztürk, **a.g.m.**,s. 287.

⁴⁹ Mustafa Serin, **a.g.m.**, s. 721.

⁵⁰ Mübahat Kütükoğlu, **a.g.m.**, s.396.

⁵¹ Mustafa Serin, **a.g.m.**, s. 724.

⁵² İsmet Demir, “Temettuat Defterlerinin Önemi Ve Hazırlanış Sebepleri”, **Osmanlı**, C. 6, YT. Yay., Ankara, 1999, s. 317.

Temettuat sayımları mahalli idareciler tarafından yapıldığından, 1256'daki sayımlardan muhassıllar sorumlu olup, bu tarihteki bir temettuat defterinde muhasıllık, müfti, mal ve emlak kâtipleri ve meclis azalarının mühürleri, diğer bir defterde ise, tasdik ibaresi altında naibin mührü bulunmaktadır. 1261'de sistemde değişiklik yapıldığından Müslümanların yazılması muhtar-ı evvel ve sanilerle, köy imamları, gayr-i müslimlerin yazılması, varsa kocabaşılara papazların sorumluluğu altında yapılmış olup, defter sonlarında bunların mühürleri vardır. Ancak bütün defterlerin sonunda mühür bulmak mümkün değildir. Bazılarında “bende” yazılıp bırakılmıştır. Bu da defterlerin hepsinin orijinal olmadığına bazılarının büyük ihtimalle merkezde çıkarılmış suretler olduğunun göstergesidir⁵³.

c.b. Temettuat Defterlerinin İçeriği ve Önemi

Temettuat defterlerinde, şehir, kaza, kasaba, nahiye, köy, mezraa ve çiftlik gibi bütün yerleşim birimlerinde yaşayan müslim ve gayr-i müslim tebaanın emlak, arazi ve gayri menkulleri ile bütün cins ve evsftaki hayvanları ve yetiştirmiş oldukları ürünler tek tek yazılmıştır.

Defterlerin genelinde hane reisleri yazılmadan önce, hane numaraları yazılmıştır. Sayım yapılırken ehl-i İslam ve ehl-i zimmet reaya ayrı ayrı yazılmıştır. Defterler vergi toplamaya yönelik tutulduğu için vergiye tabi mal ve mülkleri olan aile reisleri esas alınmıştır⁵⁴. Ancak biz çalışmış olduğumuz 10199 numaralı Keçiborlu Temettuat defterinde gördük ki, hiç vergi veremeyecek olsa da ahalinin mevcut olan mal, mülk ve arazisi yazılmış, hane reisinin vergi verememe nedeni de belirtilmiştir. Vergi veremeyecek durumda olanlar için ayrıca “şunun bunun ianesiyle geçinmekte olduğu” veya “bimâl olduğu” şeklinde kayıtlar düşülmüştür. Temettuat tahrirlerinde aile reisi olarak genellikle erkekler yazılmıştır, ancak zaman zaman eşleri ölmüş kadınların da vergi mükellefi olarak kaydedildiği görülmüştür. Bundan başka, defterlerde “diyar-ı ahara firar eden” ve “göç edenler” de eğer biliniyorsa göçtükleri yerler yazılmak suretiyle belirtilmiştir. Temettuat tahrirlerinde amaç, gelire esas olan kazançlar olduğundan, aile reislerinin emlak, arazi, hayvan ve ticaret

⁵³ Mübahat Kütükoğlu, **a.g.m.**, s.398.

⁵⁴ Mustafa Serin, **a.g.m.**, s. 724-25.

dışındaki gelirleri de, hizmetkârlık, dülgerlik, berberlik, amelelik, imamlık, çobanlık... gibi yazılmıştır⁵⁵.

Temettuat tahrirlerinde menkul ve gayri menkul mallar yazılırken, yanına birim değeri üzerinden alınacak vergi tarifesi de kaydedilmiş ve mesela “meyvesiz bahçe, dönüm 2” şeklinde bir ifade ile durum belirtilip, hane reisinin vereceği her dönüm için belirlenen vergi miktarı yanına ve ödemesi gereken toplam vergi miktarı da altına yazılmıştır. Tarla, bağ, bahçe, harman, arsa, hasıllık gibi vergiye tabi tüm arazilerin vergi miktarı belirtilirken dönümün yanısıra, “evlek⁵⁶” tabiri ile “ayak murabba⁵⁷” tabirine de sıkça rastlanmaktadır⁵⁸.

Temettuat tahrirlerini içeren defterler 19. yüzyılda Osmanlı ülkesinde yaşayan nüfusun yerleşim düzeni, zirai üretim durumunu, hanelerin servet ve gelirleri ile vergilendirme konularında çok zengin bilgiler sunmaktadır⁵⁹. Ayrıca bu defterlerin ortaya koyduğu veriler, bir bölgenin o dönemdeki tabii bitki örtüsü, üretim deseni, yerleşme durumu, üretim düzeyi ve üretimde verimliliğin ve çeşitliliğin coğrafi yapı ve şartlar ile olan ilişkisi, mekandaki dağılımı, işletme büyüklüklerinin mekanla olan bağı kısaca ekonomik faaliyetler ve yerleşmenin tabii çevre şartları ile olan bağlantısını belirleme imkanı vermektedir. Temettuat defterlerindeki verilerin bu tür çalışma alanlarına imkan tanınması farklı disiplinlerin -özellikle coğrafyacıların- ilgisini çekmekte ve dolayısıyla bu defterler tarihi coğrafya çalışmalarında önemli bir kaynak olarak kullanılabilir⁶⁰.

Temettuat yazımı esnasında kaynağı belli olsun olmasın tüm gelirler yazılıyordu. Çiftçi, esnaf, tüccar, nakliyeciler, ırgat vs. bütün sektörler gelirleriyle kaydediliyordu. Gayrimenkul kira gelirlerinin yanı sıra kaynağı belli olmayan gelirler de “zuhurlar temettuatı” gibi adlarla yazılıyordu. Böylece beyana dayanmamakla birlikte tahrir dayanan bir gelir vergisine geçilmiş oluyordu. Bu sebeple olsa gerek bu yazımların adı da temettuat (kâr, kazanç) yazımları olarak kaydedilmiştir⁶¹.

⁵⁵ Mustafa Serin, **a.g.m.**, s. 725.

⁵⁶ Dönümün ¼ miktarı için “evlek” tabiri kullanılır.

⁵⁷ Hane ve arsalarda 30 santimetrelik bir ölçüye “ayak murabba” denir.

⁵⁸ Mustafa Serin, **a.g.m.**, s. 726.

⁵⁹ Tevfik Güran, “19. Yüzyıl Temettuat Tahrirleri”, **Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik**, Ankara, 2000, s. 79.

⁶⁰ Ahmet Akgündüz-Said Öztürk, **Darende Temettuat Defterleri**, İstanbul, 2002, s. 30.

⁶¹ Nuri Adıyeke, **a.g.m.**, s. 773.

Temettuat defterlerinin ekonomik yapıyı belirleme açısından gelir kaynakları ve kaynaklar dengesinin kent-kırsal alan ölçeğinde aldığı muhtevaya bakılacak olursa; toplam toprak miktarı, ekili ve nadasa bırakılan alanların toplam miktarı, üretime ayrılan toprakların tahlili, ürün çeşidine göre ayrılan toprakların miktarı ve bu ürünlerden sağlanan hasılat toplamı ve dönüm başına verimliliği, tarım işletmelerinin büyüklüğü, hayvancılığın köy ve kent ekonomisindeki yeri, kent ekonomilerinde önemli yeri olan sınai, ticari ve hizmet iş kolları konularında da aydınlatıcı bilgi verildiği görülmektedir⁶².

Defterler vergi konusunda ise, toplam vergi yükü, toplam vergi yükünün toplam hasılat içindeki payı ve farklı vergilerin vergi yükü içindeki payı, kır-şehir, Müslim, gayr-i müslim halk arasındaki vergi dağılımının durumunu kıyaslama imkanı verecek bilgileri içermektedir⁶³.

Temettuat defterleri, Tapu Tahrir defterlerindeki mantık ve gerekçelerle hazırlanmış olmasına rağmen, onlara göre daha modern bir tasarıma ve onlardan daha üstün özelliklere sahiptir⁶⁴. Defterlerde genellikle her hanenin mal varlığı yazıldıktan sonra toplam vergi miktarı da belirtilmiştir. Bunun yanısıra hane reisinin bir önceki sene vermiş olduğu temettu vergisi ile öşür ve rüsum miktarı ve bir sonraki yıl vermesi gereken tahmini temettu vergisi yazılmıştır. Kiraya verilen gayri menkullerde de aynı şekilde tahririn yapıldığı yılın kira geliri ve buna karşılık ödenmesi gereken temettu miktarı ile bir sonraki yıl ödenmesi gereken tahmini temettu miktarı kaydedilmiştir. Her mahalle veya köyün yazımı bittikten sonra buradan alınacak vergi ve toplam temettu miktarı yazılmıştır⁶⁵.

Bu yazımlarda ekonomik potansiyelin tam tespit edilmesi gibi bir amaç güdüldüğü için vergi dışı potansiyeller de defterlere kaydedilmiştir. Vergi dışı potansiyelin ilki hayvanlardır ki, örneğin oduncuların katırları, eşekleri vergi dışıdır, fakat bunlar şerh edilerek defterlere yazılmışlardır. Binek hayvanı olarak kullanılan eşek, katır, at gibi hayvanlar ve köylünün öküzü ve sığırı da vergi dışı oldukları halde defterlere yazılmışlardır. Katır ve eşek ile nakliyatçılık yapıp da kâr elde edilince tahmini kâr vergiye dahil edilmiştir. Benzer şekilde öküz çift sürmek üzere başkasına

⁶² Ahmet Akgündüz-Said Öztürk, **a.g.e.**, s. 30.

⁶³ Ahmet Akgündüz-Said Öztürk, **a.g.e.**, s. 30.

⁶⁴ Ahmet Akgündüz-Said Öztürk, **a.g.e.**, s. 30.

⁶⁵ Mustafa Serin, **a.g.m.**, s. 726.

kiraya verilmişse, onun kiraya verdiği öküzden vergi alınmıştır. İkinci tür potansiyel ise kıraç, sürülmeyen tarlalardır. Bunlar dönümleriyle birlikte ve kısır inekler de baş olarak yazılmıştır.

En önemli ekonomik güç olarak düşünülen insanlar da bu defterlerde ekonomiye katkıları ölçüsünde yazılmışlardır. Ancak bir nüfus defteri olarak düşünülen bu defterlerde sadece hane esaslı yazım sistemi kullanılmıştır. Defterlere yalnızca hane reisleri yazılmıştır. Öyle ki hiç vergi veremeyecek olan hane reisleri de yazıma dahildirler⁶⁶.

Temettuat defterlerinin, 1840'da yapılan sayımlarda tutulanlarıyla 1844-45'dekiler arasında, hem muhteva hem de düzenlenme şekli bakımından bazı farklar vardır. Aslında her iki dönemde de düzenlenen defterlerde mutlak bir sistem yoktur. Her iki tipte de başa "hane" ve "numara" ve altlarına rakamlar yazılmıştır. Bu rakamların ilki defterdeki kaçınıcı hane, ikincisi hanedeki kaçınıcı aile olduğunu göstermektedir. Bazı defterlerde sayfalar çift sütun olarak tanzim edilmişse de bazılarında bu şekil, sadece emlakı ve malı az olanlar için kullanılmıştır⁶⁷.

Temettuat defterlerinde vergi mükellefleri defterlere iki farklı biçimde kaydedilmişlerdir. Tahrirlerin ilk dönemini kapsayan 1256 tarihli Temettuat Defterleri'nin bir kısmında kişinin sahip olduğu mal varlıkları bazen grup grup yazılmış ve gayrimenkuller içerisinde, özellikle haneler hakkında ayrıntılara girilmiştir, bazı defterlerde ise menkul ve gayrimenkuller ile ilgili ayrıntılara yer verilmemiştir. Yöntemdeki bu farklılık tahriri yapan muhassıl, katip ve diğer görevlilerden kaynaklanmaktadır. Bu sayımda gayrimenkullerin kıymetleri altına yazılmıştır, numune defter de bu şekilde düzenlenmiştir.

1261 tarihli sayımı öncekinden ayıran en önemli özellik kişinin sahip olduğu menkul ve gayrimenkul mallarının 1260 yılı gerçek geliri ile 1261 yılı tahmini gelirinin verilmesidir. Daha önceki sayımlarda sahip olunan menkul ve gayrimenkul malların kıymetleri veriliyordu. 1261 sayımında ise kıymet çıkarılmış yerine hasılât-ı senevi yazılmıştır. 1256 tarihli defterlerin bir kısmında vergi mükellefinin yaşı, vasıfları ve çocukların durumu verilmektedir. Zaten 1256 sayımı için örnek olarak hazırlanan defterde bu hususların belirtilmesi üzerinde durulmuştur. Defterler

⁶⁶ Nuri Adıyeke, **a.g.m.**, s. 774.

⁶⁷ Mübahat Kütükoğlu, **a.g.m.**, s.398.

genelde tek sütun üzerine tanzim edilmiştir. Ancak az da olsa çift sütun üzerine tanzim edilen defterlere de rastlanılmaktadır⁶⁸.

Tahrir defterlerinde bir köyün vergi mükelleflerinin ve bu mükelleflerden tahsil edilmesi gereken toplam vergi miktarını ve bu toplam verginin hangi kalemlerden oluştuğu verilirken, temettuat defterleri vergi mükellefinin adını, vergiye esas olan gelir kaynağını, kaynağın yıllık gelirini ve bu gelire göre tarh edilen vergiyi vermektedir. Tahrirlerde en küçük vergi birimi köy veya mezra iken, temettuat defterleri bunu şahıs planına indirgemıştır. Tahrir defterlerinde her bir vergi mükellefinin ödemekle yükümlü olduğu vergi belirtilmemektedir. Buna karşın temettuat defterleri, her bir şahsın gelir kaynağını, bu kaynaktan elde edilen yıllık kazancı ve bu kazanç üzerinden alınması gereken vergiyi ayrı ayrı göstermektedir. Bundan başka, zirai kaynaklar haricinde gelire sahip olan kişilerin diğer gelirlerini ve bu gelir üzerine tarh edilen vergiyi de belirtmektedir.

Defterler her bir şahsın gelir kaynağını ayrıntılarıyla vermektedir. Defterlerde kişilerin ekili ve nadasa bırakılan arazisi, bu arazinin miktarı ve nevi, yıllık geliri ve vergisi, bütün hayvanlarının müfredatı ve dükkan, değirmen gibi gelir kaynakları ile vergileri, ticari, sınai ve hizmet gelirleri, tek tek açıklanmaktadır. Dolayısıyla bu defterler şahısların ekonomik faaliyetleri, gelirleri, servetleri ve sosyal statüleri hakkında yapılacak araştırmalar için zengin veriler sunmaktadır.

Ancak bu tahrirlerde şahsın oturduğu ev, esnafın mesleğini yaptığı dükkan ve iş yeri, nakit para, ev eşyaları, sınai ve ticari işletmelerdeki araçlar ve ticari stoklar, borç ve alacaklar sayımın dışında tutulmuştur. Sayım dışı kalan bu servet unsurlarına rağmen sanayi öncesi toplumlarda kişilerin servetlerinin büyük bir bölümünü hayvanlar ve toprağın oluşturması nedeniyle özellikle kırsal kesimde servet birikimi ile kişiler ve sosyal gruplar arası servet farklılaşması üzerinde yapılacak araştırmalarda bu eksikliğin sakıncalarının azaldığını söylemek mümkündür⁶⁹.

Hane esas alınarak yapılan bu sayımlarda yer alan bilgileri dört grupta toplayacak olursak bunlar; mükellefin kişilik bilgileri, menkul ve gayrimenkul serveti, gelirleri ve vergi ödemeleri olarak karşımıza çıkar⁷⁰.

⁶⁸ Said Öztürk, **a.g.m.**,s. 290-291.

⁶⁹ Ahmet Akgündüz-Said Öztürk, **a.g.e.**, s. 31.

⁷⁰ Said Öztürk, **a.g.m.**, s. 288.

Defterlerde sosyal amaçlı mektep, hastane, camii, mescid, kilise, sinagog gibi tesislere dair bilgilere yer verilmemiştir. Çünkü düzenleniş amacı vergi kaynaklarının tesbit edilmesidir. Ancak mesleğe ait bilgi verilirken bazı mükelleflerin imam, müezzin, muallim vs. oldukları belirtilmiştir.

Temettuat Defterleri sayesinde bir bölgenin demografik ve etnik yapısı, fert düzeyinde menkul ve gayrimenkul kaynakları, ferdin yıllık kazancı, işletmelerin büyüklüğü, toplam ve ayrıntılı vergi yükü, işgücü, kişilerin mesleği, yetişen zirai ürün ve beslenen hayvanlar, ticari ve sınai kurumlar hakkında bilgi edinmek mümkündür. Temettuat verileri ilgili bölgenin istihdam imkanlarını, istihdamın sektörlere göre dağılımını ve oranını sunması açısından önemlidir.

Klasik dönem Osmanlı tarımının temel üretici tipi olan çiftçi hanesine dayalı küçük üreticiliğin 19. yüzyılda aldığı şekiller ve bölgesel farklılıkların açıklanmasında temettuat tahrirleri, hane düzeyinde yapılacak tetkiklerde geniş bir alan araştırmasına imkan sunabilecek durumdadır. Yine bu veriler sayesinde 19. yüzyılda tarım arazilerinin tasarruf biçimleri konusu da aydınlatılabilir⁷¹.

Temettuat Defterleri'nde aile adlarının kayıtlı olması mahalle ve köydeki akrabalık durumlarının tesbitine de imkan tanımaktadır. Bu sayede aynı adı taşıyan ailelerin tamamen değilse bile kısmen bulunması mümkündür. Baba-oğul veya kardeşler, hatta bazen amca-yeğen ve kuzenler peş peşe veya araya bir ya da iki hane girilerek yazılmışlardır ki; bu durum da kolay ayırt edilemeyen bir aile adı bulunanların aynı ailenin kolu olduklarını ortaya koymasından önemlilik arz eder. Aynı lakâbı taşıyanların çoğu iki haneden ibarettir⁷².

c.c. Temettuat Defterleri Üzerine Yapılan Çalışmalar

Tasnif edilip araştırmaya açılmasından önce Kepeci ve Maliyeden Müdevver defterler tasnifi içinde bulunan temettu defterleri, ilk kez İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Tevfik Güran tarafından kullanılmıştır⁷³. Güran, bu defterlerden yararlanarak kaleme aldığı makalelerle bu zengin bilgi kaynaklarını tanıtmış ve on yılı aşkın bir süredir de çok sayıda araştırmaya öncülük ve kaynaklık ederek Osmanlı tarihi araştırmacılarının dikkatlerini bu alana çekmiştir.

⁷¹ Ahmet Akgündüz-Said Öztürk, **a.g.e.**, s. 31-33.

⁷² Mübahat Kütükoğlu, **a.g.m.**, s.399-400.

⁷³ Mübahat Kütükoğlu, **a.g.m.**, s.396.

Nitekim o tarihten bu yana temettuat verilerine dayanan pek çok bilimsel araştırma yapılmış, makale ve tebliğler ile yüksek lisans, doktora ve doçentlik tezleri hazırlanmıştır⁷⁴. Bu benzeri çalışmalar yoğun bir biçimde devam etmektedir.

Böylece Türkiye'nin yakın dönemdeki iktisadi ve sosyal yapısının aydınlatılmasına ve ülkemizde yeni gelişmeye başlayan “yerel tarih” araştırmalarına da büyük ölçüde katkı sağlanmış olmaktadır.

c.d. 1844-45 Tarihli Temettuat Tahriri ve Keçiborlu Temettuat Defteri

Konya Eyaleti Hamid Sancağı'na bağlı olan Keçiborlu'nun temettuat defteri; Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde “ML.VRD. TMT.” koduyla 10199 numarada kayıtlıdır. Keçiborlu kazasının temettuat tahriri H.1261 yılında yapılmıştır. Buna ait defter, 220 sayfadır.

Keçiborlu Temettuat Defteri'nde Kaza merkezinin haricinde Giresun, Aydoğmuş, Eber, Yaka, Yassıvıran, Ovacık, Çığrı, Beltarla, İlyas ve Senir köyleri ile Gölbaşı ve Tatlıca çiftliklerinin kayıtları bulunmaktadır. Yerleşim yerlerinin tahriri yapıldıktan sonra o köylerin toplam vergisi ve temettuatı yazılmıştır. Defterin sonunda kazanın tamamının yekûn vergi ve yekûn temettuatı bulunmaktadır.

İncelemiş olduğumuz defter; satır satır yazılmış olup, emlak ve hayvanat gelirleri alt alta kaydedilmiştir. Hane numarası sağ üst köşede belirtilmiştir. Onun altında hane reisinin ismi; “ Ali oğlu Molla Halil”, “ Kara Mehmed oğlu Hafız Ali”, “Dikkulak”... vb. gibi sıfat ve lakaplarıyla yazılmıştır. Daha önce yapılan bazı temettuat tahrirlerinde olduğu gibi vergi mükellefinin fiziki tasviri yapılmamıştır. Defterimizde bazı hanelere numara verilmediği görülmüş ancak, bunların ayrı haneler olduğu anlaşılmıştır. Bu şekilde olan haneler genellikle “... hane dahilinde karındaşı ile beraber”, “hanesinde dahil üveği oğlu”, “hanesinde damadı ile beraber” veya “hane-i mezbur dahilinde yeğeni” gibi ifadeler ile yazılmışlardır. Biz bunları da ayrı mükellefler olarak ele aldık ve öyle değerlendirdik.

Hane reisinin adının çaprazına vergi mükellefinin mesleği, bir senelik vergisi ve hinta (buğday) ve şair(arpa) öşrü ile bunun yekûnu ve bağ, bahçe, bostan, yonca, duhan (tütün), afyon, penbe (pamuk) gibi ürünlerin dönümünden ve kovan başına

⁷⁴ Bu konuda yapılmış çalışmaların tam listesini görmek için bkz: Said Öztürk, **a.g.m.**, s. 296-304.

olmak üzere arıdan alınan öşür⁷⁵ ile koyun ve keçiden alınan ağnam resmi yazılmıştır.

Defter bütün olarak incelendiğinde tahriri yapan muhassıl ve diğer görevlilerin kendilerine verilen talimatnameye uygun davrandıkları görülmektedir. Çünkü defterimizde merkezin istediği bilgilere yer verilmiş, hane sahibinin evi ve evindeki eşyası gibi gereksiz yazımlar yapılmamıştır. Arazi tahriri yapılırken ilk olarak dönümüyle birlikte mezru(ekilmiş) tarla altına 1260 ve 1261 yılı gelirleri ve bu gelirlerin (hasılât-ı senevi) toplamı yazılmıştır.

Arazi yazıldıktan sonra büyükbaş hayvanlar ardından küçükbaş hayvanlar re's yani baş olarak 1261 yılı hasılât-ı senevisi ile birlikte yazılmışlardır.

Vergi mükellefinin mesleği veya sanatından elde ettiği gelir; “hatab ve ticaret-i sairesi temettuatı”,“ameleciliğinden temettuatı”,“kereste temettuatı”, “yevmiye temettuatı”, “değirmencilik temettuatı”...” vb. şeklinde kaydedilmiştir.

Temettuat defterinin sonunda ise mal, arazi ve emlakından elde ettiği toplam gelir 1260 yılı gerçek geliri ve 1261 yılı tahmini gelirinin yekunu da “mecmuundan temettuatı” kısmına yazılmıştır. Söz konusu mecmuundan temettuatı kısmı mükelleflerin; 1260 yılı gelirinin yarısı ile 1261 yılı gelirinin tamamı toplanarak hesaplanmıştır.

Tahrir esnasında yanlış ve eksik yazımların olduğu da gözden kaçmamaktadır. Örneğin Nefs-i Keçiborlu'da 31. sayfada 23. hane, Karye-i İlyas'ta 150. sayfada 24. hane ve Karye-i Senir'de, 164. sayfada 10. hane iki kez yazılırken, Karye-i Senir'de 161. sayfada 19. hanenin hiç yazılmamış olduğu görülmektedir. Yine bazı hanelerin yazımında mükelleflerin sahip olduğu arazi, hayvan veya emlak yazılırken dönüm, adet ve geliri belirtilmemiştir.

Bazen de öşür vergileri arasında bağ öşrü verilmesine rağmen gelir beyanı yapılırken bostan öşrünün yazılması ve sağman keçi yazıldığı halde, koyun hasılatının verilmesi gibi yanlışlıklar yapılmıştır. Yine sağman inek ve sağman keçi re's(baş) olarak verilmesine karşın hasılât-ı senevisinin yazılmadığı da olmuştur. Keçiborlu temettuat defterinin 185, 204 ve 218. sayfalarında bu durum görülmektedir. Nitekim hane reisinin çobanlık geliri veya yevmiye temettuatı gibi

⁷⁵ Bal öşrü, tahrir defterlerinde “resm-i asel”, “resm-i zenburiye”, “öşr-i kovan”, “resm-i kivâre” ve “öşr-i petek” gibi çeşitli adlarla geçer. Hem aynî hem de nakdî olarak alındığı olmuştur. Bkz. M. A. Ünal, a.g.e., s. 145.

gelirlerinden bazıları verilmiş olduğu halde bunlar mecmuundan temettuatında (muhtemelen unutulmuş) yazılmamıştır.

Temettuat sayımları için sancaklara gönderilen muhassıllar, tahrir işlerini kazalarda vekilleri vasıtasıyla yürütmekteydiler. 1256 tarihli bir nüfus yoklama defterinden anlaşıldığı üzere Keçiborlu'daki temettuat tahriri belgede adı geçen "Elhac Ali Efza" tarafından yapılmıştır⁷⁶.

B. KEÇİBORLU ADININ ANLAMI ve KEÇİBORLU'NUN TARİHÇESİ

1. Keçiborlu Adının Anlamı

Keçi ve bor kelimelerinin oluşturduğu bileşik bir kelime olan Keçiborlu adının, nereden geldiği veya kim tarafından verildiği konusunda yazılı kaynaklarda farklı bilgiler, halk arasında ise değişik rivayetler vardır. Anadolu Türkleri'nin ataları olan Oğuzlar'ın dilinde "keçi" yani "kiçi" küçük, "bor" ise maden demektir⁷⁷. Bu durumda Keçiborlu "Küçük Madenli" anlamına gelmektedir⁷⁸. Sözlükte ise bor kelimesi; "işlenmemiş, taşlık, sert, ekilmemiş toprak, bulanık suyun kaptı bıraktığı çökelek ve tabiatta bor asidi veya boratlar durumunda bulunan basit bir element" olarak tanımlanmaktadır⁷⁹.

Bor sözcüğünün Türkçe'deki belli başlı manası 'şarap'tır. Halk Türkçe'de 'bor'u "bahadır, yiğit" kavramlarının karşılığı olarak da kullanır. Bütün bunlar göz önüne alınınca Keçiborlu adında bulunan "bor"un neyin karşılığı olarak veya hangi manada kullanıldığını kestirmek mümkün değildir. Çünkü bazı kaynaklarda da bu bölgede oturanların Niğde'nin Bor ilçesinden geldikleri, bunların bir kısmının Uluborlu'ya yerleştikleri, Keçiborlu'ya yerleşenlerin ise buraya "küçük borlu" manasına gelen "Kiçiborlu" adını verdikleri ifade edilmektedir. Diğer yandan bölgenin kırık, küçük tepeciklerden meydana gelen arazi yapısına atfen "küçük, taşlık yer" anlamında Kiçiborlu adının verildiği şeklinde bir görüş de mevcuttur.

⁷⁶ bkz. BOA, **ML. NZ.**, nr. 439, H. 1256.1.1, s.2.

⁷⁷ Diğer Türk boylarının dilinde de mesela Azeri Türkçesi'nde "kiçik", Kazak Türkçesi'nde "kişi", Özbek Türkçesi'nde "kiçik", Türkmen Türkçesi'nde "kiçi" ve Uygur Türkçesi'nde "kiçik" küçük anlamına gelir. **Kültür Bakanlığı Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü**, Ankara, 1991, s. 526-527.

⁷⁸ Mustafa Koç, **Baris-Hamit-Hamitabat Tüm Yönleriyle Isparta**, Isparta, 1983, s. 333.

⁷⁹ **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1998, s. 238.

Anlaşılan odur ki, daha sonraları bu isim “Keçiborlu” biçimine dönüşmüştür⁸⁰. Keçiborlu’dan başka Anadolu’da Uluborlu, Bor gibi yer isimleri de vardır⁸¹.

2. İlkçağlarda Keçiborlu

1911 yılında Prof. H. Louis’in ve 1944 yılında Türk Tarih Kurumu’nun kurduğu bir bilim heyeti tarafından eski adı Baladız olan bugünkü Gümüşgün Köyü civarında kazı çalışmaları yapılmış ve Mezolitik çağa ait “mikrolit” denilen çakmak taşlarına rastlanmıştır. Kazılarda ele geçen kalıntılar bu çağda yörede yerleşimin olduğunu göstermektedir.

Keçiborlu ile ilgili tarih öncesi ve tarih çağlarına ait bilgi ve belgeler bugüne kadar tam anlamıyla araştırılarak aydınlığa kavuşturulmuş değildir. Genel olarak kaynaklarda Keçiborlu tarihi Isparta tarihi ile birlikte ele alınmaktadır. Halkın tarım faaliyetleri ve bilinçsizce yapılan kazılarda ele geçen birtakım para ve heykelcik gibi eserler Keçiborlu’nun eski bir köyler topluluğu olduğunu göstermektedir⁸².

Isparta ve çevresinin İlkçağ’daki adı olan Pisidia’nın kuzey batısında Frigya sınırına yakın olan Anaua (Acı Göl) ve Askania (Burdur Gölü) arasındaki arazide kalan Baris (Fari) antik kenti bugünkü Kılıç Kasabası yakınlarındadır. Kentin kuruluş tarihi hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Baris kentinin adı, Ptolomaios ve Hierokles’de geçmektedir. 1948 yılında L. Robert, bulduğu bir kitabeyle antik kentin Kılıç Kasabası yakınındaki Fari’de olduğunu belirtmiştir. Helenistik dönemden (MÖ. 334-30), Roma dönemi sonuna kadar sikke basan kentten herhangi bir kalıntı olmamakla beraber, Kılıç Kasabası içindeki çeşme inşaatında kullanılmış olan Roma dönemi mimari parçalarının ve Isparta Müzesi’ne nakledilen Kapaksız Lahit ile Yunanca kitabe dışında kasaba civarındaki kayaya oyulmuş tekne ve oda mezarların bulunmasından bu civarda eski bir kent olduğu anlaşılmıştır⁸³.

Burdur Gölü’nün kuzeyindeki Keçiborlu ilçesinin sınırları içindeki en eski kalıntılar Tunç Devri’nde (MÖ. 3000-1200) yerleşimin olduğu Keçiborlu Höyük (Dört Yol) ve Kılıç Höyük’te bulunmuştur. Hitit dönemindeki (MÖ.1800-1200) metinlerde bugünkü Keçiborlu ilçesinin topraklarının da bulunduğu bölgenin adı

⁸⁰ 2000’li yıllarda Keçiborlu, Keçiborlu Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği Yayınları-1, Isparta, 13.10.2000, s. 14.

⁸¹ Mustafa Koç, a.g.e., s. 333.

⁸² 2000’li yıllarda Keçiborlu, s. 13.

⁸³ 2003 Isparta İl Yıllığı, Isparta Valiliği, 2003, s. 499-500.

“Pitaşsa” olarak geçmektedir. Bölge Frig (MÖ. 750-690), Lidya (MÖ. 690-547), Pers (MÖ. 547-334) dönemlerinde el değiştirmiş, hiçbir zaman burada uzun süreli hakimiyet sağlanamamıştır. Pisidya bölgesi MÖ. 334’te Büyük İskender’in kontrolüne girmiş ve MÖ. 323 yılında onun ölümüne kadar Makedonyalı sülaleye bağlı kalmış, MÖ. 281 tarihinde de Seleukosların eline geçmiştir. MÖ. 188 yılında Roma ordusuna yenilerek, Apameia (Dinar) Barışını imzalayan Seleukoslar bölgenin Toroslar’a kadar olan kısmından çekilmişler ve bölge Romalılar tarafından Bergamalı’lara bırakılmıştır. MÖ. 188-133 yılları arasında Bergama krallığının elinde kalmış, onların elinden de MÖ. 130 yılında yine Romalılar tarafından alınarak, MÖ. 102-49 yılları arasında Kilikia Eyaleti’ne dahil edilmiştir. Daha sonra ise Asia Eyaletine bağlanmıştır. MÖ. 39 yılında Galat Kralı Amyntas’ın hakimiyetine giren bölge MÖ. 25 yılına kadar bu durumda kalmış, daha sonra Galatia Eyaleti’ne katılmıştır.

MÖ. 1. yüzyılın ilk yarısından itibaren Pisidya’daki yerleşme merkezlerinin büyük bir kısmı şehir statüsü kazanarak para basmaya başlamışlardır. MS. 79 yılından 268 yılına kadar basılan sikkeler, Pisidya bölgesinin Geç Roma ve Bizans döneminde önemli birer koloni olduğunu göstermektedir⁸⁴. Bölge Roma İmparatorluğu’nun MS. 395’te dağılmasıyla Bizans sınırları içinde kalmıştır.

3. Türk Hakimiyetinde Keçiborlu

Türkler, Malazgirt Muharebesi’nden sonra Batı Anadolu’nun birçok kısmını ele geçirmişler, ancak bu yörelerde Selçuklu Türkleri’nin hakimiyeti, gerek Bizans’ın güçlü savunması, gerekse Haçlı seferleri sebebiyle uzun süreli olmamıştır. Alınanan yerler, Bizanslılar ile Selçuklular arasında sürekli el değiştirmiştir.

II. Kılıçarslan zamanında (1156-1192) yoğunlaşan savaşlar 1176 yılında yapılan Miryakefalon muharebesiyle dönüm noktasına ulaşmıştır. 1182 yılında Keçiborlu ve çevresi Selçuklu egemenliğine girmiştir. Sultan II. Kılıçarslan’ın yaşlanınca ülkeyi on bir oğlu arasında paylaştırmasıyla, Keçiborlu’nun da içinde olduğu, Uluborlu ve Kütahya yöresi Gıyaseddin Keyhüsrev’in hakimiyetine geçmiştir⁸⁵.

⁸⁴ Mehmet Özsait, **Helenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi**, İstanbul, 1985, s. 69-80, 116.

⁸⁵ Ali Sevim-Yaşar Yücel, **Türkiye Tarihi**, C.1, Ankara, 1990, s. 99-106.

Isparta ve civarının 1203 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı III. Kılıçarslan tarafından fethedilmesiyle, bölgenin Selçuklu hakimiyetine girişi tamamlanmıştır.

1301 yılında Hamidoğulları Beyliği'nin hükümranlılığına giren bölge, Dünder Bey tarafından kardeşi Yunus Bey'in idaresine bırakılmıştır. Beyliğin ikiye ayrılmasından sonra Isparta ve çevresi Dünder Bey'in tarafında kalmıştır⁸⁶. Keçiborlu, merkezi Uluborlu olan Hamidoğulları Beyliği bünyesinde, İlyas Bey zamanında Gönen'e bağlanmıştır. Bu durum Gönen Kadısı İsa bin Hamza tarafından M. 1472 tarihinde Keçiborlu'da bulunan Şeyh Şikem Zaviyesi'ne Agros(Atabey) müderrislerinin tasdiki ile verilen vakfiyeden anlaşılmaktadır⁸⁷.

Karamanoğulları'nın saldırılarından bıkan İlyas Bey'in oğlu Kemaleddin Hüseyin Bey, 1374'te elindeki toprakların büyük bir kısmını, I. Murad ile yaptığı anlaşma sonucunda 80.000 altına Osmanlılar'a bırakmıştır. Ancak Isparta ve havalisi bir müddet daha Hamidoğulları'nın elinde kalmıştır⁸⁸.

Osmanlı sultanı Yıldırım Bayezid'in 1392'de Antalya ve çevresini fethetmesiyle Hamidoğulları Beyliği'nin Antalya kolu da sona ermiş ve böylece Isparta ve civarı da kesin olarak Osmanlı egemenliğine girmiştir⁸⁹.

Keçiborlu, Osmanlı döneminde 15. ve 16. yüzyıllarda yapılan tahrirlerden anlaşıldığına göre; Konya eyaletine bağlı Hamid sancağının bir nahiyesidir. 1831'de yapılan ilk nüfus sayımı sırasında da Hamid sancağı kazaları arasında yer almaktadır⁹⁰. Tanzimat sonrası kayıtlarında da kaza olarak geçmektedir⁹¹. Bu durum "Ekler" bölümünde yer alan, 1844-45 yıllarındaki Keçiborlu ve köylerini gösteren haritada da açıkça görülmektedir. Keçiborlu'nun köyleri, Kozluca, Eber, Aydoğmuş, Ovacık, Yaka, Yassıören, Çığırı, Beltarla, İlyas, Hamallar (Ardıçlı), Senir, Hamidiye, Kuyucak, Kılıç, Gölbaşı, Giresun⁹² olmak üzere on altı tanedir.

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, 1876'daki Plevne muhasarasından sonra göç eden Rumeli göçmenlerinden Ruscuklu, Hazergradlı, Pazarcıklı olanların bir kısmı Isparta'ya gelerek Söğütdağı'nda bazı yaylaları beğenmiş ve buralara

⁸⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Ankara, 1984, s. 62.

⁸⁷ Böcüzade Süleyman Sami, **Isparta Tarihi**, İstanbul, 1983, s. 44.

⁸⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 62.

⁸⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. 1, Ankara, 1988, s. 53.

⁹⁰ Enver Ziya Karal, **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831**, Ankara, 1943, s. 124.

⁹¹ **Konya Vilayet Salnamesi**, H. 1289, s. 140.

⁹² İsmi bugün "Güneykent" olan kasabanın adı halk arasında "Geresin ve Giresun" olarak iki ayrı biçimde söylenmekte olup, temettuat defterindeki yazımı ise "Giresun" şeklindedir.

yerleşmişlerdir. Bu göçmenler Senir yaylasında Cedit, Çığrı yaylasında Başmakçı, Eber tarafında Kavakalanı ve Umraniye, Kılıç yakınında Hazergrad adlarına beş köy daha kurmuşlardır⁹³.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi ile Keçiborlu, İtalya'nın nüfuzuna bırakılmış ancak, İtalyanlar'ın müttefikleriyle olan anlaşmazlıklarından dolayı hiçbir işgale uğramamıştır.

⁹³ Böküzade Süleyman Sami, **a.g.e.**, s. 44.

İKİNCİ BÖLÜM

19. YÜZYIL ORTALARINDA KEÇİBORLU'NUN SOSYAL YAPISI

Sosyal yapı kavramlarının temel unsurlarını nüfus, yerleşme, istihdam, gelir, eğitim, sağlık gibi hususlar oluşturmaktadır. Nüfus bunların en önemlisidir. Toplumunu oluşturan fertlerin sayıları ve yaş, cinsiyet, dil, din, öğrenim durumu, meslek gibi nitelikleri hakkında yapılacak çalışmalara veri temin edebilmek ancak nüfus sayımları sayesinde mümkün olur. Asırlar boyunca az bir nüfus kitlesini barındırdığı anlaşılan Osmanlı Devleti'nde zaman zaman nüfus ile ilgili bazı çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu çalışmaların, hiçbirinde fert esas alınmadığından ve o günden sonra idari taksimatta büyük değişiklikler yapıldığından sıkıntılar yaşanmakta ve kesin sonuçlara ulaşılamamaktadır. Bunda sayımların asker sayısını belirlemek amacıyla yapılmış olmasının etkisi çöktür⁹⁴.

1831'den önceki nüfus bilgileri 15,16 ve 17. yüzyıllara ait Tapu Tahrir Defterleri'nin incelenmesiyle elde edilmiştir. 17. ve 18. yüzyıllara ait kaynaklarda eksiklikler bulunmaktadır. Tanzimat'ın arifesinde nüfus sayımlarına ve nüfusla ilgili verilere daha modern bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Bu dönemde yapılan sayımlarda nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleriyle ilgili bilgi edinme amacı da vardır⁹⁵.

Osmanlı ülkesindeki nüfusun sayı ve kalitesi hakkında en önemli bilgileri, ülkenin iktisadi ve mali olanaklarını tespit amacıyla yapılan tapu, avarız ve temettuat tahrirlerinden edinmekteyiz. Tapu Tahrir defterlerinde esas alınan kişi değil vergi mükellefi hanedir. Bunlara bazen mücerred yani bekâr erkekler ve dul kadınlar da dahil edilmiştir. Vergi mükellefi olarak hane reisinin ismi yazıldığından ortalama bir hane nüfusu üzerinden toplam nüfusu yaklaşık olarak bulmak imkanı vardır⁹⁶.

İncelediğimiz dönem 19. yüzyıl olduğu için temettuat defterlerinden edinilen bilgiler bizim açımızdan son derece önemlidir. Çünkü bu dönemde tapu tahrirleri gündemde olmadığından ve 1831 ve sonrasında yapılan sayımlarda da erkek nüfus esas alındığından elimizde bu yüzyıla ait sağlıklı veriler bulunmamaktadır. 1831'de yapılan ve sadece erkek nüfusu kapsayan sayımdan edindiğimiz bilgilere göre,

⁹⁴Zakir Avşar, Ferruh Solak, "İmparatorluk Türkiye'si'nde Yapılan Nüfus Sayımları", **Yeni Türkiye Dergisi**, Osmanlı Özel Sayısı, C.32, Yıl: 6, Mart-Nisan 2000, Ankara, s. 615-617.

⁹⁵Z.Avşar, F. Solak, **a.g.m.**,s. 615-617.

⁹⁶Nejat Göyünç, "Hane Deyimi Hakkında", **Tarih Dergisi**, S. 32, İstanbul, Mart 1979, s. 331-348.

yalnızca Anadolu'da 7-7,5 milyon kişinin yaşadığı tahmin edilmektedir⁹⁷. Ancak bundan sonra sayım sonuçlarını değerlendirmek ve nüfus işleriyle uğraşmak üzere "Ceride Nezareti" kurulmuş, eyalet ve sancak merkezlerinde nüfus işlerine bakmak için de "Defter Nazırlığı" oluşturulmuştur⁹⁸.

Temettuat tahrirlerinin büyük bir bölümünün yapıldığı yıl olan 1844'te, Abdülmecid döneminde (1839-1861) yapılan bir sayımda ülkenin tamamının nüfusunun 36,5 milyon civarında olduğu ve bunun 10,5-12 milyonunun Anadolu'da yaşadığı anlaşılmıştır⁹⁹.

A. NÜFUS YAPISI

1. Keçiborlu' nun Nüfusu

15. ve 16. yüzyıl tahrir kayıtlarından Keçiborlu'nun ilk demografik bilgilerini edinmekteyiz. 15. yüzyılda Denizli yolunun üzerinde bulunan Keçiborlu, büyücek bir köydür. 1478'de Nefs-i Keçiborlu 160 neferi barındırmaktadır. Bunun 23'ü çift, 40'ı nim çift, 90'ı da bennaktır. Ayrıca bir muhassıl ve 4 de ortak yazılmıştır. 10 nefer de hristiyan bulunduğu anlaşılmaktadır. 1522 sayımında kasabanın nüfusu 211 nefer, 134 hane olarak yazılmıştır. 70 kişi bekar, 4 yaşlı ve ama, 2 de abdal sayılmıştır. 1478'de 10 olan hristiyan sayısı 1522'de 2'ye düşmüştür.

1568'de ise Keçiborlu'da 518 nefer, 316 hane yazılmıştır. 1522'ye göre kasabanın nüfusu % 135 oranında artmıştır. Bekar sayısında da büyük artış vardır. 1522'de 70 olan bekar sayısı 1568 sayımında 170 olarak görünmektedir. Bu da bekar nüfus oranında % 142,85'lik bir artışa tekabül etmektedir¹⁰⁰.

Bu verilere göre 16. yüzyılın başında Keçiborlu'nun nüfusunun, bir haneyi beş kişi olarak hesapladığımızda tahmini olarak, 672 kişi olduğunu söyleyebiliriz. Ancak tapu tahrirlerinde yer alan hane sayıları vergi mükelleflerini ifade etmektedir. Bu sebeple vergiden muaf olan idareci ve ilmiye mensuplarını da buna dahil ettiğimizde, söz konusu dönemde nüfus 700'e yaklaşacaktır. Aynı dönemde kasabada gayr-i müslim nüfus yok denecek kadar azdır. Yüzyılın ortasını geçtikten sonra nüfusta büyük bir artış göze çarpar ve bu dönemdeki nüfus karşımıza 1580 olarak

⁹⁷ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul, 1994, s. 135-137.

⁹⁸ Musa Çadircı, *a.g.e.*, s. 45.

⁹⁹ Ahmet Tabakoğlu, *a.g.e.*, s. 135-137.

¹⁰⁰ Zeki Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, İzmir, 1988, s. 57.

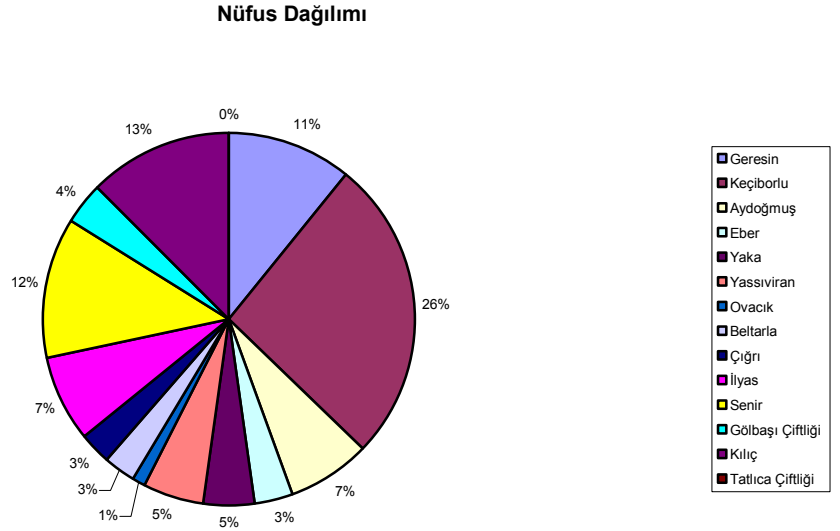
çıkarak ki, bu sayıya idareci ve ilmiye mensubu olanlar dahil edildiğinde 1600'e yaklaşıyor. Bu da 46 yıllık sürede % 228'lik bir artış oranı demektir.

1831'de yapılan ilk nüfus sayımı sonuçlarına göre ise, bıyıklı ve ter bıyıklı nefer sayısı 331, kara ve sarı sakallı nefer sayısı 414, bir yaşından on altı yaşına kadar olanların sayısı 699, ak ve kır sakallı nefer sayısı 328 ve asâkir-i mansurede bulunan nefer sayısı da 41 olup toplam nüfus 1813 olarak hesaplanmaktadır¹⁰¹. Bu sayımda belirtilmemiş olmakla beraber kasabada gayr-i müslim nüfusun yaşadığına dair bir kayıt bulunmamaktadır. Anlaşılan odur ki, önceki yüzyıllarda Keçiborlu'da az da olsa bulunan gayr-i müslimler artık burada yaşamamaktadırlar.

Temettuat defterinden edindiğimiz bilgiler ise kasaba merkezi hariç, 11 köy ve iki çiftlikten oluşan Keçiborlu'nun 19. yüzyıl ortalarında nüfusunun 3682 civarında olduğunu göstermektedir. Keçiborlu Temettuat Defteri'nden anlaşıldığı üzere en kalabalık yer Keçiborlu kazasıdır. Çünkü Grafik 1'de de gösterildiği üzere, kazanın toplam nüfusunun % 26'sı burada bulunmaktadır. Bu pay Giresun'da % 10, Senir'de % 12 ve Kılıç'ta % 13'le birbirine çok yakındır. Bunu % 7,3 ile Aydoğmuş ve İlyas, % 3 ile Eber, % 2,7 ile de, Beltarla ve Çığrı köyleri takip etmektedir. Gölbaşı çiftliğindeki nüfus da toplam nüfus içinde % 3,6'lık bir paya sahip olup, en az nüfus 11 hane ile Ovacık köyündedir. Söz konusu köyün nüfusunun kaza geneline oranı % 1'i ancak bulur.

Yukarıdaki metinde belirtildiği üzere 19. yüzyılda kazada gayr-i müslim bulunmaması durumunu burada da görmekteyiz. Çünkü incelemiş olduğumuz defterde ne kaza merkezinde ne de köylerde gayr-i müslim bulunduğu dair hiçbir kayıt yoktur.

¹⁰¹ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s. 124.

Grafik 1: Keçiborlu ve Köylerinde Nüfus Dağılımı**Tablo 1: Temettuat Defterine Göre Keçiborlu'nun Tahmini Nüfusu**

Köyler	Kayıtlı Hane Sayısı	Gerçek Hane Sayısı	Tahmini Nüfus
Giresun	89	95	368
Keçiborlu	245	250	990
Aydoğmuş	61	69	260
Eber	31	31	124
Yaka	41	43	168
Yassıvıran	49	51	200
Ovacık	11	11	44
Beltarla	25	26	102
Çığrı	26	26	104
İlyas	65	69	268
Senir	113	118	462
Gölbaşı	33	34	134
Kılıç	112	117	458
Toplam	901	940	3682

Tablo 1'de görüldüğü gibi defterde hane numarası verilerek yazılan haneleri "kayıtlı hane sayısı" olarak, ele aldık ve ortalama bir aileyi 4 kişi hesap ederek kayıtlı

hane sayısını 4 ile çarptık. Gerçek hane sayısını ise “*hane-i mezbur dahilinde...*” olup da ayrı bir numara verilmemesine rağmen, vergi mükellefi oldukları anlaşılanları, karı-kocadan oluşan geniş aileden yeni ayrılmış aile olarak düşünüp iki ile çarptık. Dört ile çarptığımız kayıtlı hane sayısını ve iki ile çarptığımız gerçek hane sayısını toplayarak tahmini nüfusu bulmaya çalıştık. Bu konuda elimizde bulunan Isparta’ya ait 1843 tarihli bir “Nüfus Yoklama Defteri”nden faydalandık. Söz konusu defterden anlaşıldığı üzere, Keçiborlu’da sekiz köy ve bir çiftlik bulunmaktadır, buradaki toplam hane sayısı da 731’dir¹⁰². Temettuat tahririnin yapılışından iki yıl önce tutulmuş olan bu nüfus yoklama defterinde, temettuatın yapıldığı tarihe kadar 731 olan hane sayısının, 170 artarak 901’e yükseldiği görülmektedir. Buradan çıkan sonuca göre, 1843’te Keçiborlu’da görünmeyen üç köy vardır; bu köyler ya yeni kurulmuş ya da önceden Keçiborlu’ya bağlı olmadığı halde temettuatın yapıldığı tarihte buraya dahil edilmiştir. Buna paralel olarak nüfus da artmıştır. Kazanın 1843’teki nüfusu hane sayısının 4 katı olarak düşünüldüğünde 2924 etmektedir ki, bundan da Osmanlı ailesinin nüfusunun ortalama 4 ile 5 arasında değiştiği anlaşılmaktadır. Çünkü bu rakam klasik dönemde 5 kişiyi dahi bulmamaktadır¹⁰³.

Tüm bunlar göz önüne alındığında elbette kesin bir sayı vermek mümkün değildir. Çünkü tarım ekonomisine dayalı toplumlarda işgücüne duyulan ihtiyaç, ailenin kendi fertleri ile karşılanır. Bu yüzden bir tarım ekonomisi özelliği gösteren geleneksel köy toplumlarında ailenin kalabalık olması olağandır. Keçiborlu’da da bir hane nüfusunun 4-5 kişi olduğu rahatlıkla düşünülebilir. Yukarıdaki yaklaşımlar ışığında, nüfusun 940 olan gerçek hane sayısının 4 veya 5 katını hesap edersek, 3760 ile 4700 arasında olduğu ortaya çıkar. Zaten bunun dışında kesin bir bilgi verilmesi de imkansızdır.

Fakat 1289 tarihli Konya Vilayet Salnamesi’nden çıkan sonuçlara göre, bu senede Keçiborlu’nun 12 köy ile birlikte hane sayısı 960 olup, nüfusu da 3559 olarak yazılmıştır¹⁰⁴. Bu da bizim yaptığımız hesaplamaların olabildiğince sağlıklı olduğunu göstermektedir.

¹⁰² BOA, **ML. NZD.**, nr. 707, 1259. 3.29-1259. 4.28, s. 4.

¹⁰³ Ahmet Tabakoğlu, **a.g.e.**, s. 147.

¹⁰⁴ **Konya Vilayet Salnamesi**, H.1289, s. 140.

2. Keçiborlu'da Yerleşim ve Aşiretler

Yerleşik hayatta sosyal yapının temelini şehirliler ve köylüler oluşturuyordu. Genel olarak ziraatla uğraşan çiftçi-köylü “reaya” tabiriyle anılıyordu. Köylülerin çoğunun ziraatla uğraştıkları klasik Osmanlı yapısı içinde “çiftçi-köylü” statüsü temel birimdir. Osmanlı ekonomisinin temeli ziraata dayandığı için çiftçi-köylüler, sosyal yapıda da mühimdi. Toprak sahibi köylü, kendi küçük zirai işletmesinin organizasyonunu yapardı. Osmanlı kanunnamelerinde aile reisi olarak nitelendirilen hane sahibi önde gelen ana unsurdur. Her şey bu birim hane üzerinden tespit ve hesap edilir. Evli şahsın toprak sahibi olup olmaması bu temel birimin niteliğini değiştirmez. Topraklı veya topraksız aile reisi, köy ve ziraat alanlarını kendi kontrollerinde tutan bir sistem geliştiren Osmanlı idaresi nazarında oldukça önemlidir. Şehirlerden ziyade kır iskan birimlerinde bu en küçük sosyal kurum ön plana geçmekteydi¹⁰⁵.

1470 ve 1522 tarihli tahrirlerden Keçiborlu'nun mahallelere ayrıldığını öğrenmekteyiz. İlk olarak 1568 tahririnden Keçiborlu'nun Cami, Yeni Çeşme, Yukarı, Karbansaray, Akoğlu, Ermenekli, ve Yenice olmak üzere yedi mahallesinin bulunduğu anlaşılmaktadır¹⁰⁶. Ancak bunların hiç biri temettuat defterinde belirtilmediğinden, 1844-45 yılında Nefs-i Keçiborlu'nun mahalleleri hakkında temettuat defterinden bilgi edinememekteyiz.

Keçiborlu'da yerleşim, ikisi çiftlik köy olmak üzere 13 köydedir. Bunun için iskan kanunu çıkarılmış ve bu kanun çerçevesinde yerlerini terk edenlere çeşitli müeyyideler uygulanmıştır¹⁰⁷. Buna rağmen Keçiborlu halkı yalnızca göçebe olmayan köylülerden oluşmayıp bölgede yürükler de vardır. Mesela Eber karyesinin tahririne başlanmadan önce düşünülen kayıttan da anlaşıldığı üzere “*Karye-i mezburun ahalisi Horzum aşiretinden olarak 300 seneden mütecaviz iskan bulunmuşlar ...*”¹⁰⁸ ifadesinden, çevrede meskun aşiretlerin varlığı da anlaşılmaktadır. Bu aşiretlerin varlığı ikincil hakim yapının yörede konar-göçerler olduğunu göstermektedir.

¹⁰⁵ Feridun M. Emecen, “Osmanlılar'da Yerleşik Hayat Şehirliler Ve Köylüler”, **Osmanlı**, C.4, YT. Yay., Ankara, 1999, s. 92-94.

¹⁰⁶ Zeki Arıkan, **a.g.e.**, s. 57.

¹⁰⁷ Yusuf Halaçoğlu, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılar'da Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Ankara, 1998, s. 105.

¹⁰⁸ Bkz. BOA, **ML. VRD. TMT.**, Keçiborlu Temettuat Defteri, nr.10199, H.1261, s., 96.

Özellikle Eber başta olmak üzere, Çıgır, Beltarla, Yaka ve Yassıvıran köylerinde Horzum aşiretine mensup kişilerin fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Horzum aşiretinin nereden geldiği veya hangi boya mensup olduğu hakkında elimizde bilgi yoktur. Horzumlular'ın söylediklerinden anlaşıldığına göre, 200 sene önce Dinar'ın "Homa" dağına konmuşlardır¹⁰⁹. Başka bir kaynağa göre de bu oymak yazın Minastepe, Çobankaya, Başyayla, Dişdöken pınarında karlar arasında yaylayıp, kışları da Çukurova'da kışlayan 20 çadırlı bir aşirettir. Aydın'ın Alaşehir kasabasından geldiklerini söylemelerine rağmen fiziki olarak Aydın tipine benzemeyip daha ziyade Türkistan'dan gelmiş görünümü vermektedirler. Bu boyun Maraş, Kozan, Niğde, Kayseri ve Sivas taraflarında da obaları olup hepsi 2000 çadırdan fazladır. Aşiret doğuya doğru bakan sağlam ve dayanıklı kara çadır kullanmaktadır. Her çadırdan mutlaka bir de kaval bulunmaktadır ve hemen her genç bunu çalmasını bilmektedir. Horzum kadınları başlarına Kadiri dervişlerinin giydikleri külah benzeri bir fes giymektedirler¹¹⁰. Bugün de hâlâ Isparta ve çevresindeki illerde bu aşiretin mensupları yoğun olarak yaşamaktadırlar.

Tabanlı ve Çakal aşireti de kayıtlarda yer almakta olup, bunlardan Çakal aşiretinin de 10. yüzyıldan beri bölgede yaşayan bir Türkmen cemaati olduğu Uşak, Eşme, Mender, Horye, Alaşehir, Şuhud kazalarında ve havalideki kasaba ve köylerde gezdikleri anlaşılmaktadır¹¹¹. Bu aşiretin de bugün yine bu çevrede ikamet ettiği ve bazı köylerde aşiretin adını taşıyan mahallelerin olduğu bilinmektedir¹¹².

Mevcut kayıtlardan da anlaşıldığı üzere Keçiborlu, köylü ve konar-göçer halktan oluşmaktadır. Nitekim temettuat defterimizde yer alan kayıt içerisinde "haymenişin"¹¹³ ibaresine rastlanması da bunu doğrulamaktadır.

B. MESLEKLER

1. Meslekler ve Meslekî Kuruluşlar

Tarih boyunca her insan kendi kabiliyetleri ve yaşadığı sosyal-iktisadi çevrenin şartları doğrultusunda bir mal üretmek veya ürettiği malın bir kısmını başka

¹⁰⁹ Fehmi Aksu, "Horzum Yörükleri", *Ün Isparta Halkevi Mecmuası*, C.2, S.17, Ağustos 1935, s. 244.

¹¹⁰ Ali Rıza Yalman (Yalgın), *Cenup'ta Türkmen Oymakları*, C.2, Ankara, 1993, s. 36-38.

¹¹¹ Ahmed Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)*, İstanbul, 1989, s. 129.

¹¹² Bugün Afyon Başmakçı'da "Çakallar" adını taşıyan mahalle vardır.

¹¹³ Çadırdan oturan, göçebe anlamına gelmektedir. Bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara, 1997, s. 347.

mallarla değiştirerek ihtiyaçlarını gidermeye çalışmıştır. Çünkü fert ya da aile tüm ihtiyaçlarını kendi faaliyetleri neticesinde elde ettiği mallarla karşılayamaz. İnsanların tabiat üzerindeki hakimiyetlerinin ve üretim artması, araç-gereç ve tekniğin gelişmesi ve tüketiciler kitlelerin ortaya çıkması onları fonksiyonel bir ihtisaslaşmaya ve işbölümüne götürecek şartları ortaya ıkarmıřtır¹¹⁴. Bu sayede meslekler oluşmuştur.

Meslek, fertlerin geçimini temin etmesini sağlayan, genel sosyal statülerini belirleyen ve kendine has kanuni ve ahlaki kuralları olan göreli, sürekli bir faaliyet tarzıdır. Fert ve toplum arasındaki önemli etkileşim bağlarından birini oluşturur. Zaten toplumun varlığı da buna bağlıdır. Meslek, sosyal hayat içindeki fonksiyonuna göre, ferdin ve ailesinin gelir seviyesini ve sosyal statüsünü belirleyici etkiye sahiptir. Ancak mesleklerin sosyal itibarları ile gelir seviyeleri arasında doğru orantı kurmak her zaman mümkün deęildir¹¹⁵.

Geleneksel Osmanlı ekonomisinin önemli bir özelliği mesleklerde etnik bir gruplaşmanın olmasıdır. Örneğin meyhanecilik, mezecilik gayr-i müslimlere ait meslekler olarak Osmanlı toplumunda göze çarpar. Toprağın işlenmesinde bile çeşitli etnik gruplar önemli farklılıklar göstermektedirler. Türkler de kendilerini esas olarak tahıl ekimine ve kk ölçekli baheciliğe, yaygın bir biçimde iek yetiştiriciliğine ve bağcılığa vermişlerdir. Yani Osmanlı'daki meslek yapısı, birçok yönden ırki farklılaşmaya denk dřmektedir¹¹⁶.

Temettuat defterinde hane reislerinin tamamının mesleği, eğer mesleği yoksa da durumlarını açıklayıcı bilgiler mutlaka yazılmıştır. şimdi de bu bilgiler ışığında Keçiborlu'daki meslekler ve bunların özellikleri üzerinde durmaya çalışacağız.

2. Keçiborlu'daki Meslekler

Temettuat tahrirlerinde yazılan hane reislerinin meslekleri, çeşitli özelliklerine göre sınıflandırılabilir. Biz de incelediğimiz defterdeki meslekleri, üretim fonksiyonlarına göre sınıflandırarak, tarım ve hayvancılıkla uğraşanlar, mal üretenler (kk ölçekte sanayi ile ilgili olanlar), hizmet üretenler, alım-satım yapanlar, işçilik yapanlar ve kamu görevi yürütenler olarak gruplandırdık. Bunların

¹¹⁴Mustafa E. Erkal, **Sosyoloji**, İstanbul, 1998, s. 198.

¹¹⁵Beęl Eke, "Bir Sosyal Sınıf Belirleyicisi Olarak Meslek Faktörü", **İÜİF Mecmuası**, Prof. Dr. Sabri F. lgener'e Armağan zel Sayısı, C. 43, İstanbul, 1987, s. 377 vd.

¹¹⁶řerif Mardin, **Türk Modernleşmesi: Makaleler 4**, İstanbul, 1991, s. 212 vd.

dışında işsiz-güçsüz olanlar, mesleği belli olmayanlar, hayatta olmayanlar ve askerde olanların vb. bulunduğu “diğerleri” grubu bulunmaktadır.

Tablo 2: Fonksiyonlarına Göre Mesleklerin Keçiborlu ve Köylerindeki Dağılımı

Mal Üretimi Yapanlar	Hizmet Üretenler		Tarım-Hayvancılık Uğraşanlar		İşçilik Yapanlar		Alım-Satımla Uğraşanlar		Kamu Görevlileri		Diğerleri		
Çıkrıkçı	1	Ameleci	11	Ziraat	625	Amele	112	Bakkal	1	Eimmeden ¹¹⁹	8	Amelmende	2
Çulha	3	Berber	6	çı		Çoban	61	Kasap	1	İmam-hatip	1	Mefkud	2
Dülger	1	Değirmenci	1			Hatabçı ¹¹⁸	9	Keresteci	1	Muallim-i		Haymenişin	1
Muytab ¹¹⁷	1	Deveci	20			Hizmetkar	3			sıbyan	2	Mesleksiz	55
Tekneci	3	Divarcı	1			Kömürcü	1			Müderriş			
		Kalaycı	1			Kükürtçü	5				1		
		Kiracı	1										
		Nalbant	1										
Toplam	9		42		625		190		3		12		59

Yukarıdaki tabloya bakıldığında, Keçiborlu’da bir kazada asgari şartlarda olması gereken meslek gruplarının mevcut olduğu görülecektir. Kaza merkezinde bulunan meslek erbabı arasında kesin bir iş bölümü olmadığı ve hemen herkesin tarım-hayvancılık alanında çalıştığı anlaşılmaktadır. Bunun sebepleri arasında, Keçiborlu’nun küçük bir kasaba niteliğinde olması, her hanenin ihtiyaçlarının sınırlı olup bu ihtiyaçları kendi imkanları ile temin etme yoluna gitmesi vardır. Bu durum aynı dönemde Osmanlı Devleti’nin pek çok kasabasında görülmektedir¹²⁰.

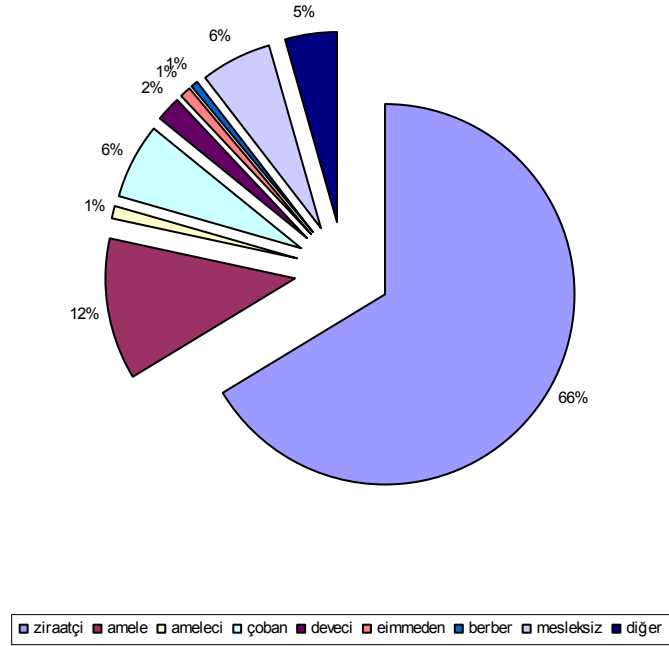
¹¹⁷ Muytab: Kıl dokuyan, kıldan eşya yapan, mutaf. F. Devellioğlu, **a.g.s.**, s. 697.

¹¹⁸ Hatab odun, hatabçı ise oduncu anlamına gelmektedir. Bkz. F. Devellioğlu, **a.g.s.**, s. 338.

¹¹⁹ Eimme: İmamlar. bkz. F. Devellioğlu, **a.g.s.**, s. 211.

¹²⁰ Örneğin Aydın Vilayetine bağlı Denizli Sancağı’nın Honaz kasabasında aynı dönemde benzer özellikler görülmektedir. Bkz. Selahittin Özçelik, “19. Yüzyıl Türkiye’sinde Köy ve Kasaba Hayatı Üzerine Gözlemler”, **Osmanlı**, C.4, YT. Yay., Ankara, 1999, s. 122 vd.

Grafik 2: Keçiborlu ve Köylerindeki Mesleklerin Dağılımı

2.a. Tarım ve Hayvancılıkla Uğraşanlar

Keçiborlu'da meslek çeşitlerinin fazla olmayışı dikkatimizi çekmektedir. Tablo 2'de de görüldüğü üzere, Keçiborlu kazasındaki en kalabalık meslek grubunu % 66'lık bir oranla ziraatçılık oluşturmaktadır. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan bu grubun "çiftçi, rençber veya erbab-ı ziraat" adlarıyla anıldığı bilinmesine rağmen¹²¹ incelediğimiz defterde bunların yalnızca "ziraatçı" olarak kaydedildiği görülmektedir. Ziraatle uğraşan 625 hanenin reisinin bir kısmının işlediği arazi miktarı ve elde ettiği gelirlerden büyük toprak sahiplerinden olduğu anlaşılmaktadır¹²². Bu kimselerin gelir düzeyleri de yüksek olduğundan, bunların kazanın ileri gelenlerinden nüfuzlu kimseler oldukları muhakkaktır. Nitekim tarım ve hayvancılıkla uğraşanların dışında kalan zenaat ve ticaret erbabının bazıları ve kazanın müdürü olan hane reisi de dahil olmak üzere kamu görevlilerinin pek çoğunun ziraatçılıkla uğraştığı görülmektedir.

Ziraat Keçiborlu'da en ileri sektördür, hatta kazanın karakteristik meslek grubunu ziraatçılar oluşturmaktadır. Ziraatçılık haricinde hiçbir meslek grubunda

¹²¹ Tefik Güran, **19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı**, İstanbul, 1998, s. 164.

¹²² Büyük topraklar ile ilgili bilgi "Çiflikler" kısmında verilmiştir.

bundaki kadar yoğunluk yoktur. Bu da bir kaza olan Keçiborlu'nun, geçimini ziraatten sağladığının ve ancak kendine yeten, dışa açılımın olmadığı bir ekonomiye sahip olduğunun kanıtıdır.

2.b. Hizmet Üretenler

Temettuat defterinde yer alan bilgilere göre, Keçiborlu'da ziraatçılıktan sonra en kalabalık grubu ameleler oluşturmaktadır. Amelelik kaza genelindeki tüm meslekler içinde % 11,8'lik bir paya sahiptir. Sanayi öncesi tarım toplumunun özelliklerini gösteren Osmanlı Devleti'nde, amele olarak anılan kişiler genellikle yoğun emek ve iş gücüne dayanan ziraat alanında çalışmaktadırlar¹²³. Bunların sayısı Keçiborlu'da 112'dir. Buradaki insanların da ziraatçılık alanında çalıştığını düşünmek yanlış olmaz. Zira toprak işletmelerinin küçük oluşunun önemli bir sonucu olarak, ücretli iş gücüne fazla gerek duyulmadığından, iş gücü tamamen ücretli işçilerden oluşur. Küçük üretici işletmesine lazım olan iş gücü ise, aile üyeleri tarafından sağlanır. Yalnızca hasat zamanı gibi zirai faaliyetlerin yoğun olduğu zamanlarda ufak çapta ücretli işgücünden faydalanılabilir¹²⁴. Her ne kadar ağırlıklı olarak ziraat alanında istihdam edilmiş olsa da amele aynı zamanda inşaat işlerinde de çalışır.

Yine hizmet üretenler grubu içinde ele aldığımız mesleği “ameleci” olarak yazılan az sayıda kişi vardır ki, oranı % 1'i ancak bulur. Bunlar, ameleleri organize eden, iş sahipleri ile ameleler arasında koordinatör olarak çalışanlar şahıslardır. Amelecilerin çoğunluğu Kılıç köyünde oturmaktadır. Kaza genelinde sayısı sekiz olan amelecinin yedi tanesi bu köydendir.

Fiziki güç gerektiren çobanlık da Keçiborlu ve köylerinde % 6,5'lik orana tekabül eden bir meslek grubunu oluşturmaktadır. Tarım sektöründen sonra hayvancılığın da bir sektör haline gelmesi çobanların çokluğuyla mümkün olabilmiştir.

İnşaat sektöründe ele alabileceğimiz kerestecilik, divarcılık¹²⁵, ve dülgerlik¹²⁶ aynı zamanda ticari boyutu olan işlerdir ve bunlar birbirleriyle ilgilidirler. Meslek hanesine keresteci, divarcı ve dülger kaydı düşülen yalnızca birer kişi vardır. Ancak

¹²³ T. Güran, **19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı**, s. 164-165.

¹²⁴ T. Güran, **19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı**, s. 113.

¹²⁵ Divâr, duvar anlamına gelmektedir. Bkz. F. Devellioğlu, **a.g.s.**, s. 189.

¹²⁶ Dülgerlik; binaların kapı ve pencere haricindeki ahşap işlerinin yapımıyla uğraşmaktır.

mesleği keresteci yazılmasa da, kerestecilik geliri olan hane reisi sayısı oldukça fazladır.

Hizmet üretenler grubunda ele aldığımız değirmenci, divarcı, kalaycı, kiracı ve nalbant mesleklerini icra edenler yalnızca birer kişidir. Bunlar ancak kazanın ihtiyacına yöneliktir. Berberlikle geçimini sağlayanların beşi Keçiörlü merkezde bulunmakta olup zaten nüfusun en kalabalık olduğu, berbere daha fazla ihtiyaç duyulan yerde burasıdır. Diğer berber, Aydoğmuş köyündendir. Bunun dışında bir de Yaka'da mesleği ziraatçı ve berber olarak kaydedilmiş bir vergi mükellefi bulunmaktadır.

Ulaştırma ve nakliyecilik, iktisadi hayatın vazgeçilmez unsurlarındandır. Türk tarihinde siyasi, askeri ve ticari nedenlerle ulaşım ve nakliyeciliğe daima önem verilmiştir. Kervansaraylar, hanlar ve menziller ulaşım ve nakliyeye verilen önemi en güzel biçimde göstermektedir¹²⁷. Ayrıca ulaşım ve nakliye işi ile uğraşan meslek grupları oluşmuştur. Bunlar arasında temettuat defterinde kayıtlı olup, hizmet üretenler grubunda ele aldığımız deveci ve kiracı meslekleri bulunmaktadır. Deveci ve kiracı, taşımacılıkla uğraşmakta olup bu işi yapanların yük hayvanlarının olması gerekir. Deve sahibi olduklarından bunların gelirlerinin önemli bir kısmını “*hamule (taşımacılık) naklinden temettuatı*” oluşturmaktadır. Senir köyünde bu iş kolundan 17 kişi vardır, ancak bunların hemen hiçbir malının-mülkünün ve senelik gelirlerinin dahi olmaması ilginçtir. Bunların neden bir gelirlerinin olmadığı konusunda defterimizde bir açıklama yer almamaktadır. Senir'dekiler dışında deveci olarak yazılan diğer iki hane reisi ise yük hayvanı sahibi olup yük taşımacılığı yapmakta ve bundan iyi sayılabilecek bir kazanç sağlamaktadır¹²⁸. Yine Senir köyünde bulunan göçebe köylü (haymenişin) de nakliyecilikle uğraşmakta olup çok sayıda devesi vardır. Bunların haricinde diğer mesleklerden olan kişilerden bazılarının da kiracılık ve hamule geliri bulunmaktadır.

2.c. Mal Üretimi Yapanlar

Temettuat defterinden edindiğimiz bilgilere göre, kaza genelinde mal üretimiyle uğraşanlar azdır. Bu durum daha önce de belirttiğimiz gibi, Keçiörlü'da icra edilen mesleklerin, bir kazada bulunması gereken asgari meslekler olmasından

¹²⁷ Selahattin Tozlu, “Osmanlı Yol Düzenlemeleri”, **Osmanlı**, C.3, YT, Yay., Ankara, 1999, s.64.

¹²⁸ Bkz. BOA., **ML. VRD. TMT.**, Keçiörlü Temettuat Defteri, nr.10199, Karye-i Beltarla 20. Hane ve Karye-i Kılıç 98. Hane.

ve üretimin pazarlama amacıyla değil de genellikle ihtiyacı karşılamak üzere yapılmasından kaynaklanmaktadır. Çalışmamızda “Keçiborlu’nun Ekonomik Yapısı” bölümünde ifade ettiğimiz üzere, Keçiborlu daha çok bir kasaba özellikleri göstermektedir. Burada ekonomi sanayi ve ticaretten ziyade ziraata dayanmaktadır. Dolayısıyla ticari ve sınai işletmeler küçük ölçekte olup, sayıları da azdır. Çıkrıkçılık mesleği de, küçük ölçekte mal üretimi yapanlar grubunda incelenmiştir. Mesleği çıkrıkçı olarak kaydedilen bir hane reisi vardır o da kaza merkezindedir. Bu yörede çıkrıkçılık, yün veya pamuğu eğirerek tahtadan yapılmış küçük tezgahlarda, kilim ve aba benzeri eşyaları dokuyanların yaptığı iştir. Ancak dokuma için gerekli hammaddelerin azlığından olsa gerek, çok ilerlemiş ve iyi gelir getiren bir meslek olduğunu söylemek zordur.

İncelediğimiz defterde, binaların kapı ve pencere haricindeki ahşap işlerinin yapımıyla uğraşan kişi olan bir dülger¹²⁹ ve dokumacılık yapan üç tane çulha vardır. Dülger olan kişi ile çulha olanın ikisi Keçiborlu merkezde iken, diğer çulha Giresun köyünde ikamet etmektedir. Dokumacılıkla ilgili mesleklerin az oluşunun sebebini dokuma için gerekli hammaddenin az oluşuna bağlamak mümkündür. Zira 19. yüzyıl ortalarına gelindiğinde kazada, önceki yüzyıllarda daha fazla olan pamuk ekiminin azaldığını (ileride pamuk yetiştiriciliğinde de görülebileceği gibi) anlıyoruz. Dolayısıyla bu durumun dokuma iş kolundaki meslekleri de etkilediği muhakkaktır. Yine dokumacılığın bir kolu olan muytablık mesleğini icra eden bir kişi vardır ve o da kaza merkezindedir.

Keçiborlu merkezde ekmek yapımında hamur yoğurmak ve ayrıca hayvanlara yem vermekte kullanılan ağaçtan oyulmuş bir araç olan tekne yapım işiyle uğraşan üç hane reisi bulunmaktadır. Bunların yaptığı teknelerin tüm kazanın ihtiyacını karşıladığını düşünmek mümkündür.

2.d. Alım-Satımla Uğraşanlar

Günlük ihtiyaçların önemlilerinin satışını perakende yapan küçük ölçekteki ticari bir işletme olan bakkallardan her mahallede mutlaka bir tane vardır. Kazada bakkal esnafından bir kişi bulunmaktadır. Yine defterimizde birer tane de kerestecilik ve kasaplık yapan hane reisi kayıtlıdır.

¹²⁹ Şemseddin Sami, *Kâmus-ı Türkî*, İstanbul, 1998, s.633.

Kazada hemen her hane az veya çok hayvanını kendisi yetiştirip et ihtiyacını kendisi karşılamakta olduğundan olsa gerek kasaplık yapan yalnız bir kişi bulunmaktadır. Hayvan alım-satım işleriyle “celep” adı verilen büyük tüccarlar uğraştığından burada kasap, yalnızca kasaplık yapan kişi olarak düşünülebilir.

Esas gelirinin yanında ek kazanç sağlamak için kerestecilik yapan çok sayıda kişi olsa da, uğraştığı işi meslek haline getirmiş ve geçimini bundan temin eden yalnız bir keresteci vardır.

2.e. İşçilik Yapanlar

Keçiborlu’da bedeni güç gerektiren meslekler grubunda ele aldığımız, hizmetkarlık mesleğini yapan üç kişi ve geçimini çobanlıktan sağlayan 61 kişi bulunmaktadır. Tarım ve hayvancılığa dayalı olan köylü ekonomisinde çoban sayısının fazla olması kaçınılmazdır. Çobanlardan birisi aynı zamanda devecilik de yapmaktadır. Yine mesleği çift olarak yazılmış olan ziraatçılardan da çobanlık yapan vardır. Bu meslek grubunun gelir seviyesi oldukça düşük olup bunun istisnası birkaç çoban vardır. Ancak bunların da kendilerine ait hayvanları bulunduğu için gelirleri yüksektir ve gelir ortalamaları kaza ortalamasını biraz geçmektedir.

Defterimizdeki kayıtlardan anlaşıldığına göre, kazada odunculuk ve kömürcülükle geçimini temin eden kişiler de bulunmaktadır. Bunların da ziraat gelirleri ile mal ve mülkleri dışındaki gelirleri “*hatab temettuatı*”, “*hatab ve ticaret-i sairesi temettuatı*”, “*kömürcülük temettuatı*” diye kaydedilmiştir. Ancak kaza geneline bakıldığında bunların sayısının da az olduğu görülmektedir. Zira hatabçı(oduncu) olarak yazılan kişilerin sayısı dokuz iken kömürcü olarak yazılan ise yalnızca bir kişidir.

Keçiborlu’daki kükürtlerin 19. yüzyıl başlarından beri bilindiği tahmin edilmektedir. Her ne kadar tam tarihi bilinmese de eskiden beri Keçiborlu’da kükürt olduğu ve bunun işletildiği halk tarafından dile getirilmiştir. Bunun nedeni burada bir maden işletmesinin olmayışındır. Ancak temettuat defterinde, kaza merkezinde kükürtçü olarak kaydedilmiş olan beş hanenin varlığı kükürtlerin tarihinin en azından 19. yüzyıl başlarına kadar götürülebileceğini ortaya koymuştur. Bu konuyla ilgili kesin bir tarih vermek şimdilik mümkün görünmemektedir. Çünkü biz BOA’da yaptığımız araştırmada 1844 senesinden önceye tarihlenmiş, Keçiborlu’da kükürt bulunduğu dair bir vesikaya rastlayamadık. Ancak ilkel yöntemlerle çıkarılıyor

olsa bile ve yalnızca bağcılıkta da kullanılsa 19. yüzyıl başlarından itibaren yörede kükürtçülük bir geçim vasıtası olacak derecede ilerlemiştir. Muhtemelen bunlar kükürdü yalnızca kendi bağlarında kullanmakla kalmamış, çevre köy ve kazalara da satmışlardır¹³⁰. Fakat bu dönemdeki kükürt işletmeciliği muhtemelen Avrupaî tarzda makine kullanılarak yapılan bir işletme değildi, çünkü Osmanlı’da maden çıkarımında gerekli enerji odun kömüründen, su kuvvetinden ve yer yer de hayvan gücünden sağlanıyordu¹³¹.

Kükürt üretimi için bir işletme kurularak ilk kez 1900’lü yılların başında, Hüseyin Kreysi tarafından çalışmalar yapıldığı söylenmektedir¹³².

2. f. Kamu Hizmeti Yürütenler

Meslekler içerisinde “kamu hizmetini yürütenler” olarak ele aldığımız bölümde idareci, eğitimci ve din adamları bulunmaktadır. Kazanın idaresinden sorumlu kişi olan kaza müdürünün meslek hanesinde ziraatçı yazmaktadır. Defterimizde “*eimmeden*” olarak yazılan imamlardan altısının kaza merkezinde bulunduğu tespit edilmiş olup, diğer ikisinden biri Yassıviran, diğeri de İlyas köyünde görevlidir. Her köyde bunların vazife yaptığı bir caminin olup olmadığı bilinmemekle beraber, buralarda en azından bir mescit bulunduğu muhakkaktır. Fakat belki de imamet görevini yapmasına rağmen, devlet tarafından hiçbiri resmi olarak görevlendirilmediğinden böyle bir kayda rastlanmamaktadır. Ancak imam-hatibin varlığı Aydoğmuş, Yaka ve Kılıç köylerinde belirtilmiş, bunların gelirleri kısmına, maaşları “*Cami-i Şerif vazifesinden ez-gayr-i muhasebe*” diye de yazılmıştır.

Bunlar gibi yalnızca Yaka köyünde belirtilen muhtar da dahil olmak üzere imam ve hatip olanların da ziraatçılıkla uğraştıkları görülmektedir. Bu bilgiler de tarım ve hayvancılığın esas geçim kaynağı olduğunu doğrulamaktadır. Öyle tahmin ediyoruz ki, idarecilik bu kişilerin geçimini temine yetecek düzeyde değildir veya ellerindeki topraklar eskiden beri olduğundan bu işi yapmaya devam etmektedirler.

¹³⁰ Sait Demirdal, “Keçiborlu Kükürt Madenleri ve Fabrikası”, **Ün Isparta Halkevi Mecmuası**, C. 3, Şubat- Mart 1937, S35-36, s. 505.

¹³¹ Fahrettin Tızlak, “Osmanlı Devleti’nde Madencilik” **Osmanlı** ,C. 3, YT. Yay., Ankara,1999, s. 314-315.

¹³² Kadir Sarıöz, **Keçiborlu Kükürt Yataklarının Oluşumu ve Yörenin Jeolojisi**, Eskişehir, 1985, s. 66.

Defterden edindiğimiz bilgiler doğrultusunda kaza merkezinde medrese hocası olan bir müderris ve ilk mektep hocası bir muallim-i sıbyan bulunmaktadır. İlk mektep hocası olan diğer kişi de Senir köyünde görev yapmaktadır.

2.g. Diğerleri

Meslek hanesi boş bırakılanların oluşturduğu % 6'lık dilim içindeyse 55 hane reisinin mesleği yazılmamıştır. Kazada “*amelmande*” yani çalışamaz durumda olan iki kişi ve iki de nerede olduğu bilinmeyen “*mefkud*”(kayıp) ve bir de *haymenişin*(yörük, göçebe) vardır. Mesleği yazılmayanlardan askerde olduğu anlaşılan 21 kişi vardır. Onların haricindekiler fukara, talebe, yolcu, ölü (fevt), sabi, nakil, diyar-ı aharda ve firari diye belirtilmişlerdir. Askerde olanlardan bazılarının yerine kardeşinin mesleği veya işi yazılıp vergi mükellefi olarak kaydedilmiştir. Firari, fukara, diyar-ı aharda, yolcu, sabi, fevt, amelmande ve nakil olanlar ile göç edenlerin emlak ve arazi namına bir şeyleri olmayıp ahalinin yardımıyla geçinmektedirler. Geneline bakıldığında yalnızca iki kişinin fukara olarak kaydedilmesi ve dilencililiğin olmaması Keçiborlu'nun gelir ve refah seviyesinin iyi olduğunu düşündürmektedir. Ölmüş olanlardan bazılarının da hayattayken uğraştıkları meslekleri ve gelirleri yazılıp vergi mükellefi sayıldığı görülmüştür. Anlaşılan odur ki, ölen kişinin mesleğinin belirtilmesinden maksat 1844 yılı gerçek geliri üzerinden ödediği bir senelik vergisini belirtmektir. Yine ölü de olsa hane reisinin ismi yazılıp fevt olduğu belirtilmiş ve bu gibiler için “terekesi veresesine nakl” kaydı düşülmüştür.

Keçiborlu'ya Dazkırı, Kiş ve Çal'dan göç etmiş hane reisleri ile Burdur'dan nakil olan bir vergi yükümlüsü bulunmaktadır. Ancak bunlarda da “.....'dan göç ettiğinden bu tarafda malı ve emlakı olmadığı” veya “göç ettiğikaryesinde temettuatı yazıldığı” gibi kayıtlara da rastlanmaktadır.

C. DİNİ YAPI

Temettuat defteri kayıtlarında kurumlar hakkında bilgi yoktur. Ancak din ve eğitim hizmeti veren görevlilerin olması bu kurumların varlığını ispat etmektedir. Vakıf eserleri ve kurumlarının Osmanlı Devleti'nin sosyal hayatında önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Vakıf kısaca, “kişilerin kendilerine ait menkul veya gayr-i

menkul mallarını ya da paralarını toplumun yararına bağışlamaları” olarak tanımlanabilir¹³³.

Vereceği hizmet insanlığa dönük olduğundan vakıf, insani ve toplumsal bir kurumdur. İlhamını ve manasını İslam dininden aldığından dini, milli bir gelenek olarak devam edip Orta Asya’dan Rumeli’ye kadar Türklerle birlikte geldiği için de milli bir müessesedir¹³⁴. Osmanlı Devleti’nde de bu gibi amaçlarla kurulmuş medrese, cami, mescit, darüşşifa, kütüphane, imaret, hamam, sebil, yol, su, köprü vakıfları ... gibi pek çok vakıf vardır.

İnsanları vakıf kurmaya sevk eden sebep ve saiklerden bir çoğunu, vakfiyelerin başlangıç kısımlarında yer alan ifadelerden anlamak mümkündür. Vakıf ve hayır sadaka türlerinin en mükemmeli ve baki kalacak iyiliklerin en güzeli olarak düşünülmüş ve Türk-İslam medeniyetinde “Allah rızasını kazanmak” amacıyla bu tarz müesseseler vücuda getirilmiştir¹³⁵. Vakıflar Osmanlı döneminde çok büyük sosyal etkiye sahiptiler. Bu etkiyi özellikle kendisini ekonomik ve sosyal açıdan güçsüz hisseden zayıf ve fakir kimselere sunulan yardımlarla göstermişlerdir. Yalnız sosyal değil ekonomik etkileri de bulunan vakıflar sayesinde devlet, yapmak zorunda olduğu sosyal, kültürel, dini...vb. kamu hizmetini vakıflar kanalıyla gerçekleştirmiş, böylece kamu maliyesini önemli bir yükten kurtarmıştır¹³⁶. Ayrıca vakıf, serveti devamlı bir sosyal hizmete dönüştürür, kutsallaştırır, maddi servete mana kazandırır, özel mülkiyeti ve serveti mazur gösterir, sosyal dayanışma ve yardımlaşmanın vasıtası yapar, toprağın tapusunu millete vererek toprağı vatanlaştırır ve toplum yararına kamulaştırır, insanı insana sömürtmez ve muhtaç ettirmez¹³⁷.

Keçiborlu’nun vakıf yönünden çok zengin olmadığı anlaşılmaktadır. Temettuat defterinde vakıf kayıtları ile ilgili bilgi yoktur. Biz de vakıf muhasebe defterlerinden faydalanarak Keçiborlu’daki vakıflara dair bilgi vermeye çalıştık.

¹³³ M.A. Ünal, **a.g.e.**, s. 246.

¹³⁴ Bayram Kodaman, “Vakfın Sosyal Yönü”, **Vakıflar Dergisi**, I. Vakıf Haftası, 6 Aralık 1988, S. 1, Ankara, 1988, s. 1.

¹³⁵ Nazif Öztürk, “Sosyal Siyaset Açısından Osmanlı Dönemi Vakıfları”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Osmanlı Özel Sayısı, Mart- Nisan 2000, Yıl:6, s. 569 vd.

¹³⁶ Fikret Eren, “Osmanlı Dönemi Vakıfları”, **V. Vakıf Haftası Restorasyon ve Vakıfların Ekonomik ve Sosyal Etkileri Semineri 7-13 Aralık 1987**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 197 vd.

¹³⁷ Bayram Kodaman, **a.g.m.**, s. 4.

1.Keçiborlu'da Bulunan Dîni Yapılar

1.a. Cami ve Mescitler

Elimizdeki defterde Keçiborlu ve köylerinde hangi camilerin veya kaç tane caminin bulunduğu dair hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Ancak defterde hemen her köyde bir imam-hatip veya meslek hanesine imam yazılmış bir hane reisi bulunmaktadır. Bu da her köyde bir mescit veya caminin bulunduğu ispatıdır. Cami veya mescit mahallede toplumsal merkezdir. Özellikle akşam ve yatsı namazları mahalledeki bütün erkeklerin katılımıyla kılınır. Mahalleli cami veya mescide devamlı geldiği için mahalle halkından genellikle “cemaat” olarak söz edilir. Bu nedenle imam da mahallenin temsilcisi olarak görülür¹³⁸.

1.b. Zaviyeler

Keçiborlu merkezdeki Şeyh Şikem Zaviyesi'nin¹³⁹ tarihi oldukça eskiye gitmektedir. Keçiborlu'nun kuzeydoğusundaki bir türbede medfun bulunan şahsa, bazı karın hastalıklarına karşı ilaç hazırladığı için, “Şeyh Şikem¹⁴⁰” denilmekteymiş. Zaviyenin vakfiyesinden de şeyhin adının olmadığı, bu ismin ona verilmiş bir lakap olduğu anlaşılmaktadır. Hamidoğulları döneminde kurulmuş olan “Şeyh Şikem” zaviyesine bazı ilaveler yapılmış ve böylece zaviyenin Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar gelmesi sağlanmıştır. Fatih devrinde de resmiyeti onaylanmış¹⁴¹ ve bu zaviyeye bazı gayr-i menkuller vakfedilmiştir¹⁴².

1.c. Vakıflar ve Diğerleri

Kaza merkezinde müderrisin bulunması burada bir de medresenin olmasını gerektiğini düşündürmektedir. Her köyde bulunan cami veya mescidin adını bilmesek de özellikle Keçiborlu'da birinci hanenin kaydı içinde geçen, hane reisinin mesleği olarak yazılan “Cami-i Kebir'in imamı ve hatibi...” ibaresinden, Cami-i

¹³⁸ Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, S. IV, İstanbul, 1984, s. 73.

¹³⁹ Bu zaviye defterimizde Keçiborlu merkezde kayıtlı olup, defterin 39. sayfasında geçmektedir.

¹⁴⁰ Şikem: Karın, batın. Bkz. F. Devellioğlu, **a.g.s.**, s. 998.

¹⁴¹ Fehmi Aksu, “Şeyh Şikem Vakfiyesi”, **Ün Isparta Halkevi Mecmuası**, C.10, S.114, Eylül 1943, s. 1585-1586.

¹⁴² Bu durumu Evkaf Muhasebe Defterlerinden öğrenmekteyiz. Bkz. BOA, **Evkaf**, nr. 23408, s. 2. Yine evkaf defterlerinden edindiğimiz bilgilerden İlyas köyünde Cami-i Lala Zaviyesi, Eyüb Dede Zaviyesi, Kapututmaz Zaviyesi, Mescid-i Şerif Vakfı ve Kılıç Cami-i Şerif Vakfı olduğunu öğrenmekteyiz. Geniş bilgi için bkz. BOA, **Evkaf**, nr. 24394, s. 1, BOA, **Evkaf**, nr. 12967, s. 1.

Kebir'in Keçiborlu'da eskiden beri olan Sinan Bey Cami-i Şerifi olduğu evkaf muhasebe defterlerinde kayıtlı bulunan bilgilerden anlaşılmaktadır¹⁴³.

Bunların dışında başkaca medrese, kütüphane, imarethane, sebil ...vb. vakıf ya da vakfiyeye ilgili defterde herhangi bir isme ve kayda rastlanmamaktadır¹⁴⁴.

¹⁴³ Detaylı bilgi için bkz. BOA, **Evkaf**, nr. 19000, 1287 Mayıs, s. 2., BOA, **Evkaf**, nr. 21974, 1287 Mayıs, s. 2., BOA, **Evkaf**, 12967, s.1.

¹⁴⁴ Ancak tapu tahrir kayıtlarından Keçiborlu'da bir muallimhane (Laçın Muallimhanesi) yani sıbyan mektebi ve iki kervansaray bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zeki Arıkan, **a.g.e.**, s. 144-148.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

19. YÜZYIL ORTALARINDA KEÇİBORLU’NUN EKONOMİK YAPISI

A. GELİR KAYNAKLARI VE VERGİLENDİRME

İnsanoğlunun ihtiyaçları sonsuz, buna karşılık, bunları sağlayacak olanaklar sınırlı olduğu için eldeki imkanların en uygun biçimde kullanılması ve değerlendirilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaçtan ekonomi bilimi doğmuştur. Ekonomi bilimi, insanların ihtiyaçlarının daha iyi karşılanması için eldeki sınırlı kaynakların ve imkanların kullanış biçimlerini araştırır. Buna göre daha fazla tüketim sağlamak için daha fazla üretim yapmak gerekir¹⁴⁵. Bir bölgede insanların toplanması ve şehirlerin meydana getirilmesi, çevrede bir topluluğun geçimini sağlayabilecek kadar bol gıda maddeleri üretimine geçilmesi ve üretimin ihtiyacın üzerine çıkarılması ile mümkündür¹⁴⁶.

Ancak şehir ve kasabaların ekonomik özellikleriyle ilgili çalışmalar, şehir ve kasabaların tek bir tipoloji çerçevesinde toplanabilecek basit ve kesin bir yapı arz etmediğini, aksine çeşitliliğin olduğunu ortaya koymuştur. Bu çeşitlilik iktisat tarihçilerini şehir ve kasabaları, iktisadi özelliklerine göre ayrı tipler altında toplamaya yöneltmiştir. Bu tipolojiler çerçevesinde çok sayıda çalışma yapılmış, fakat bunlar daha çok canlı bir ticaret merkezi olan ya da metropolitan özellikler gösteren büyük şehirler üzerinde yoğunlaşmıştır. Kasaba tipi küçük şehirler ise genellikle ihmal edilmiştir¹⁴⁷.

Osmanlı Devleti’nde kırsal nüfusun sosyal ve ekonomik özelliklerini incelerken konuya “köylü ekonomisi” diye nitelenebilen bir sosyo-ekonomik modelle yaklaşmak çalışmanın sınırlarını tespit açısından fayda sağlayacaktır. Köylü ekonomisinde ideal üretici tipi, kendi kendine yeterli bağımsız, küçük üreticidir. Üretici, geçimini sağladığı tarım işletmesini meydana getiren ev, toprak, hayvanlar, tarım araçları gibi üretim faktörlerinin tamamının veya en azından birkaçının sahibidir. Fakat bu durum, üretimi sağlayan faktörleri kârlılık hesaplarına göre elde tutmak veya elden çıkarmak gibi ekonomik bir hesaba dayanmaz. İşletmeye sahip

¹⁴⁵ Erol Manisalı, **İktisada Giriş**, İstanbul, 1996, s. 14.

¹⁴⁶ Mehmet Karagöz, “Osmanlı’da Şehir ve Şehirli-Mekan-İnsan-Beşeri Münasebetler (15-18. Yüzyıl)”, **Osmanlı**, C.4, YT. Yay., Ankara, 1999, s. 103.

¹⁴⁷ Tefik Güran, “Ondokuzuncu Yüzyıl Ortalarında Ödemiş Kasabasının Sosyo-Ekonomik Özellikleri”, **İÜİF Mecmuası**, Ömer Lütfi Barkan’a Armağan Özel Sayısı, C. 41, S. 1-4, , s. 301.

olmanın temelinde yatan ekonomik neden, ailenin geçimini sağlamaktır. Bu yüzden işletme aile ile bütünleşmiştir. Köylü ekonomisinin diğer bir önemli özelliği de işletmelerin küçük olmasıdır. Ailenin sahibi bulunduğu toprak miktarı, orta büyüklükte bir ailenin geçimini sağlayabilecek kadardır. Buna rağmen küçük üretici aile işletmesinde ailenin ihtiyaç duyduğu bazı malları karşılamak için çiftçilik yanında başka bir iş yapması, köylü ekonomisinin genel özelliklerinden bir sapma sayılmaz. Köylü vergisini vermek veya borcunu ödeyebilmek ya da ek gelir elde edebilmek için tarım dışı bir işte geçici olarak çalışabilir¹⁴⁸.

Temettuat sayımlarında hane reislerinin gelir getiren çeşitli iktisadi faaliyetleri ayrı ayrı belirtilmiştir¹⁴⁹. Gelir kaynağının niteliğine ait açıklamalardan edinilen bilgiler, kazada yürütülen iktisadi faaliyetlerin gelir getirme oranını ve önemini göstermektedir. Hane reislerinin gelir kaynaklarını niteliklerine göre ticaret, tarım, hayvancılık, işçilik-zanaat ve nakliyecilik gelirleri başlıkları altında toplamak mümkündür. Temettuat defterinde bunların hepsinin toplamı “mecmuundan bir senede temettuatı” kaydıyla gösterilmiştir¹⁵⁰.

1.Tarım ve Hayvancılık Gelirleri

Kazada karakteristik meslek olarak ziraatçılık ön plana çıktığından, ziraat gelirini hesaplarken tarım alanlarından elde edilen geliri -icar dahil- kastettik. Hayvancılığı ayrı bir kategoride değerlendirmeyi uygun gördük. Ticaret ve alım-satımla uğraşanları bu grupta, yevmiye usulü ile çalışan ve sanat ya da zanaatından geçimini sağlayanları da işçilik- zanaat kolunda ele aldık. Yine kükürtçülükten geçimini sağlayanları da sayıları ve toplam gelirleri fazla olmadığından buraya dahil ettik. Nakliye ve taşımacılık yapanları nakliyecilik grubunda değerlendirdik. Buna göre Keçiborlu’da iktisadi yapıyı belirleyen en önemli ekonomik faaliyetlerin oranlarının, % 64 ziraat, % 24 ticaret, % 4 nakliyecilik, % 3 hayvancılık ve % 1’i kükürtçülüğe ait olmak üzere % 5 işçilik ve zanaat olarak dağıldığını gördük.

¹⁴⁸ Tevfik Güran, **19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı**, s. 112 vd.

¹⁴⁹ Temettuat defterlerinde belirtilen 1260 yılı gelirleri gerçek geliri, 1261 yılı gelirleri ise tahmini geliri göstermektedir. Ancak defterimizde gerçek gelir veya tahmini gelir diye bir belirtme yapılmamıştır.

¹⁵⁰ İncelediğimiz temettuat defterinde muhtelif geliri olmasına rağmen mecmuundan temettuatı yazılmayan hanelerinkini de hesaplayarak ona göre değerlendirme yaptık.

Belirtilen oranlardan da anlaşılacağı üzere 19. yüzyılın ortalarında Keçiborlu halkı geçimini tarımdan sağlamaktadır. Mesleği “ziraatçı” yazılan % 66’lık grubun kazancının toplam hasılat içindeki payı % 64 olup hayvancılıkla birlikte bu oran % 67’ye çıkmaktadır. Mesleği ziraatçı olan hane reislerinin ortalama geliri yaklaşık olarak 1432 kuruştur. İcara verilen tarladan elde edilen gelir ise, ziraatçılıktan elde edilen gelirin % 3’ünü oluşturmaktadır. İcara verilen tarladan elde edilen gelir en çok Senir’de olup toplam 7960 kuruştur. Bunun tüm icar gelirleri içindeki payı ise % 35’tir. Ovacık % 14 ve Gölbaşı % 10’luk paya sahiptir. Aydoğmuş, Eber, Yaka, Beltarla ve Çığrı köylerinde ise icar geliri bulunmamaktadır.

2.Ticaret Gelirleri

Ticaretten elde edilen gelir oranı % 24 ile ikinci sırada yer almaktadır. Kazada özellikle odun ve kereste ticareti yaygındır. Kömür, katran, orak ve türü belirtilmeden “ticaret temettuatı” adı ile kayıtlı olan ticaret gelirleri bunu takip etmektedir. Bu bağlamda en çok gelir Tablo 3’te de görüldüğü gibi, hatap (odun) ve sair ticaretten ve hamule naklinden elde edilmektedir.

Tablo 3: En Çok Gelir Getiren Üç Yan İşkolunun Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı

Köyler	Hatap ve Saire Ticareti Geliri %	Hatap Geliri %	Hamule Nakli %
Giresun	9,3	2,6	2,2
Keçiborlu	23,2	4,5	4,7
Aydoğmuş	7,2	6	-
Eber	4,2	1,2	3,7
Yaka	4,1	1,2	-
Yassıviran	3,1	1	-
Ovacık	1,2	0,3	21,2
Beltarla	1,7	1,4	-
Çığrı	8,1	1,8	43,6
İlyas	26,8	1,8	-
Senir	2,2	35,9	-
Gölbaşı	-	5,4	-
Kılıç	8,8	38,6	-

Tablo 3'ten de anlaşıldığı gibi odunculuk Keçiborlu'nun ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. Aynı zamanda kerestecilik de yapılmaktadır. Kereste ticareti ya da “*orak ve kereste temettuatı*”, “*hatab ve kereste temettuatı*” gibi ifadelerle birleşik olarak kaydedilmiş gelirler oldukça fazla olup, toplamaları önemli meblağlar etmektedir. Kereste ve kereste ile birlikte odun, orak temettuatlarından elde edilen gelirin yıllık toplam hasılatı oranı % 29'dur.

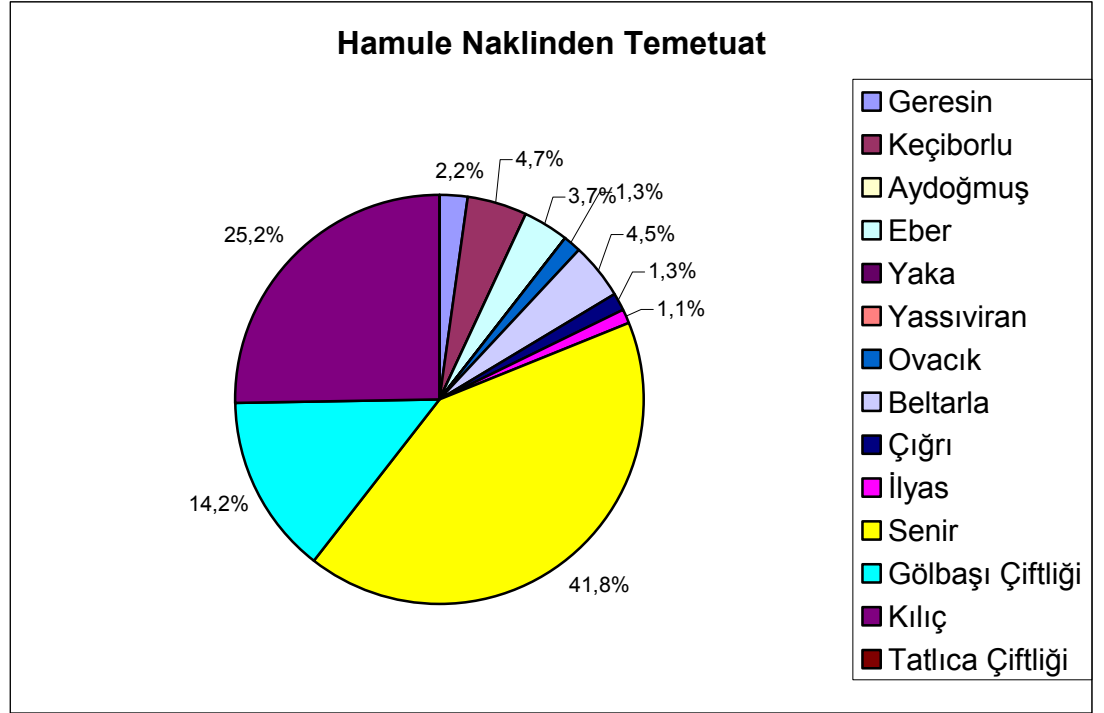
Odunculuk kadar önemli olmamakla birlikte, diğer bir geçim kaynağı olan kömürcülük de Keçiborlu, Aydoğmuş, Eber, Yassıviran ve Çığrı'da yoğunluk kazanmıştır. Bazı yerlerde odunculuk geliriyle birlikte verildiğinden net miktarı tespit edilemese de kömürcülükten elde edilen toplam gelirin yaklaşık % 17 'si Keçiborlu, % 28'i Aydoğmuş, % 15'i Eber, % 27'si Yassıviran ve % 13'ü de Çığrı köyüne aittir. Kömürcülükten elde edilen gelirin toplam hasılat içindeki payı ise % 2'dir.

Kaza genelinde sadece bir hane reisi tarafından Keçiborlu'da hint keneviri yetiştirilmektedir. Bunun geliri de “... ve haşış¹⁵¹ ticareti” olarak yazılmıştır. Bundan sağlanan kazanç yalnızca 100 kuruş olup, toplam hasılat içindeki payı yüzdelik dilimle ifade edilemeyecek kadar küçüktür.

3. Nakliye ve Ulaştırma Gelirleri

Nakliyecilik ve ulaştırma iş kolundan elde edilen gelir de kiracı ve deveci olarak yazılan vergi mükelleflerinin bulunduğu yerlerde toplanmıştır. İlyas, Senir ve Kılıç köyleri haricindeki birimlerde kiracılık geliri bulunmamaktadır. Kiracılıktan elde edilen toplam gelirin, % 21'i İlyas'ta, % 25'i Senir'de ve % 54'ü de Kılıç'ta bulunmaktadır. Bunların toplam gelir içindeki payı % 8'dir. Keçiborlu temettuat defterinde “*hamule naklinden temettuatı*” kaydıyla yer alan nakliye ve taşımacılık gelirin köyler arasındaki dağılımı aşağıdaki grafikte görüldüğü gibidir.

¹⁵¹ Haşış: Esrar denilen hint keneviri yaprağı. Bkz. F. Devellioğlu, a. g. s., s. 338.

Grafik 4: Nakliye Gelirinin Köylere Göre Dağılımı

4. İşçilik ve Zanaatkârlık Gelirleri

İşçilik-zanaat iş kolunda ele aldığımız amelelik, çobanlık, hizmetkarlık, yevmiye, dülgerlik, tamircilik, değirmencilik ve demircilik temettuatlarından elde edilen toplam gelir 85880 kuruş olup toplam hasılat içinde % 4'lük bir paya sahiptir. Çobanlıktan elde edilen gelirin toplam hasılatı oranı, yalnızca % 2, amelelikten elde edileninki ise, yüzdeler payda gösterilemeyecek kadar azdır. Oysa meslek hanesine “amele idüğü” kaydı düşülmüş 112 hane reisi vardır. Bu durum bunların meslek edinmelerine rağmen geçimlerini başka vasıtalarla sağladıklarını göstermektedir. Bu mesleklerden demircilik, Yaka ve İlyas'ta yapılmaktadır. Demircilik gelirinin % 46'sı Yaka'nın ve % 54'ü de İlyas'ındır. Değirmencilik de her yerde yapıyor olmadığından sağlanan gelirin % 17'si Keçiborlu'da, % 26'sı Yassıviran'da, yine % 26'sı Çığırı'da ve % 31' i de İlyas'tadır. Dülgerlikten elde edilen gelirin tamamı da mesleği icra eden tek kişi kaza merkezinde olduğundan Keçiborlu'ya aittir.

Zengin kükürt yataklarına sahip olduğu bilinen Keçiborlu'da henüz bir maden işletmesi bulunmadığından olsa gerek, kükürtçülükle uğraşan hane reisi sayısı oldukça azdır ve bunların gelirlerinin toplam hasılat içindeki payı yalnızca % 1'dir. Bu dilimi de Keçiborlu, Giresun, Eber ve Aydoğmuş'da oturanlar oluşturmaktadır. Bu dönemde elde edilen kükürdün bağcılıkta kullanıldığı tahmin edilmektedir.

5. Kamu Görevlilerinin Gelirleri

Kazada kamu görevini yürüten hane reislerinden kaza müdürünün, bu görevi karşılığında aldığı aylığı belirtilmemiştir. Dini işlerden sorumlu kimseler olan imamların kazançları ise, beş hanede kayda geçirilmiş olup bunların toplamı senelik 1420 kuruş etmektedir. Sebebi belli olmamakla birlikte en fazla maaş, Yaka köyündeki imam-hatibin olup, yıllık toplam 520 kuruştur.

Diğer yandan tıpkı din görevlilerinde olduğu gibi müderrisin ve muallim-i sıbyanlardan birinin maaşı yazılmamıştır. Maaşı belirtilmiş olan muallim-i sıbyanın yıllık kazancı ise, 500 kuruş olarak kaydedilmiştir. Bunların tek geçim kaynakları da genellikle kamu hizmetinden edindikleri kazanç değildir. Bu kişilerin sayısı kaza genelinde az olduğundan, kamu görevlilerinin gelirlerinin kazadaki toplam hasılatın içindeki payı da son derece azdır.

B. GELİR DAĞILIMI

1.Hanelere Göre Gelir Dağılımı

Ferdin belli bir dönem içerisinde katkıda bulunduğu üretim faaliyetlerinden payına bir takım mal ve hizmetler düşer ki; buna gelir denir. Gelir "*ferdin belli bir dönem içinde, dönem başı ve dönem sonu aynı zenginlikte kalmak kaydıyla tüketebileceği mal ve hizmetler toplamıdır*" da denilebilir¹⁵². Gelir sayesinde ferdin ve toplumun refah seviyesi hakkında bilgi edinilebilir. Toplam gelirin fertler veya aileler arasındaki dağılımı ise gelir dağılımını oluşturur.

Temettuat defterleri tutulurken, vergi mükellefi hane reislerinin toplam gelirleri ve yıllık vergileri belirtilmiştir. Buna göre biz de Keçiborlu'nun gelirini haneleri ve yerleşim birimlerini baz alarak çeşitli yönleriyle değerlendirdik.

¹⁵² Tefik Pekin, **Ekonomiye Giriş**, İzmir, 1995, s. 21.

Aşağıdaki Tablo 4'te görüleceği üzere, haneleri gelir seviyelerine göre gruptandırdık. Keçiborlu'ya kayıtlı olan 940 hanenin en yüksek gelire sahip hanesinden, hiç geliri olmayan hanelere kadar sıraladığımızda, şehirdeki gelir dağılımını da açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4: Gelir Seviyelerine Göre Hanelerin Durumu

Gelir Seviyesi (kuruş)	Hane Sayısı
3000 ve 3000'den fazla	29
2000-3000	119
1000-2000	364
500-1000	250
500-200	78
200-0	7
0	93
Toplam	940
Ortalama	2211 kuruş
Ortalama üstü	92
Ortalama altı	857
Gelirsiz	93

Gelir seviyelerine göre hanelerin durumu ele alındığında, Keçiborlu'da yıllık geliri 1000-2000 kuruş arasında olanların en fazla bulunduğu görülür. Bu grup, hane başına düşen yıllık gelir ortalaması 2211 kuruş olan Keçiborlu'da en kalabalık gruptur. Yılda 500-1000 kuruş arası gelir elde eden hane reisi sayısı 250'dir. Alt gelir grubunda yer alan bu grup ve 200 kuruşun altında geliri olanlar ile hiçbir geliri olmayanların sayısı da kazanın % 10'u civarındadır. Bu oran, temettuat kayıtlarında çalışamaz durumda bulunan sadece iki hane reisinin olması, ve hiç ihtiyar ve dilenciye rastlanmamasına rağmen yüksektir. Defterde yer alan ifadeden bunların geçimlerini, "*şunun bunun ianesiyle*" yani halkın yardımlarıyla sağlamakta oldukları anlaşılmaktadır.

2000 ile 3000 kuruş arası gelire sahip bulunan, orta gelir grubuna dahil ettiğimiz 119 hane reisi vardır. Bunlar toplam hane sayısına göre nüfusun % 8'ini

oluşturmaktadır. Gelir piramidi oluşturulduğunda en üstte yer alacak olanların bulunduğu, yıllık kazancı 3000 kuruşu geçen hane reislerinin sayısı ise 29'dur.

Kazada geliri en yüksek olan kişi, Kılıç köyünde ikamet eden, ziraatçılık yapan ikinci hanede kayıtlı vergi mükellefidir. Hiçbir geliri bulunmayan 93 hane reisinin ekserisi Senir köyünden olup, bunların “deveci” olarak kaydedilmiş olmaları ilginçtir. Oysa devecilik iyi kazanç getirdiği anlaşılan kârlı bir meslektir. Çünkü bir deveyle yapılan yük taşımacılığından yıllık 100 kuruş kazanç sağlanmaktadır. Bunların yanında yıllık geliri olmayan hane reisleri de vardır ki, aralarında çoban, oduncu ve ziraatçı da bulunmaktadır.

Tablo 5: Geliri 3000 Kuruştan Fazla Olan Haneler

Köyler	Meslek	Geliri Kuruş	Köyler	Meslek	Geliri Kuruş
Giresun	Ziraatçı	3024	İlyas	Ziraatçı	3042,5
Giresun	Ziraatçı	3103	Senir	Ziraatçı	3553
Keçiborlu	Ziraatçı	4275	Senir	Ziraatçı	3761
Keçiborlu	Ziraatçı	4187	Senir	Ziraatçı	3250
Yassıviran	Ziraatçı	3440	Senir	Ziraatçı	3034
İlyas	Ziraatçı	3260	Senir	Ziraatçı	3967
İlyas	Ziraatçı	3014	Senir	Ziraatçı	3084
İlyas	Ziraatçı	3286	Gölbaşı	-	3773
İlyas	Ziraatçı	3881	Kılıç	Ziraatçı	4754
İlyas	Ziraatçı	3245	Kılıç	Ziraatçı	4618
İlyas	Ziraatçı	3477	Kılıç	Ziraatçı	3855
İlyas	Ziraatçı	3143	Kılıç	Ziraatçı	3683
İlyas	Ziraatçı	3908	Kılıç	Ziraatçı	3287
İlyas	Ziraatçı	3166	Kılıç	Ziraatçı	3189
Kılıç	Ziraatçı	3620	-	-	-

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere kaza merkezinde ve köylerde 3000 kuruş ve üstü gelir grubu içinde yer alan mükelleflerden biri hariç hepsi ziraatçılıktan bu geliri elde etmişlerdir. Kazanın en zenginleri olduğu anlaşılan bu hane reisleri en çok İlyas köyünde bulunmaktadır. İlyas'ı Kılıç takip etmektedir. Bu köylerden İlyas'ta hane başına düşen ortalama gelirin 1532, Kılıç'ta ise 1432 kuruş olduğu tespit edilmiştir. Bu takdirde bu kişilerin gelirlerinin ortalama gelirin ne kadar üstünde olduğu anlaşılır. Zaten bu miktarlar kaza gelir ortalamasının da üstündedir.

3000 kuruştan fazla gelir sağlayan hane reislerinden yalnızca birinin mesleği kiracılıktır. Onun dışında Gölbaşı'nda 12. hanede kayıtlı bulunan hane reisinin mesleği bilinmemektedir. Görünen odur ki, kasabanın karakteristik mesleği olan “ziraatçılık” yine en zenginlerin de mesleği veya işidir. Bu da kaza genelinde gelirin en çok tarım ve hayvancılıktan sağlandığının bir göstergesidir. Onun dışındaki hiçbir yan uğraş bu kadar gelir getirmemektedir.

2.Yerleşim Yerlerine Göre Gelir Dağılımı

Keçiborlu ve köylerinde genellikle ziraatçılık yapıldığından, köyler arasında gelir seviyeleri bakımından büyük farklar bulunmamaktadır. Gölbaşı çiftliğinde ziraat gelirinin tamamı icara verilen tarlalardan elde edilmektedir. Gelirleri kaza ortalamasından çok yüksek olan hane reisleri sayesinde gelir seviyeleri farklılaşmaktadır. Mesela, yıllık geliri 3000 kuruşun üstünde olanlar en fazla Senir'de bulunduğundan, burada gelir seviyesi de kaçınılmaz olarak yüksek çıkacaktır.

Tablo 6: Keçiborlu'da Yerleşim Birimlerine Göre Gelir Dağılımı

	Hane Sayısı	Toplam Gelir	Ortalama Gelir Kuruş	Ortalama Gelir %
Giresun	95	109440	1152	9
Keçiborlu	250	259877,5	1040	23
Aydoğmuş	69	86102	1028	7,8
Eber	31	21578	696	2
Yaka	43	48325	1124	4,4
Yassıviran	51	57738	1132	5,2
Ovacık	11	18019	1638	1,6
Beltarla	26	19335	744	1,76
Çığrı	26	33607	1293	3
İlyas	69	107218,5	1553	9,7
Senir	118	132509	1123	12
Gölbaşı	34	30192	882	2,7
Kılıç	117	170349	1456	15
Tatlıca	-	228	-	0,2
Toplam	940	1094518	1164	

3. Mesleklere Göre Gelir Dağılımı

Genel olarak kırsal bölgelere baktığımızda köylü nüfusun geçimini tamamen çiftçilikten sağlayan homojen bir yapı arz etmediğini görürüz. Köy ve şehir ekonomilerinin iktisadi faaliyetler açısından homojen yapıda olmamaları hemen bütün sanayi öncesi ekonomilerin ortak özelliklerindedir. Bu tür ekonomilerde her iktisadi faaliyet belli ölçüde hem şehirde hem de köyde yapılır. Çiftçiliğe ek olarak iktisadi faaliyetler yanında, geçimini tümüyle ziraat dışı faaliyetlerden sağlayanlar da vardır. Kırsal bölgelerde çiftçilik ve çiftçilik dışı faaliyetler en çok nüfus-toprak dengesine bağlıdır. Bu tip ekonomiler özelliği gereği kendi içine kapalı bir ekonomik yapıda değillerdir. Köylüler ödedikleri verginin yanında, köyde üretilmeyen bazı yiyecek maddeleri ve giyim eşyalarını dışarıdan temin etmektedirler. Bunun için köylü, ihtiyacı olan nakdi geliri ziraat dışı faaliyetlerden elde etmek zorundadır. Kırsal bölgelerde çiftçilik dışı mesleklerin yaygınlaşması vesilesiyle sanayi öncesi bir ekonomide ülke insanları da modern ekonomik rollere hazırlanmış olurlar. Bu açılardan bakıldığında, Keçiörlü kaza merkezinde tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yanı sıra ticari faaliyetler de önemli yer tutmaktayken, köylerde ticaretin kaza merkezindeki kadar canlı olmadığı görölmektedir. Aslında kasaba, kır ve şehir ekonomileri arasında iktisadi entegrasyon zincirinin mühim bir halkasını oluşturur. Kasabalar, bir taraftan kendi içinde bölge dışındaki üretim merkezlerinde üretilen mal ve hizmetleri çevresine dağıtmak, diğer taraftan da kendi içinde ve çevresinde üretilen ve o çevrenin ihtiyaçlarını aşan mal ve hizmetleri bölge dışına çıkarmak gibi iki yönlü bir aracılık görevi görmektedirler¹⁵³.

Bu açıklamalar ışığında Keçiörlü ve köylerinde yaşayan hane reislerinin meslekleri bazında gelir dağılımına dair hazırladığımız tabloda, toplam 940 hanenin 906'sı tabloda yer almakta olup, meslek hanesi boş olan 34 gelirsiz hane bunlara dahil edilmemiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere kaza genelinde hane reislerinin yıllık kazançları en çok 1000-2000 kuruş arasında yer almaktadır. Bunlar içinde en kalabalık meslek grubunu ziraatçılar oluşturmaktadır. Bunların yıllık toplam kazançları 876.138 kuruş olup aktif olarak mesleğini icra eden 625 ziraatçının bu işten yıllık ortalama gelirleri 1432 kuruş civarındadır. Bundan başka kazada en çok uğraşılan mesleklerden olan amelelik işini yapan ve bundan 62.287 kuruş yıllık

¹⁵³ Selahittin Özçelik, "19. Yüzyıl Türkiye'sinde Köy ve Kasaba Hayatı Üzerine Gözlemler", **Osmanlı**, C.4, YT. Yayınları, Ankara, 1999, s. 121- 127.

toplam gelir sağlayan 108 amele baz alınarak hesaplandığında vergi mükellefi başına yıllık ortalama 577 kuruş düşmektedir. Çobanlık yapan ve geçimini böylece sağlayan 46 kişinin yıllık geliri ise toplam 33.112 kuruş ve ortalama yıllık gelir yaklaşık 720 kuruştur.

Tablo 7 :Keçiborlu’da Meslek Gruplarına Göre Gelir Dağılımı

Meslek	0-500 kuruş	500-1000 kuruş	1000-2000 kuruş	2000-3000 kuruş	3000 ve üstü kuruş
Tarım- Hayvancılıkla Uğraşanlar	16	132	334	115	27
Alım-satımla Uğraşanlar	-	2	1	-	-
İşçilik Yapanlar	93	82	20	1	-
Mal Üretenler	-	7	1	1	-
Hizmet Üretenler	21	13	6	1	1
Kamu Görevlileri	2	9	1	-	1
Mesleği Belirtilmeyenler	14	3	1	1	-
Toplam	146	250	364	119	29

Köylü ekonomisi sosyal farklılaşma açısından eşitlikçi bir sosyo-ekonomik yapı özelliği gösterir. Üretim faktörlerinin temel unsurlarından biri olan toprak köy sakinleri arasında oldukça adil bir biçimde dağılmıştır. İşletmeler küçük ve getirdikleri gelir çiftçiyi ancak geçindirebilecek kadar olduğundan köydeki haneler arasında gelir ve yaşam düzeyleri açısından pek fark yoktur¹⁵⁴. Ancak az da olsa üst gelir grubunda yer alanlar mutlaka her yerde vardır. Bizim üst seviye olarak ele aldığımız 3000 kuruş ve üzerinde gelire sahip olanların 27’si tarım ve hayvancılıkla uğraştığından en çok kazanç sağlayan meslek grubunu ziraatçılık yapanlar oluşturmaktadır. Fakat bunların elde ettikleri yıllık gelir, 2211 kuruş olan kaza genelindeki gelir ortalamasının bir hayli üstündedir.

Bir malın veya emlakın kiraya verilmesiyle elde edilen gelir, icar geliridir. Keçiborlu’da özellikle Gölbaşı Çiftliği’nde icara verilmiş 1080 dönüm arazi bulunmaktadır¹⁵⁵. Bunun dışında, kaza merkezinde 20 dönüm ve Ovacık’ta da 1800

¹⁵⁴ Tefik Güran, **19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı**, s. 113.

¹⁵⁵ Bununla ilgili gerekli açıklamalar “Çiftlikler” bölümünde verilmiştir.

dönüm icara verilmiş arazi vardır. Keçiborlu merkezde 20 dönümlük araziden elde edilen icar geliri 711, Ovacık'ta 1800 dönümlük araziden elde edilen gelir de 1080 kuruştur. Bu rakamlar da bize Ovacık'taki 1800 dönümlük arazinin gelir durumunun ve verimliliğinin kaza merkezine göre düşük olduğunu göstermektedir. Keçiborlu'daki 20 dönümlük araziye icar olarak işleten üç hane reisinden ikisinin mesleği ziraatçılık, birininki amelelik olup, Ovacık'taki icar işletmecisinin ise mesleği belirtilmemiştir.

Keçiborlu'da icar geliri yalnız tarladan değil değirmenden de sağlanmaktadır. Asiyab¹⁵⁶ geliri olarak kaydedilen Keçiborlu'da bir, Yassıviran'da iki, Çığırı'da bir ve İlyas'ta bir değirmen vardır. Bir malın sahibi olmakla, kiralayarak işletmek arasında epeyce fark bulunmaktadır. Çünkü Keçiborlu'da sahibi olduğu değirmenden bir hane reisi, 1750 kuruş senelik gelir elde ederken, icar değirmenin geliri 600 kuruş olarak kaydedilmiştir. Yine Yassıviran'da iki değirmen 900 kuruş , Çığırı'daki bir değirmen 900 kuruş ve İlyas'taki bir değirmen de 1100 kuruş senelik gelir getirmiştir.

Keçiborlu genelinde halkın çoğunluğunun 1000-2000 kuruş arasında bir gelire sahip olduğunu tespit etmiştik. Ele aldığımız döneme en yakın zaman dilimleri içerisinde Isparta Şer'iyeye Sicilleri'(Mahkeme Kayıtları)nde yaptığımız incelemeye göre, bu gelir grubunun kazancı ve alım gücü bile Isparta ve çevre kazaları dikkate alındığında "iyi" sayılabilmektedir. Çünkü mahkeme kayıtlarından anlaşıldığına göre, 19. yüzyıl ortalarında bir baş bargirin 400, devenin 1000, merkebin 130, koyunun 15-20, sağman ineğin 50, öküzün 125, dananın 80, oğlağın 5-30 ve katırın 500 kuruş ortalama değerinde oldukları görülmektedir. Yine aynı kayıtlardan edinilen bilgiler bize, arpanın kilesinin 64 kuruş olup, 7 dönüm arpa tarlasının 125 kuruş ettiğini söylemektedir. Arpanın bu fiyatına karşın 1,5 dönümlük buğday tarlası 200, bir dönüm afyon tarlası ise 60 kuruştur¹⁵⁷.

Ele aldığımız bu değerlerin ortaya çıkardığı sonuç şudurki, kazada hiç geliri olmayan ve 50-500 kuruş arası gelire sahip olanlar haricindekiler rahatlıkla kendini geçindirecek miktarda toprağa ve bunu sürececek en az bir öküz ile değeri 60 kuruş olan çift aletlerini edinebilecek güce sahiptirler. Çünkü Keçiborlu'daki yıllık

¹⁵⁶ Asiyâb: Su değirmeni. Bkz. Ş. Sami, **a.g.s.**, s. 34.

¹⁵⁷ Verilen değerler konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. :183 nolu Isparta Şer'iyeye Sicili, H. 1246-1254, s. 32 vd., 185 nolu Isparta Şer'iyeye Sicili, H. 1263-1270, s. 180,181,182, 183 ve 186.

ortalama gelir 2211 kuruştur ve bu da alım gücünün dolayısıyla refah seviyesinin yüksek oluşunun bir kanıtıdır.

C.VERGİ ÇEŞİTLERİ

Temettuat sayımlarının yapılmasındaki esas amaç, yeni bir vergi düzeni oluşturmaktır. Bunun için defterlere hane reislerinin mal ve emlak gelirleri yazılırken, hane reisinin isminin sağ üst köşesine meslekten sonra “*bir senede vergisi*” olarak yıllık vergi miktarı ve zirai ürünlerden verecek olduğu öşür miktarı yazılmıştır.

Vergiler, köylünün harcamalarından önce yapacağı ödemelerdir. Sanayi öncesi bir ekonomide, vergilendirme gelir dağılımının temel mekanizmasıdır. Vergiler kırsal nüfusun gelir seviyesini, hayat şartlarını, tüketim gücünü, tasarruf ve yatırım imkanlarını büyük ölçüde etkiler. Çünkü çiftçi vergisini ödmeden kazancından harcama yapamaz¹⁵⁸. Dolayısıyla biz çalışmamızın bu bölümünde, vergi konusunu çeşitli yönlerden ele alacağız. Bunun için de ilk önce vergi çeşitlerine değineceğiz.

1.Vergü-yi Mahsusa

Osmanlı vergi sisteminde, Tanzimat ile birlikte gerçekleştirilen en önemli yenilik, vergilerin oldukça basit ve sade bir hale getirilmesidir. Daha önce “*tekâlif-i şer’iyye*” adı altında ve çok çeşitli oranlarda alınan tüm vergiler kaldırılarak, yerine zirai ürünlerden onda bir oranında öşür, koyunlardan “ağnam resmi” ve gayr-i müslimlerden “cizye” alınması esas getirilmiştir. Aynı şekilde “*tekâlif-i örfiyye*” adı altında pek çok türü ve tahsil şekli olan çeşitli vergiler de birleştirilmiştir¹⁵⁹. Bunun yerine “*an-cematın vergi*” diye adlandırılan tek bir verginin alınması kararlaştırılmıştır.

Hane reislerinin iktisadi gücüne göre alınacak olan bu verginin tahsili için temettuat sayımları yapılmış ve verginin yılda iki kez alınması kabul edilmiştir. Keçiborlu kazasından 1844-1845 senesinde temettuat defteri kayıtlarına göre; toplam olarak 159474,5 kuruş vergi tahsil edilmiştir.

¹⁵⁸ Tefik Güran, “Köy Topluluklarının Sosyal Yapı Özellikleri”, **İÜİF, Türk İktisat ve İctimaiyat Tarihi Araştırmaları Merkezi, Türk İktisat Tarihi Yıllığı**, Yıl 1987, S. 1, s. 208.

¹⁵⁹ Tefik Güran, **Tan. Dön. Osm. Maliyesi: Bütçeler...**, s. 13.

2. Öşür Vergisi

Daha önce de kısaca açıkladığımız öşür, kelime olarak “onda bir” anlamına gelse de öşür vergisi Osmanlı Devleti’nde genellikle halkın üretimini yaptığı ürünlerden özellikle hububattan 1/5, 1/6, 1/8 gibi farklı oranlarda (hatta bazen ürünün yarısı) alınmıştır. Osmanlı hukukçuları öşrü şer’i bir vergi olarak mütalaa ettiklerinden öşür, “harac-ı mukaseme” sayılmıştır. Reaya ektiği toprağın bir nevi kiracısı durumundadır. Toprağın gerçek sahibi devlet olduğundan öşür de reayanın tarım yaptığı arazinin kira bedeli olmaktadır. Yani devletin aldığı öşür, toprakların mülkiyetine sahip olmaktan doğan bölüşme hakkıdır. Öşür, aynî ve nakdî olmak üzere iki şekilde tahsil edilmiştir. Kanuna göre, arpa, buğday, darı, nohut benzeri dayanıklı ürünlerden ve pamuktan aynî olarak alınırken sebze, meyve gibi bağ, bahçe ve bostan ürünlerinden nakdi ve maktu olarak alınırdı. Bu yüzden de tahrir defterlerinde bağ, bahçe ve bostan ürünlerinden alınan vergiler “ber-vech-i maktu” şeklinde kaydedilmiştir¹⁶⁰.

Tımar rejiminin iyi işlediği devirlerde, öşrün toplanması, devlete yaptığı hizmetler karşılığında sipahiye bırakılmıştı. Ancak iktisadi şartların bozulmasıyla yeni gelir kaynaklarına ihtiyaç duyulunca, tımarlar has şekline sokulup hasılatının toplanması işi mültezimlere verildi. Fakat mültezimlerin fazla kazanç sağlamak istemeleri köylüyü maddi açıdan zorda bıraktı. Bunları mültezimlerden kurtarmak düşüncesiyle öşrün toplanması işi “muhassıllara” havale edilmişse de bu defa da mültezimlerin ürünün pazarlara sevk edilmesinde yavaş hareket etmeleri dolayısıyla hazine büyük kayıplara uğramış, birbiri ardınca iltizam ve emanet usulleri tekrar denenmiştir¹⁶¹.

Tanzimat’la beraber yapılan değişikliklerle vergi toplama işi muhassıllara verilmiş ve incelediğimiz dönemde öşür, devlet tarafından görevlendirilen bu kişilerce toplanmıştır. Keçiborlu temettuat defterine göre mezru tarla, bağ, bahçe, bostan, afyon, tütün, pamuk ve yoncadan dönüm başına ve verimliliğe göre değişen miktarlarda, arıdan ise duruma göre kovan ya da petek sayısına göre öşür alındığı

¹⁶⁰ Mehmet Ali Ünal, **a.g.e.**, s. 137-139.

¹⁶¹ Mübahat S. Kütükoğlu, “Osmanlı İktisadi Yapısı”, s. 532.

anlaşılmıştır. Defterdeki ifadelerle göre, bu dönemde öşür hep nakdi olarak toplanmıştır.

3.Ağnam Vergisi

Osmanlı Devleti'nde koyunlardan alınan vergiye “*adet-i ağnam*” adı verilmekte olup, bu vergi aynı zamanda keçilerden de alınmıştır. Genellikle her vilayette müslim gayr-i müslim ayrımı yapılmadan iki koyuna bir akçe olarak alınmıştır¹⁶².

İncelemiş olduğumuz temettuat defterinde gördüğümüz üzere, yukarıda yaptığımız açıklamadan farklı bir uygulama yoktur. Keçiborlu'da küçükbaş hayvanı olanlardan koyun ve keçi ayrımı yapılmaksızın, her iki küçükbaş hayvan için bir akçe vergi alınmıştır. Kazadaki toplam küçükbaş hayvan sayısı 11993 ve bunlardan alınan toplam vergi de 6137,5 kuruştur.

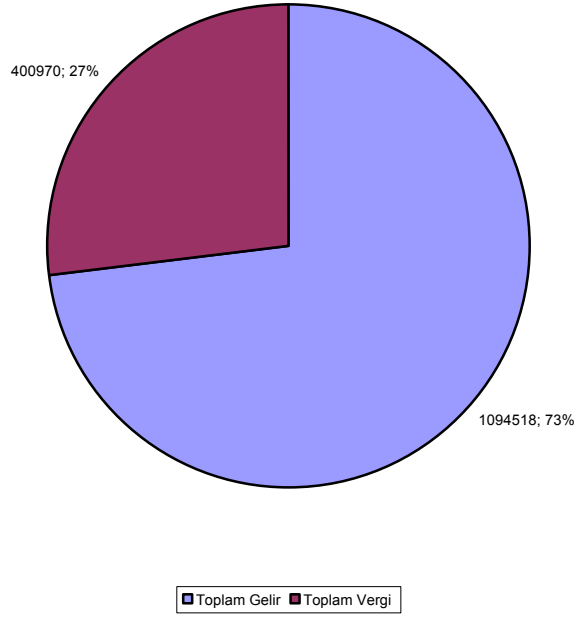
D. ALINAN VERGİLERİN DAĞILIMI

Keçiborlu Temettuat defterinde her köyde sayım yapıldıktan sonra oradan alınacak toplam vergi miktarı en sonda yazılmıştır. Yalnız Ovacık köyü bundan müstesnadır¹⁶³. Kazanın ödemesi gereken toplam vergi miktarı 159474,5 kuruş olarak kaydedilmiştir. Bu bölümde Keçiborlu'dan alınan toplam vergiyi, yıllık vergi, öşür ve rüsum bazında ayrı ayrı ele alıp, bunların köylere, hanelere ve mesleklere göre dağılımını değerlendirdik. Buna göre kazada ödenen toplam verginin, 1844-45 yılı verilerine göre elde edilen toplam gelir içindeki oranı % 27'dir. (Bkz. Grafik 4) Hazırlamış olduğumuz 5. grafikte de görüldüğü üzere, kaza genelinde toplanan verginin % 81'ini yıllık vergi, % 16'sını öşür ve % 3'ünü de hayvanlardan alınan vergi oluşturmaktadır.

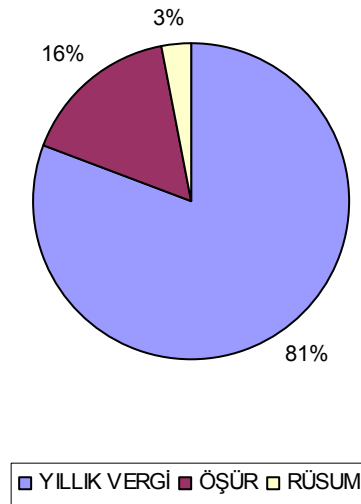
¹⁶² M.A. Ünal, **a.g.e.**, s. 144.

¹⁶³ Ovacık köyünün ödemesi gereken toplam vergi miktarını, 2174 kuruş olarak hesapladık.

Grafik 4: Keçiborlu'nun 1844-45 Yılındaki Toplam Gelirinin Toplam Vergiye Oranı

Grafik 5 : Vergi Türlerinin Dağılımı

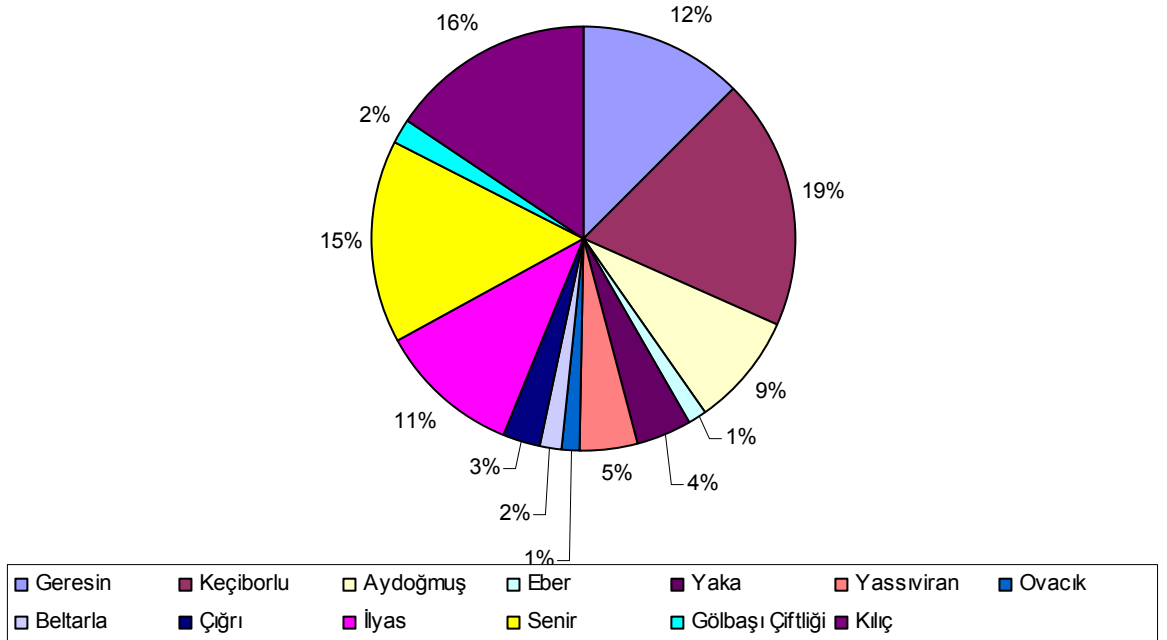

1.Yıllık Verginin Dağılımı

Yıllık vergi hane reislerinin toplam gelirleri üzerinden alınan bir vergidir. Keçiborlu'da verilen yıllık vergi, 158.382,5 olup, vergi veren hane sayısı ise 880'dir. Bu vergi kazada ödenen toplam verginin % 81'ini oluşturmaktadır. Bu verginin % 19'luk kısmı kaza merkezine aittir. Çünkü defterimizde vergi mükellefi olarak kaydedilen 940 hane reisinin 250'si burada yaşamaktadır. Kaza merkezini Kılıç % 16, Senir % 15, Giresun % 12, İlyas % 11, Aydoğmuş % 9, Yassıvıran % 5, Yaka % 4, Çığırı % 3, Beltarla ve Gölbaşı % 2 ve Eber ile Ovacık da % 1'lik paylara denk gelen oranlarla takip etmektedirler.

Elde edilen yıllık gelir ile ödenen vergi doğru orantılıdır. Kaza genelinde halkın yıllık toplam gelirinin % 27'sini vergi olarak verdiği görülmektedir. Bu konuda hazırlanmış olduğumuz grafik aşağıda verilmiştir. (bkz. Grafik 6)

Grafik 6: Keçiborlu'da Ödenen Yıllık Verginin Köylere Göre Dağılımı

Bu arada vergisi olup geliri olmayan, Keçiborlu'da 3, Beltarla'da 1, İlyas'ta 11, Senir'de 32 olmak üzere toplam 46 hane vardır. Bu hane reislerinin çoğunun mesleği ziraatçılık olarak yazılmıştır. Ziraatçılık haricinde bir tanesi eimmeden, 11 tanesi çoban ve bir tanesi de yine hatabçı olarak kaydedilmiş olup meslek hanesi boş olan 4 yükümlü vardır. Senir'de vergisi olduğu halde geliri olmayanların çokluğu dikkat çekmektedir. Buradaki vergi mükelleflerinin çoğunun mesleği deveci olarak yazılı olmasına rağmen hiçbir gelir ve emlak beyanı yoktur. Mesleği deveci olanlardan yalnız biri bundan müstesnadır ve onun yıllık toplam geliri de yazılmıştır.

2. Öşür Vergisinin Dağılımı

Keçiborlu'da buğdaydan kile¹⁶⁴ başına altı kuruş olmak üzere toplam 37692 ve arpadan da kile başına dört kuruş olmak üzere toplam 13776 kuruş öşür alınmıştır. Buğday öşrü veren hane sayısı kaza içerisinde 728 iken arpa öşrü veren hane sayısı 729'dur. Buradan tahsil edilen toplam öşür miktarı 37692 kuruştur. Bağ , bahçe, bostan, tütün, afyon, yonca, pamuk ve arı öşürleri temettuat defterinde hane reisinin isminin sol üst köşesine yazılmıştır. Bu ürünleri yetiştiren üretici hane sayısı ve hane başına alınan öşür miktarı ayrıntılı olarak Tablo 8'de verilmiştir.(bkz.arka sayfa Tablo 8: Yetiştirilen Ürünlere Göre Vergi Mükellefi Hane Sayısı ve Toplam Öşür Miktarı)

Bağ öşrüne ödenen toplam vergi kaza genelinde 410 dönüm için 3282 kuruş olup, bu miktar bağ öşrü ödeyen 539 hane tarafından verilmiştir. 97 dönüm bahçe için vergi veren 20 hanenin ödediği meblağ 180 kuruş, 201 dönüm bostana 216 vergi mükellefinin ödediği miktar 1514 kuruş, 271,5 dönümde ekimi yapılan afyon için ödenen vergi 1557,5 kuruş ve öşür veren sayısı 233'tür. Keçiborlu'da 61 hane tarafından ekimi yapılan 59,5 dönüm tütüne 489 kuruş, 3 dönüm alanda 3 hane tarafından tarımı yapılan yoncaya 25 kuruş ve sadece 10 hanenin uğraştığı 11 dönümlük pamuğa ödenen öşür ise 63 kuruştur.

Arı öşrü de öşür alınan diğer ürünler gibi yazılmış olmakla beraber kovan sayısı belirtilmiştir. İki kovana bir kuruş öşür verilmektedir. Ancak bunun istisnası

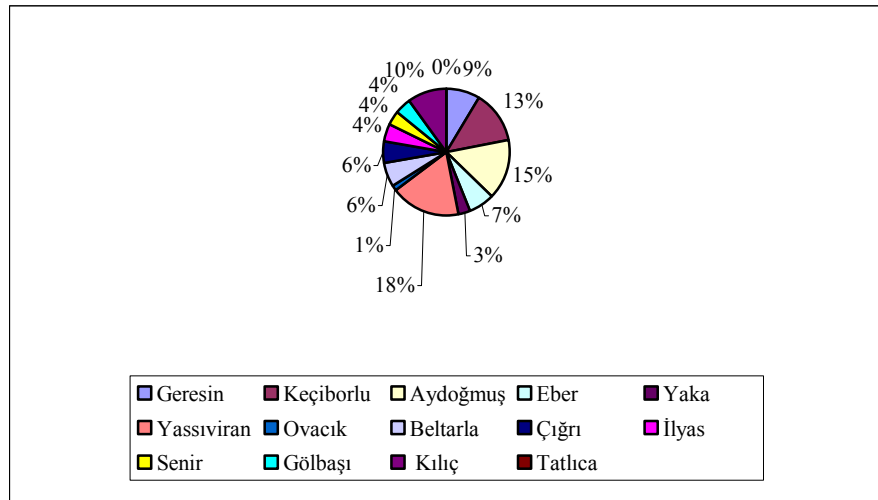
¹⁶⁴ 1841'den beri Türkiye'de kile her yerde=35,27 litredir, yani 20 okka'lık eski buğday ağırlığına eşittir. Resmi İstanbul kilesi yanında Anadolu'da birtakım mahalli kile ölçüleri de bulunuyordu. Osmanlı döneminde İstanbul'da, buğdayda kile, 20 okka, yani 25,656 kg olarak hesaplanırdı. Kile, arpa ticaretinde de 22,25 kg üzerinden işlem görürdü. Walter Hinz, "İslam'da Ölçü Sistemleri", Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi, çev. Acar Sevim, S.5,Yıl.1989, İstanbul, 1990, s. 51.

olan yani daha az öşür alındığı durumlar da vardır. Bu da arı öşürünün her zaman kovan üzerinden değil bazen de petek üzerinden alınmasıyla ilgili olmalıdır, fakat bu ayrıca belirtilmemiştir. Arıcılık yapan 21 hanenin elde ettiği 368 kuruşun 40'ını öşür olarak verdikleri tespit edilmiştir.

3. Ağnam Vergisinin Dağılımı

Keçiborlu'da yaygın olarak küçükbaş hayvancılık yapıldığını hayvancılık bölümünde belirtmiştik. Küçükbaş hayvanlardan ikişer koyun ve keçiden bir kuruş vergi alınmıştır. Kazadaki toplam küçükbaş hayvan sayısı 1824 koyun ve 10169 keçi olmak üzere 11993'tür. Bunlardan alınan vergi ise 6137,5 kuruştur. Küçükbaş hayvanın en çok beslendiği yer olan Yassıvıran 1087 kuruşla en çok vergi veren yerdir. Diğer köylerin ödedikleri hayvan vergisi oranları Grafik 13'ten de anlaşılacağı üzere, Yassıvıran'da % 18, Aydoğmuş'da % 15, Keçiborlu'da % 13, Kılıç'ta % 10, Giresun'da % 9, Eber'de % 7, Çığrı ve Beltarla'da % 6, Gölbaşı, İlyas ve Senir'de % 4, ve Ovacık'ta da % 1 olarak dağılmıştır.

Grafik 7: Ağnam Vergisinin Köylere Göre Dağılımı

4. Meslek Gruplarına Göre Vergi Dağılımı

Vergi mükelleflerinin ödedikleri vergi yükü de yıllık kazançlarına göre değişmektedir. Bu da hane reislerinin icra ettikleri mesleklerin getirdikleri gelir ile doğrudan ilgilidir. Keçiörlü'da hiçbir kazancı olmadığı halde vergi ödeyenler olduğu gibi, kazancı olduğu halde vergiden muaf olan kişiler de vardır.

Kaza geneline bakıldığında en fazla 101 ile 200 kuruş arasında vergi ödemesi yapıldığı görülmektedir. Çünkü vergi mükelleflerinin % 31'i bu dilimde yer almaktadır. Bu grupta yer alan 264 kişinin 189'u ziraatçı olup, "bir senede vergisi" yani yıllık verginin % 36'sını ziraatçılar ödemektedirler. Zaten kaza genelinin % 66'sını oluşturan ziraatçılar, en çok vergi ödeyen meslek grubudur. Yıllık vergisi 201 ile 300 kuruş arası olan 242 hane reisinin, toplam yıllık verginin % 28'ini, 145 kişinin bu verginin % 17'sini, 0-100 ve 301-400 kuruş arası vergi ödeyenlerin % 9'unu, 401-500 kuruş arasında vergi veren 36 mükellefin % 4'ünü ve vergisi 500 kuruş ve üstünde olan 12 kişinin ise yıllık toplam verginin ancak % 2'lik bir kısmını ödediği görülmektedir. (Bkz. Tablo 9)

Tablo 9: Meslek Gruplarına Göre Ödenen Verginin Yüzdeler Payları

Meslek Grubu		0-50 kuruş	%	51-100	%	101-200	%	201-300	%	301-400	%	401-500	%	500 ve üstü	%
Tarım-Hayvancılık Uğraşanlar	625	20	3	61	10	189	30	226	36	74	11	35	5,6	12	1,9
Mal Üretenler	9	-		7	77	1	1	1	1	-		-		-	
Hizmet Üretenler	32	3	9	11	34	19	9	7	1	1	3	1	3	-	
İşçilik Yapan	181	54	30	63	35	52	8	7	3,8	4	2	-		1	0,5
Alım-Satım Uğraşanlar	3	-		-		3	0	-		-		-		-	
Kamu Görevlileri	7	3	42,8	3	42,8	-		1	14	-		-		-	
Toplam	856	80	9	145	17	264	31	242	28	79	9	36	4,2	13	1,5

Tablo 9’da da görüldüğü üzere kazadaki 625 ziraatçının meslek grubu olarak oranı % 66’dır ve yıllık toplam verginin % 78’ini bu grup ödemektedir. Çünkü gelir seviyesi en yüksek ve yıllık kazancı en fazla olan grup budur.

Mal üretenler grubunda ele aldığımız 9 vergi mükellefinin vergi yükü 51-100 kuruş arasında yoğunluk kazanmıştır. Zaten bunların gelir seviyeleri ve yıllık kazançları da çok fazla değildir. Bunların hiçbiri 300 kuruştan fazla vergi ödeyecek durumda değildirler.

Hizmet üretenler grubunda yer alan 32 vergi yükümlüsünün % 9’u 50 kuruşa kadar, % 34’ü 51-100 kuruş arası, % 59’u 101-200 kuruş arası ve % 21’i 201-300 kuruş arası vergi vermektedir. Bunlardan sadece bir kişi 401-500 kuruş arası diye gruplandırdığımız vergi grubuna dahil olup 500 kuruş ve üstünde vergi ödeyen mükellef yoktur.

Tarım ve hayvancılık iş kolundan sonra en kalabalık grubu oluşturan işçilik yapanlar grubunun ekserisini çobanlar oluşturmaktadır. Bunların vergi yoğunluğu 51-100 kuruş arası vergi veren 63 kişilik gruptur. İşçilik yapan grubun içinde bunların ödediği verginin payı % 35’tir. Bu zümreden 401-500 kuruş arası vergi veren çıkmazken 500 kuruşun üstünde vergisi olan bir çoban bulunmaktadır.

Alım-satım işiyle uğraşan bakkal, kasap ve keresteci esnafının tamamı ise 101 ile 300 kuruş arasında vergi vermektedirler. Kazadaki toplam sayısı üç olan bu yükümlülerin verdiği toplam vergi miktarı 410 kuruş olup bu miktar 2811 kuruş olan toplam kazançlarının % 14,5’ine denk gelmektedir.

Kazadaki on iki kamu görevlisinden sadece yedisinin vergi verdiği görülmektedir. Normal şartlarda bunların tamamının vergiden muaf olmaları gerekirken asli görevleri haricinde gelir getiren başka bir işle de uğraştıklarından elde ettikleri bu yan gelirleri üzerinden vergiye tabi tutulmuşlardır. Bu gruptan üç yükümlü 50 kuruşa kadar ve yine üç yükümlü de 51-100 kuruş arası vergi vermekle mükellef görünmektedirler. Bunlardan sadece birinin vergisi 201 kuruştan fazladır.

5. Vergisi Olmayanlar

Keçiörlü’da geliri olmadığı halde vergisi olanlar bulunduğu gibi geliri olmasına rağmen vergiden muaf tutulan veya çalışamaz durumda olduğundan ya da gelir getiren bir işi olmadığından vergi veremeyenler de vardır. Bunların toplam sayısı 17’dir. İki tanesi eimmeden ve imam-hatip olduklarından vergiden muafırlar.

Diğer onbeşinden altısının mesleği belirtilmemiştir. Çalışamaz olmasına rağmen geliri olan bir kişi ve üç ziraatçı ile iki amele ve çobanlar vergi vermemektedirler.

Bunların dışında geliri olmadığından vergi veremeyen 43 hane reisi vardır ki; içlerinde bir tane de eimmeden bulunmaktadır. Bu hane reislerinin çoğunun meslek hanesi boş bırakılmış olup iki kişi kayıp ve bir kişi de çalışamaz durumda olduğundan vergi vermemektedir. Meslek sahibi olmayan ve bu yüzden de vergi vermeyen 11 kişi vardır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

19.YÜZYIL ORTALARINDA KEÇİBORLU'DA TARIM VE HAYVANCILIK

A. TARIM FAALİYETLERİ

Üstünde yaşanan coğrafyanın iklimi, bitki örtüsü, fiziki yapısı ...vb. şartlarının insanların, toplumların ve milletlerin hayatı üzerinde tartışılmaz derecede büyük etkisi bulunmaktadır. Ancak yaşadıkları coğrafyaya hakim olabilen toplumlar kalkınabilmişler ve siyasi varlık gösterebilmişlerdir¹⁶⁵. Bu durum tarihi bir gerçeklik olarak Osmanlı Devleti'nin toprak yönetiminde de açıkça görülmektedir.

Osmanlı Devleti, ekonomik temeli ziraata dayanan bir devlettir. Zirai ekonomi ise toprağa bağlıdır. Klasik devrin sonuna kadar Osmanlı Devleti'nde toprak yönetimi tımar sistemi ile olmuştur. Bu sistem 17. yüzyıl itibariyle bozulmaya başlamış, 18. yüzyılda devlet toprak yönetimi üzerindeki siyasi iradesini yitirmiştir. 19. yüzyıl ile birlikte ise tarım ve toprak konusunda büyük değişimler olmuştur. Tanzimat dönemi ile birlikte 1858'de çıkarılan Arazi Kanunnamesi sayesinde tarımda özel mülkiyet düzenine geçişe imkan tanınmıştır. 1840'lardan itibaren Osmanlı tarımında kapitalist üretim ilişkileri görülür.

1839 yılında tarım, sanayi ve ticaretin geliştirilmesiyle ilgili çalışmalar yapmakla görevli olarak Ticaret Nezareti, 1843'te ise Meclis-i Ziraat kurulmuştur. Bu meclisin en önemli görevlerinden biri zirai üretimin artırılmasını sağlamaktır¹⁶⁶.

1840'lardan itibaren Osmanlı Devleti'nin emperyalizmin serbest ticaret sahası haline gelmesi, tarımın üretim yapısında önemli değişikliklere yol açmıştır. Bu alandaki en önemli gelişme, ihracata yönelik üretimin artması ve yaygınlaşması olmuştur¹⁶⁷. Ayrıca Tanzimat'la birlikte zirai üretimi teşvik amacıyla zirai ürün ticaretini serbestleştirmiştir. Bu dönemde devlet tekelleri ve mübayaaları büyük ölçüde tasfiye edilmiştir. Böylece zirai ürün ve hammaddelerin ticareti üzerine konulmuş sınırlamalar kaldırılmış ve piyasa ekonomisine geçiş başlamıştır¹⁶⁸.

¹⁶⁵ Bayram Kodaman, "Kalkınmada Çağdaş Devletin Temel Görevleri", **Cumhuriyetin Tarihi Fikri Temelleri ve Atatürk**, Isparta, 2001, s. 109-110.

¹⁶⁶ Tevfik Güran, "Tarım Politikası (1839-1913)", **Yeni Türkiye Dergisi**, Osmanlı Özel Sayısı, C. 32, Mart- Nisan 2000, Yıl: 6, Ankara, s. 34-35.

¹⁶⁷ Yahya Sezai Tezel, "Tarım Yapısının Tarihi Oluşumu", **AÜSBF Dergisi**, C. XXVI, No.4, Ankara, 1971, s. 278-279.

¹⁶⁸ Tevfik Güran, "Tarım Politikası (1839-1913)", **Yeni Türkiye Dergisi**, s. 38.

İncelediğimiz köylerden de anlaşılacağı üzere Osmanlı köyleri, temel faaliyetin ve geçim kaynağının tarım olması konusunda “köylü ekonomisi” modeliyle büyük ölçüde uyuşma halindedir. Ancak temel faaliyetin tarım olduğu köylerde bile tarım ve tarım dışı faaliyetler birlikte yürütülmektedir. Köylü neyi, ne zaman ve ne kadar üreteceği konularında kararları kendisi verir. Bunun yanında köylü nüfusun yerleşim birimlerine göre değişen oranları işçi, esnaf ve tüccar gibi çiftçi olmayanlardan oluşmaktadır.

Köylerde çiftçilik ve çiftçilik dışı faaliyetlerin bir arada yürütülmesini gerektiren bazı faktörler vardır. Bunların en önemlisi, zirai faaliyetlerin iş gücü ihtiyacının yıl boyunca farklılık göstermesidir. Zirai faaliyetlerin yoğunluk kazandığı zamanlar dışında çiftçilikten sağlanan gelirin geçimi sağlamaya yetmediği bölgelerde köylüler diğer uğraşlarla ek gelir elde etmeye çalışırlar. Çünkü kırsal yerleşim birimleri kapalı ekonomiler değildir. Borç ve vergilerin ödenmesinin yanında ailenin işletme içinde üretilmediği bazı malların satın alınması için nakdi gelir gerekmektedir. Küçük işletmesiyle geçimini ancak sağlayan köylü, para olarak yaptığı ödemeleri karşılayabilmek için çiftçilik dışı faaliyetlerden yan gelir sağlamaya çalışmıştır¹⁶⁹.

Temettuat sayımlarında hane reislerinin her türlü zirai faaliyeti ayrı ayrı belirtildiğinden, eldeki bu bilgiler değerlendirilerek hem 19. yüzyıl ortalarında Keçiborlu’daki ziraat hayatı hem de kısmi de olsa ülke ekonomisinde ziraatın yeri hakkında bilgi edinmek mümkündür.

1. Tarım Yapılan Toprak Miktarı Ve Dağılımı

1844 yılında Keçiborlu’da bulunan 940 hanenin 807’sinin işlediği toprağı ve dolayısıyla zirai geliri bulunmaktadır. 807 hanenin zirai amaçla kullandığı toplam toprak miktarı, 47958 dönümdür. Bu alanın 25235 dönümü ekim yapılmayan “gayr-i mezru tarla”dır. Defterdeki kayıtlardan anlaşıldığı üzere bu arazide, en çok buğday ve arpa¹⁷⁰ ekimi yapılmıştır. Temettuat defterinde mezru tarla, bağ, bahçe, bostan, afyon, duhan, penbe ve yoncanın ilk olarak dönümleri altına da 1260 ve 1261 yılı gelirleri ile bunların toplamı yazılmıştır. Gayri mezru tarlanın ise sadece dönümü belirtilmiştir.

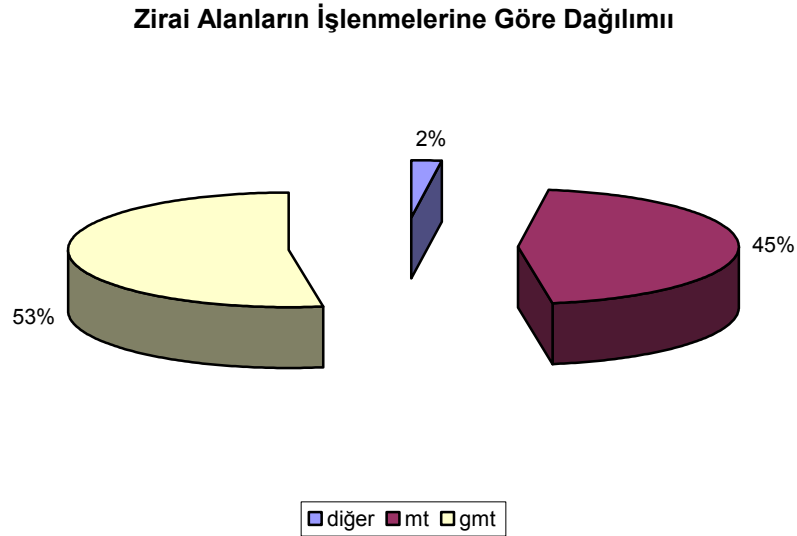
¹⁶⁹ Tefik Güran, **19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı**, s., 116.

¹⁷⁰ Temettuat defterinde buğday hinta, arpa ise şair olarak yazılmıştır.

Aşağıdaki “ziraat alanlarının tarımı yapılan ürünlere göre dağılımı” grafiğinde de görüldüğü gibi, kaza genelinde toprakların büyük bir kısmının daha fazla verim alabilmek amacıyla, dinlendirmek üzere nadasa bırakıldığı anlaşılmaktadır. Hububat ekimi yapılan mezru tarla alanları ise yetiştirilen diğer ürünlerden (bağ, bostan, afyon...) daha fazla bir alanı kaplamaktadır. Ziraat yapılan bu alanların köylere göre dağılımı ise grafik 8’de görüldüğü gibidir.

Zirai alanın 410 dönümü bağcılığa, 97 dönümü bahçeciliğe, 201 dönümü bostan tarımına, 271,5 dönümü afyon, 4 dönümü yonca, 59,5 dönümü tütün ve 11 dönümü de pamuk ekimine ayrılan arazidir. İşletilen toprak miktarı 22723 dönümdür. Bunun toplam ziraat alanına oranı % 47’ den biraz fazladır.

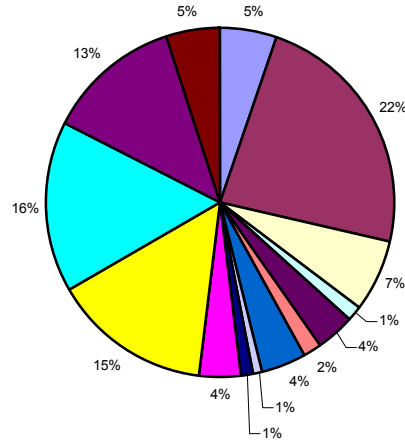
Grafik 8 : Ziraai Alanların İşlenmelerine Göre Dağılımı

Keçiborlu ve köylerinde tarım yapılan topraklar ve bu topraklarda yetişen ürünlerin yerleşim yerlerine göre dağılımı ile ilgili bilgiler tüm ayrıntılarıyla Tablo 10’da gösterilmiştir.

Grafik 9: Köylere Göre Toprak Dağılımı

Ziraat Alanı Dönüm Dağılımı

■ Giresun ■ Keçiborlu ■ Aydoğmuş ■ Eber ■ Yaka ■ Yassıviran ■ Ovacık ■ Beltarla ■ Çığrı ■ İlyas ■ Senir ■ Gölbaşı Çiftliği ■ Kılıç ■ Tatlıca Çiftliği

Tablo 10 : Zirai Toprak Alanları Ve Dağılımı

Köyler	Hane Sayısı	Mezru Tarla Dönüm	Gayri Mezru Dönüm	Bağ Dönüm	Bahçe Dönüm	Bostan Dönüm	Afyon Dönüm	Yonca Dönüm	Duhan Dönüm	Penbe Dönüm
Giresun	101	1661	783	88	72	58	33,5	-	45,5	-
Keçiborlu	250	5574	5899	211	1	2	58	4	4	-
Aydoğmuş	69	2050	1314	-	-	-	-	-	-	-
Eber	31	475	263	-	-	-	-	-	-	-
Yaka	43	910	808	23	24	34	25	-	-	-
Yassıviran	51	743	83	1	-	1	-	-	10	11
Ovacık	11	410	-	1	-	8	-	-	-	-
Beltarla	26	307	43	-	-	1	-	-	-	-
Çığrı	26	555	11	-	-	-	-	-	-	-
İlyas	69	1461	433	31	-	7	-	-	-	-
Senir	118	3609	3895	7	-	1	73	-	-	-
Gölbaşı	34	150	6770	-	-	-	-	-	-	-
Kılıç	117	3764	2433	48	-	89	82	-	-	-
Tatlıca	-	-	2500	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	947	21669	25235	410	97	201	271,5	4	59,5	11

Defterimizde kayıtlı 807 toprak sahibi hane bulunmaktadır. Bundan yola çıkarak yaptığımız hesaplamalarla, kazada hane başına 59,42 dönüm toprak düştüğü anlaşılmıştır. Ancak bu rakam her köyde toprak miktarına ve toprak sahibi hane sayısına göre değişmektedir. Köylerdeki toprak sahibi hane sayısı ve toplam arazi miktarı da ayrıca aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. (bkz. Tablo 11) Hane başına düşen toprak miktarı Giresun'da 29,15, Keçiborlu'da 51,33, Aydoğmuş'ta 51,75, Eber'de 30,75, Yaka'da 44,48, Yassıviran'da 18,45, Ovacık'ta 38, Beltarla'da 25, Çığrı'da 24,60, İlyas'ta 41,1, Senir'de 98,5, Gölbaşı'nda 266 ve Kılıç'ta 247 dönümdür.

Tablo 11: Hane Başına Düşen Toprak Miktarı

Köyler	Hane Sayısı	Toprak Sahibi Hane Sayısı	Toplam Arazi Miktarı	Hane Başına Düşen Arazi Dönüm
Giresun	95	94	2741	29,15
Keçiborlu	250	229	11755	51,33
Aydoğmuş	69	65	3364	51,75
Eber	31	24	738	30,75
Yaka	43	41	1824	44,48
Yassıviran	51	46	849	18,45
Ovacık	11	11	419	38
Beltarla	26	14	351	25
Çığrı	26	23	566	24,60
İlyas	69	47	1932	41,1
Senir	118	77	7585	98,5
Gölbaşı	34	26	6920	266
Kılıç	117	107	6416	247
Tathca	-	-	2500	-
Toplam	940	807	47988	59,42

2. Ziraat Yapılan Topraklar

2.a. Mezru(Ekilmiş) Tarla Alanları

Keçiborlu'da toplam 47958 dönümlük bir tarım arazisi bulunmaktadır. Bu arazinin 25235 dönümü ekim yapılmayan, nadasa bırakılmış “gayr-i mezru(ekilmemiş) tarla”dır. Bunun toplam zirai alanlara oranı % 53'tür. Ziraat yapılan 21669 dönümlük alanın dışında kalan 1134 dönümde de bağ, bahçe, bostan, afyon, duhan, yonca ve penbe tarımı yapılmaktadır ki, bu kısım da toplam alanda %

2'lik bir yer tutmaktadır. En fazla ziraat alanı 11.755 dönümle Keçiborlu merkezdedir. Ancak bu arazinin 5856 dönümünde ekim yapılmaktadır. Bu alan toplam tarım arazisinin % 24,5' ini oluşturmaktadır. Senir, Gölbaşı, Kılıç, Aydoğmuş, Giresun, Tatlıca, İlyas, Yaka, Yassıvıran, Eber, Çığırı, Ovacık, ve Beltarla köyleri arazinin çokluğuna göre sıralanmaktadır. Fakat bu alanların içinde ekim yapılmayan topraklar da dahil olduğundan yalnız ekimin yapıldığı topraklar Giresun'da 1958, Aydoğmuş'da 2050, Eber'de 475, Yaka'da 1016, Yassıvıran'da 766, Ovacık'ta 419, Beltarla'da 308, Çığırı'da 555, İlyas'ta 1499, Senir'de 3690, Gölbaşı'nda 150 ve Kılıç'ta 3983 dönüm olarak tespit edilmiştir.

Ekili tarlalardan elde edilen toplam hasılat 1.286.620 kuruştur. Toprak sahibi hane sayısı baz alınarak yapılan hesaplamalara göre, ekilen araziden hane başına düşen ortalama gelirin 1595 kuruş olduğu anlaşılmıştır. Ortalama gelirdeki en yüksek pay hububattan elde edilendir. Çünkü buğday ve arpanın biriminden sağlanan kazanç, yetiştirilen diğer ürünlerinkinden fazladır. Bu durum Tablo12 ile Tablo13 ve 14 karşılaştırıldığında daha iyi anlaşılmaktadır.

2.b. Çiftlikler

Osmanlı Devleti'nde aile emeğine dayalı köylü çiftliği tarımsal üretimin ve kırsal toplumun temel birimiydi. Çift-hane sistemi düzenli tahrirler sayesinde iyi işlemekteydi. Bu sayede Osmanlı kırsal toplumunu anlamak kolaylaşmaktadır. İlke olarak tahrir, çift-hane birimlerini veya onu temsil eden vergi mükellefi olan bütün yetişkin erkek köylülerin sayım ve yazımından oluşur. Standart birim ise bir çift öküzle işlenebilecek büyüklükte tarım arazisidir. Bu araziye tasarruf eden evli bir köylü aile, hane idi. Çift-hane biriminin unsurları arasında emek kaynağı hane halkı, koşum gücü öküz ve bu öküzlerle işlenebilecek büyüklükte tarla vardır¹⁷¹. Osmanlı kanunname ve defterlerinde çift, bir çift öküz, çiftlik ve bir çiftlik sahibi köylü anlamlarında kullanılır¹⁷².

Celali isyanları sonrasında aralarında nüfuzluların da bulunduğu bazı kişiler, köylünün terk ettiği toprakları sahiplenmiş buraları kendi özel arazileri haline getirmeye başlamışlardır. Yayıgın bir emek açığı olduğundan bu topraklar çoğunlukla

¹⁷¹ Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, çev: Halil Berktaş, C. 1, İstanbul, 2000, s. 190.

¹⁷² Halil İnalçık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüşümü", **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, İstanbul, 1996, s. 38.

çitlenmiş ve hayvan çiftliklerine dönüştürülmüşlerdi. İç karışıklıklar döneminde köylülerin terk ettiği toprakların kullanılması ve mülk edinilmesi, reyanın işlediği miri arazinin büyük toprak sahiplerinin çiftliklerine dönüştürülmesinin olağan yolu olmuştu. Özellikle gerileme dönemindeki idari bozukluklar yüzünden büyük miktarda miri kökenli arazi, vakıflara veya özel şahıslara ait çiftliklere dönüşmüştür. 19. yüzyıl'daki çiftlikler ise, toprak sahibinin veya aracısının yaşadığı bir konak, işçiler için yapılmış kulübeler, rakip ayanın saldırılarına karşı taştan yapılmış bir kule, ahır ve ağıllar, ambarlar, bir fırın ve bir demirci atölyesinden oluşmaktaydı. Bunlar bütün bir köyü kapsayan çiftlik-köylerdi¹⁷³.

Keçiborlu temettuat defterinde kayıtlı bulunan Gölbaşı ve Tatlıca¹⁷⁴ adlı iki çiftlik vardır. Gölbaşı, bir çiftlik-köydür. Gölbaşı çiftliğinin mutasarrıfı Isparta hanedanlarından Yılanlızade¹⁷⁵ Hüseyin Bey'in eşi Vesiye Hatun'dur. Çiftlik arazisinin tamamı icara verilmiştir.

İcara verilen bu tarlalarda ne yetiştirildiği açıkça yazılmamışsa da kiracıların hınta ve şair öşürlerinin olması burada da buğday ve arpa tarımı yapıldığını göstermektedir. Bundan başka herhangi bir ürün yetiştirilmemektedir. Çiftlikte yalnızca bir hane reisinin 150 dönüm ekili arazisi bulunmaktadır. Bundan da 3888 kuruş geliri olup, 6770 dönüm de ekim yapılmayan arazi vardır. Toplam 34 haneden oluşan bu çiftlik köyde üç hane reisinin meslek hanesi boştur. Çiftlikte yedi hane reisinin mesleği çobanlık olarak yazılmış olup, yalnız birininki hizmetkardır. Onların dışında kalanların tamamı ziraatçı olarak kaydedilmişlerdir.

Gölbaşı'nda icara verilen toplam arazi 1080 dönümdür. Ekilen bu alanlardan 1844 yılı için 10.648, 1845 yılı için de 20.160 kuruş gelir elde edildiği anlaşılmaktadır. Bu durumda her icarcı yaklaşık 33 dönüm araziye ekmiş olmaktadır. İcardan sağlanan 30808 kuruştan hane başına düşen ortalama icar gelirini hesapladığımızda karşımıza 934 kuruşa yaklaşan bir rakam çıkarkı; bu da Keçiborlu'daki ortalama gelirin bir hayli altındadır.

¹⁷³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Halil İnalçık, "Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar", **Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, Editörler: Çağlar Keyder, Faruk Tabak, İstanbul, 1998.

¹⁷⁴ İncelediğimiz defterde Kılıç köyünden sonra yazılan Tatlıca, Keçiborlu'ya bağlı bir çiftliktir.

¹⁷⁵ Eğirdir'in Yılanlı köyünden olan Yılanlıoğulları, Isparta ve çevresinde uzun süre ayanlık yapmış bir sülaledir. Daha geniş bilgi için bkz. Yücel Özkaya, **Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık**, Ankara, 1994, s. 204.

Tatlıca çiftliği ise Isparta'nın Haliller mahallesinde kayıtlı bulunan Hammalzade Hacı Mehmed'in tasarrufundadır. Tatlıca çiftliğine ait çok fazla mal ve arazi yoktur. Buradaki 2500 dönüm arazi “*gayr-i mezru tarla*” (ekim yapılmayan nadasa bırakılmış arazi) olarak kayıtlıdır. Bu çiftlikte özellikle yük ve binek hayvanı bulunmaktadır¹⁷⁶.

3. Yetiştirilen Ürün Çeşitleri

3.a. Buğday ve Arpa

Keçiborlu kazasında en çok arpa ve buğday tarımı yapılmaktadır. Temettuat defterinde “*mezru tarla dönüm, hasılatı...*” olarak kaydedilen ekili tarla alanlarında, hangi ürünlerin yetiştirildiği açıklanmamıştır. Ancak hane reisinin hinta (buğday) ve şair (arpa) öşürlerinin yazılmış olmasından ortaya çıkmaktadır ki; mezru tarlada yetiştirilen ürünler arpa ve buğdaydır.

Ele aldığımız defterde yer alan bilgilere göre hazırladığımız tabloda da görüldüğü üzere (bkz. Tablo12) Keçiborlu ve köylerinde, toplam olarak 21699 dönümlük mezru tarla alanında buğday ve arpa tarımı yapılmaktadır. Ama mezru tarlası olmayanlar (genellikle amele ve çobanlar) buğday ve arpa ekmemektedirler. Bu gibilerin kaza genelinde sayısı 235'tir. Hububat eken 713 hanenin sahip olduğu topraklar, toplam mezru tarla alanına bölündüğünde, hane başına ortalama 30 dönüm tarla düştüğü anlaşılmaktadır. Bunu her köy için ayrıca değerlendirdiğimizde, hane başına düşen en çok toprak (bir çiftlik köy olan Gölbaşı ayrı bir bölümde değerlendirileceği için) 49 dönüm ile Senir'dedir. Dönüm başına elde edilen gelirin kaza ortalaması ise 1597 kuruştur. Ancak dönüm başına gelir getirme oranları dikkate alındığında İlyas köyünün 2190 kuruş ile en önde olduğu görülmektedir. Hane başına düşen gelir ortalama 1597 kuruş olduğundan Keçiborlu merkezin, Ovacık, Senir ve Kılıç'ın bu ortalamanın üstünde diğerlerinin ise ortalamanın altında yer aldığı ortaya çıkmaktadır.

¹⁷⁶ Bkz. BOA, ML. VRD. TMT., nr. 10199, H.1261, s. 220.

Tablo 12 :Keçiborlu ve Köylerinde Buğday ve Arpa Ekili Alanlar ile Bunlardan Elde Edilen Gelirler

Köyler	Hane Sayısı	Mezru Tarla Dönüm	Hane Başına Düşen Arazi(dönüm)	Toplam Hasılat	Hane Başına Gelir	Dönüm Başına Verimlilik Kuruş
Giresun	88	1661	19	122502	1392	73,75
Keçiborlu	181	5574	31	315025	1740	56,51
Aydoğmuş	64	2050	32	96522	1508	47,08
Eber	24	475	20	14490	604	30,50
Yaka	40	910	23	47272	1182	51,94
Yassıviran	44	743	17	54442	1237	73,27
Ovacık	10	410	41	20570	2057	50,170
Beltarla	14	307	22	18320	1308	59,67
Çıgır	22	555	25	30463	1385	54,88
İlyas	34	1461	43	74482	2190	50,94
Senir	74	3609	49	147914	1999	40,98
Gölbaşı	1	150	-	3888	-	-
Kılıç	107	3764	35	192581	1800	51,16
Tathca	-	-	-	-	-	-
Toplam	713	21669	30	1138471	1597	

3.b. Bağcılık ve Bahçecilik

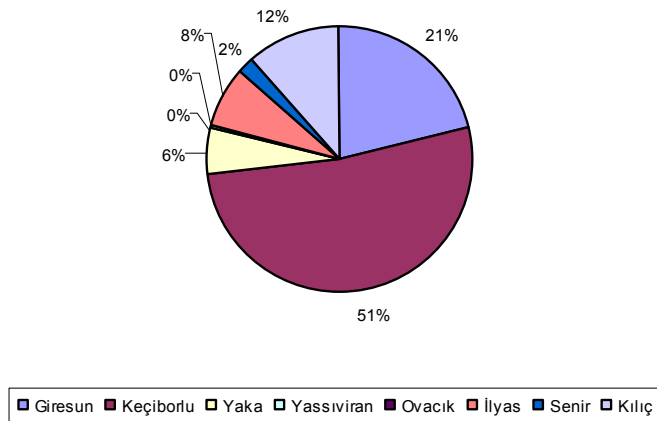
Üzüm üretim faaliyetine bağcılık denilmektedir. Tapu tahrir defterlerindeki kayıtlardan anlaşıldığına göre, Hamit sancağının her kazasında 16. yüzyılın başından itibaren bağcılık faaliyeti vardır ve hububattan alınan öşürden sonra en çok bağ öşrü verilmektedir¹⁷⁷. Aşağıdaki tabloda kazadaki toplam bağ alanı, bağcılıktan elde edilen kazanç ve bağcılık yapan hane sayıları köylere göre verilmiştir. Bu tablodan da anlaşılacağı üzere, bağcılık Keçiborlu'da yaygın olarak yapılmaktadır, dolayısıyla en fazla bağcılık geliri de buraya aittir. Yassıviran ve Ovacık'taki bağ alanları ise yalnızca birer dönümdür.

¹⁷⁷ Zeki Arıkan, a.g.e., s. 108.

Tablo 13 : Bağcılık Yapan Hanelere Göre Bağ Alanı ve Geliri Dağılımı

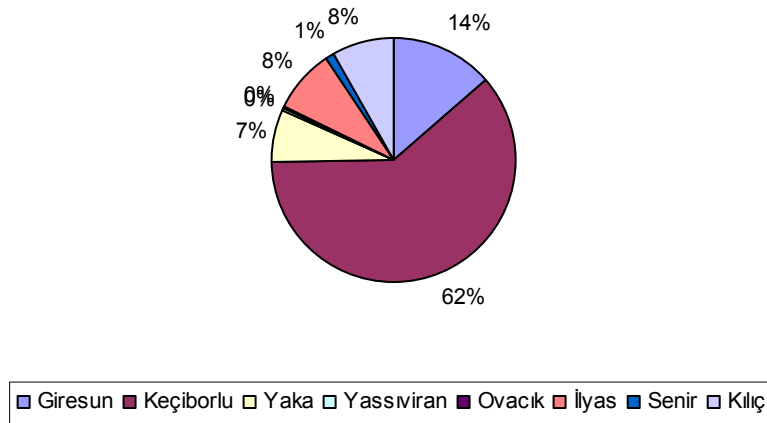
Köyler	Bağcılık Yapan Hane Sayısı	Bağ Alanı Toplam Dönüm	Hane başına düşen Bağ Alanı (dönüm)	Toplam Bağ Hasılatı	Hane Başına Düşen Ortalama Bağ Geliri
Giresun	79	88	1,11	7030	89
Keçiborlu	209	211	1,009	31787	152
Yaka	23	23	1	3528	153
Yassıviran	1	1	1	126	126
Ovacık	1	1	1	126	126
İlyas	31	31	1	4309	139
Senir	7	7	1	711	101,5
Kılıç	107	48	0,44	4239	40
Toplam	458	403	0,87	47617	113

Keçiborlu merkezi haricindeki 7 köyde bağcılık faaliyeti vardır. Bağcılık yapılan toplam alan 403 dönüm, bağcılıkla uğraşan hane sayısı da 458'dir. Aydoğmuş, Eber, Beltarla, Çıgırı ve Gölbaşı'nda bağcılık hiç yapılmamaktadır. Toplam bağ alanının % 51'i Keçiborlu merkezdedir. Kılıç dışındaki köylerde her haneye bir dönümden fazla bağ düşmektedir ama Kılıç'ta bu miktar hane başına yarım dönümden daha azdır. Köylere göre düşen bağ alanlarının yüzdelik dağılımını gösteren grafiğe aşağıda yer verilmiştir.

Grafik 10: Keçiborlu Genelinde Bağcılık Alanlarının Dağılımı

Arpa ve buğday tarımından sonra bağcılık, hasılatı diğerlerine göre daha iyi olan bir faaliyettir. Bağcılıktan elde edilen gelirin toplam gelir içindeki payı % 4,35'tir. Keçiöborlu merkezde bağ alanı olan 211 dönümlük araziden elde edilen toplam gelir, 31.787 kuruş olup hane başına düşen gelir ortalama 152 kuruştur. Keçiöborlu'nun genelinde ise bağcılıktan sağlanan toplam gelir 47.617 kuruş ve hane başına düşen bağ geliri de 103 kuruştur. Bağcılık hasılatları grafiğine bakıldığında görüleceği gibi, Keçiöborlu merkezi bağcılıktan sağlanan gelirin % 62'sine, Giresun % 14'üne, Kılıç ve İlyas % 8'ine, Yaka % 7'sine ve Senir de % 1'ne sahiptir. Ovacık ile Yassıvıran'ın bağcılık gelirleri, yüzdelik dilimle ifade edilemeyecek kadar azdır.

Grafik 11: Keçiöborlu Genelinde Bağcılık Hasılatlarının Dağılımı

Çeşitli sebze ve meyvelerin üretiminin yapıldığı, genellikle evlere bitişik küçük bağlara “bağçe-bahçe” adı verilmektedir. Keçiöborlu temettuat defterinde, bahçe ziraatı ile ilgili detaylı bilgi yoktur. Yalnızca dönüm, hasılat ve öşür bilgileri verilmiştir. Buna göre 0,5 ile 2 dönüm arası bir alanda bahçe ziraatı yapılmıştır. Bahçecilik gelir kaynağı olarak ele alındığından, sadece ihtiyacı karşılamak amacıyla yapılmış olması mümkün görünmemektedir.

Keçiöborlu'daki bahçe alanlarının toplamı 97 dönümdür. Bahçecilik için ayrılan arazi 72 dönüm ile en fazla Giresun'da bulunmaktadır. Ancak burada temettuat sayımının yapıldığı yılda hiç ekim-dikim yapılmamış olduğundan hasılatı

yazılmamıştır. Kaza merkezinde ise yalnızca bir dönüm bahçe alanı bulunmaktadır ki, buradan da toplam 72 kuruş kazanç sağlanmıştır.

Bahçeciliğin yaygın olarak Yaka'da yapılmış olduğu anlaşılmaktadır, çünkü burada toplam bahçe alanı 24 dönüm olup köydeki 43 hanenin 22'si bu işle uğraşmaktadır. Bahçecilikten elde edilen gelir, 3481 kuruş ve hane başına getirisi de 158 kuruştan biraz fazladır. Buna göre bahçecilikten elde edilen ortalama gelir, Keçiborlu'da tarımı yapılan bağ, bostan, tütün, afyon, pamuk ve yoncadan dönüm başına elde edilen gelirden yüksek olup birim alandan sağlanan kazancın arpa ve buğdaydan sonra en yüksek olduğu tarım faaliyetidir.

3.c. Bostanlar

Temettuat defterinde “*öşr-i bostan*” olarak yazılan ürünler, sebzelerden alınan vergiyi anlatmaktadır. Osmanlı'daki kanunnamelerde belirtildiğine göre hem kır bostanından hem de sulanabilen bostandan öşür alınmıştır. İncelediğimiz temettuat defterinde bostanda yetişen ürünlerden bahsedilmemektedir. Ancak daha önceden yapılan tahrirlerde soğandan alınan “*öşr-i piyaz*” ayrı belirtilmiş olup¹⁷⁸, defterimizde buna yer verilmediğinden, yetişen bostan ürünleri arasında soğan bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Bostancılık Giresun, Keçiborlu, Yaka, Yassıviran, Ovacık, Beltarla, İlyas, Senir ve Kılıç'ta yapılmaktadır. Kaza genelinde bostancılık yapan hane sayısı 210 ve bostan arazisi 201 dönümdür. Hane başına dönümden az bir alan düşmekte olup bostancılıktan elde edilen toplam gelir 21416 kuruş ve hane başına düşen bostan geliri 101 kuruştur. Sebze yetiştirilen arazi 89 dönüm olarak en fazla Kılıç'ta yer almaktadır. Yassıviran, Beltarla ve Senir'de ise sadece birer dönüm bostan alanı vardır.

¹⁷⁸ Zeki Arıkan, a.g.e., s. 109.

Tablo 14: Keçiborlu Ve Köylerinde Bostancılık Yapan Hanelere Göre Bostan Alanı ve Geliri Dağılımı

Köyler	Bostancılık Yapan Hane Sayısı	Bostan Alanı Toplam Dönüm	Hane başına düşen Bostan Alanı (dönüm)	Toplam Bostan Hasılatı	Hane Başına Düşen Bostan Geliri	Dönüm başına verimlilik kuruş
Giresun	66	58	0,87	6083	105	0,95
Keçiborlu	2	2	1	180	90	0,11
Yaka	33	34	1,030	5354	157	0,63
Yassıviran	1	1	1	63	63	0,15
Ovacık	8	8	1	987	123	0,8
Beltarla	1	1	1	72	72	0,13
İlyas	9	7	0,77	1026	133	0,68
Senir	1	1	1	144	144	0,69
Kılıç	89	89	1	7507	84	0,11
Toplam	210	201	0,95	21416	101	0,9

3.d. Sanayi Bitkileri

3.d.a. Afyon

Afyon, tütün ve pamuk tarladan kaldırılıp hasadı yapıldıktan sonra ancak birtakım işlemlerden geçerek kullanılabilir olan ham bitkilerdir.

Afyon ekimi ve toplanması devlet kontrolünde olan bir bitki olması sebebiyle, üretimi sınırlıdır. Giresun, Keçiborlu merkez, Yaka, Senir ve Kılıç'ta ekimi yapılmaktadır. Afyon ekilen toplam alan 271,5 dönüm olup, sanayi bitkilerinin içinde en kârlısıdır. Afyon ekimi yapan Giresun'da 42, kaza merkezinde 43, Yaka'da 23, Senir'de 72 ve Kılıç'ta 83 olmak üzere toplam 263 hane bulunmaktadır. Bunların afyondan sağladığı gelir, 23839 kuruştur. Hane başına afyondan elde edilen ortalama miktar 91 kuruş olup dönüm başına sağlanan gelirden (88 Kuruş) az da olsa fazladır. Sanayi bitkileri grubunda ele aldığımız afyon, tütün ve pamuk üretimi ile ilgili olarak arazi miktarları ve bunlardan elde edilen gelir için bkz. Tablo 15.

3.d.b. Duhan

17. yüzyıl başlarında Osmanlı'ya giren, zamanla üretimi ve tüketimi yaygınlaşan tütünün Keçiborlu'da da ekildiğini görüyoruz. Tütün Giresun, Keçiborlu ve Yassıvıran'da yetiştirilmektedir. Bu köylerde toplam 59,5 dönümlük bir arazide tütün ekimi yapıp 7948 kuruş gelir elde edilmiştir. Yine buralarda tütün eken hane sayısı 53'ü Giresun, 4'ü kaza merkezi ve 10'u da Yassıvıran olmak üzere 67'dir. Tütün ekiminden hane başına ortalama 119 kuruş gelir düşmektedir. Dönümden elde edilen kazanç ise 133,5 kuruştur. Keçiborlu'da tütün ekimi ile ilgili istatistikî bilgiler için bkz. Tablo15.

3.d.c. Penbe

Endüstri bitkileri içinde önemli bir yeri olan pamuk, Anadolu'da iklimin elverişli bulunduğu bir çok yerde üretilmekteydi. Pamuk üretimi Hamid sancağında önemli bir gelişme göstermiştir. Öyle ki, bölgedeki yerlerden bazılarının adlarına¹⁷⁹ bile etki etmiştir. 1522 tarihli Tapu Tahrir defterinden anlaşıldığına göre, Keçiborlu'ya bağlı Senirce'de pamuk yetiştirilmekteydi¹⁸⁰. Keçiborlu'da pamuk tarımı yapıldığına dair kayıtlar Isparta Şer'iyeye Sicilleri'nde de vardır¹⁸¹. Bu sicillerde, Keçiborlu'nun da adının geçtiği Hamid sancağının bazı kazalarında dokumacılıkla uğraşanların pamuk ve pamuktan mamul kumaşlar için ödedikleri vergilerden bahsedilmiştir. Temettuat kayıtlarına göre ise pamuk yalnızca Yassıvıran köyünde yetiştirilmektedir. Hamid sancağı ve kazalarında iklim itibarıyla yetişmesi zor bir ürün olan pamuğun böyle sınırlı bir alanda ve sadece on hane tarafından yetiştirilmesi, pamuğun cinsiyle alakalı bir durum olduğunu düşündürmektedir. Pamuk üretiminin bu yüzyılda gerileme gösterdiği anlaşılmaktadır. Çünkü kazada mesleği çulha olan kişi sayısı da üç olup bu sayı gerçek anlamda bir üretim faaliyeti için azdır.

Yassıvıran'da sadece 10 hane tarafından pamuk tarımının yapıldığı kaydedilmiş olup ekimi yapılan toplam 11 dönüm araziden 1188 kuruş gelir sağlanmıştır. Pamuk, hane başına ortalama 119 kuruş gelir getirmektedir. Dönüm baz

¹⁷⁹ Bu isimde bugün Atabey'e bağlı "Penbeli" adını taşıyan bir köy vardır.

¹⁸⁰ Zeki Arıkan, a.g.e., s. 110.

¹⁸¹ Detaylı bilgi için bkz. Nuri Köstüklü, **1820-1836 Yıllarında Hamid Sancağı ve Türkiye**, Konya, 1993, s. 54 vd.

alındığında bu miktar 108 kuruş olmaktadır. Bununla ilgili sayısal veriler aşağıdaki Tablo 15’de yer almaktadır.

Tablo 15 : Afyon, Duhan ve Penbe Ekim Alanları ve Bunlardan Edinilen Gelirlerin Dağılımı

Köyler	Afyon Ekilen Arazi	Elde Edilen Gelir	Duhan Ekilen Arazi	Elde Edilen Gelir	Penbe Ekilen Arazi	Elde Edilen Gelir
Giresun	33,5	3009	45,5	5156	-	-
Keçiborlu	58	5886	4	360	-	-
Yaka	25	2503	-	-	-	-
Yassıviran	-	-	40	972	11	1188
Senir	73	8198	-	-	-	-
Kılıç	82	7507	-	-	-	-
Toplam	271,5	23839	59,5	7948	11	1188

3.e. Yonca

Hayvan yemi olarak yetiştirilen yoncanın tarımı, sadece Keçiborlu merkezde üç hane tarafından yapılmaktadır. Bu hanelerden ikisi bir dönüm, diğer hane ise iki dönüm yonca ekimi yapmıştır. Bundan da yoncanın bu hanelerin beslediği hayvanlar için ekilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Durumdan anlaşıldığı üzere, yonca bu üç hane tarafından kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere yetiştirilmektedir. Dört dönümlük bir alana yonca ekiminden bu üç hanenin elde ettiği toplam hasılat 1844 yılı için 225 kuruş, 1845 yılı için de 198 kuruştur.

B. HAYVANCILIK

Osmanlı Devleti’nde iktisadi yapının temelini tarım ve hayvancılık oluşturmaktaydı. Geleneksel tarım toplumu özelliği gösteren Osmanlı ekonomisinde, şehirlerde daha ziyade ticaret ve küçük çapta sınai üretim, kırsal kesimde ise tarım ve hayvancılık yaygındı. Şehirde ve kaza merkezlerinde tarım ve hayvancılık daha çok ailenin ihtiyacını karşılamaya yönelik olup, ek gelir sağlama amacı ikinci planda kalmıştır. Çünkü Keçiborlu’da hayvan sahibi olanlar ile hayvancılık geliri elde edenlerin sayısı birbirine denk değildir.

Temettuat kayıtları tutulurken hayvanların sayısı ve altına da yıllık geliri yazılmıştır. Biz değerlendirmeyi yaparken, bu hayvanların özellikle gelir getirenlerini ele aldık ve bunların kaza ekonomisindeki yerini ve bunlara göre

hanelerin sosyo-ekonomik durumlarını belirlemeye çalıştık. Sadece sayıları verilen hayvanları da kaza genelinde toplam sayıları ve dağılımlarına göre inceledik. Geliri olmayan ama defterde kaydı bulunan hayvanlar arasında yoz inek, yoz camus, iki yaşına gelmiş inek yavrusu olan düğe, camus ineğinin yavrusu potak, öküz, camus öküzü, 6 aylık ile iki yıllık arasındaki deve yavrusu dorum, yoz koyun, yoz keçi, kuzu, oğlak vs. vardır. (Bunların sayı ve hasılatlarıyla ilgili ayrıntılı grafikler için bkz., Ekler 1-19.)

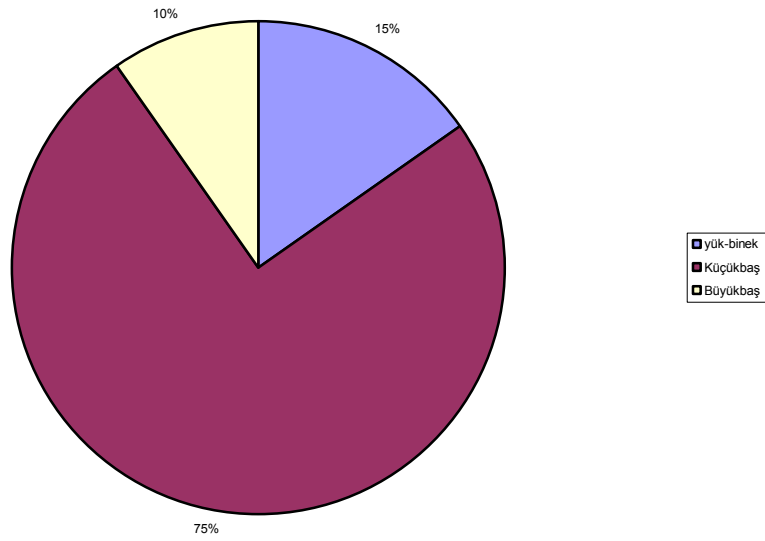
Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi kazadaki 940 haneden 827'sinde hayvan beslenmektedir. En fazla yetiştirilen hayvanlar koyun ve keçi gibi küçükbaşlardır. Hayvancılığın hiç yapılmadığı 113 hane hariç tutulursa 827 hanenin her birinde en az bir baş öküz veya bir baş merkep olmak üzere yük ve binek hayvanı bulunurken, 676 hane büyükbaş, 478 hane ise küçükbaş hayvan besiciliği yapmaktadır. Bunlardan da anlaşıldığı gibi hayvancılık tarım kadar gelişmiş bir faaliyet değildir. Beslenen küçükbaş hayvan sayısının tüm hayvan türleri içindeki payı % 75'tir. En az da büyükbaş hayvan beslenmektedir. (Bkz. Grafik 12 ve Grafik 13.)

Tablo 16 :Hayvancılık Yapan Hanelere Göre Yük-Binek, Küçük ve Büyükbaş Hayvanlarının ve Gelirlerinin Dağılımı

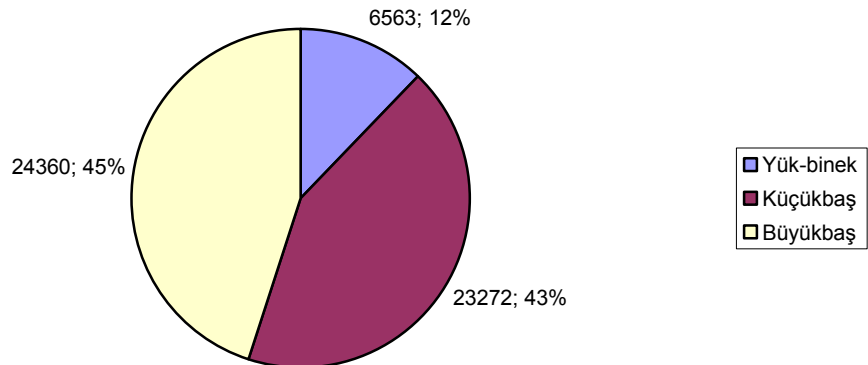
Köyler	Yük-binek Hayvancılığı				Büyükbaş Hayvancılık				Küçükbaş Hayvancılık			
	Hane Sayısı	Hayvan Sayısı	Hasılatı	Hane Başına Geliri	Hane Sayısı	Hayvan Sayısı	Hasılatı	Hane Başına Geliri	Hane Sayısı	Hayvan Sayısı	Hasılatı	Hane Başına Geliri
Giresun	94	335	1205	13	80	235	2630	33	53	1675	1627	31
Keçiborlu	217	935	1051	5	157	532	5490	35	158	2419	2663	17
Aydoğmuş	67	368	350	5	65	307	2340	36	45	2834	3029	67
Eber	28	141	300	11	22	117	1140	52	22	1484	1666	76
Yaka	40	187	52	1,3	30	104	1000	33	16	561	663	41
Yassıviran	48	208	650	13,5	45	220	2370	53	41	4027	4402	107
Ovacık	10	100	350	35	10	76	570	57	5	299	523	104,5
Beltarla	20	98	200	10	18	81	840	47	18	1331	1634	91
Çığı	23	102	50	2	24	165	1380	57,5	22	1077	1217	55
İlyas	56	312	930	17	43	200	1740	40	19	851	1091	57
Senir	80	510	75	0,93	64	184	1530	24	13	722	1218	93,5
Gölbaşı	34	148	225	7	24	77	960	40	15	881	1149	76,5
Kılıç	110	628	950	8,6	94	281	2370	25	51	1903	2367	46
Tatlıca	-	17	175	-		8	30	-		23	23	-
Toplam	827	4089	6563	8	676	2587	24360	36	478	20087	23272	48,5

Hayvancılıktan elde edilen toplam gelir olan 54.195 kuruşun 6563 kuruşu yük ve binek hayvanlarından, 24.360 kuruşu büyükbaş ve 23.272 kuruşu da küçükbaş hayvancılıktan elde edilmektedir. Bu sektörün gelirinin toplam hasılatdaki payı % 3'tür.

Grafik 12 :Keçiborlu Genelinde Hayvancılığın Türlerine Göre Dağılımı

Grafik 13 : Keçiborlu Genelinde Hayvancılık Hasılatının Dağılımı

Keçiborlu Temettuat Defteri'nden edindiğimiz hayvancılıkla ilgili bilgileri “yük ve binek hayvanları”, “büyükbaş hayvancılık” ve “küçükbaş hayvancılık” olarak ayrı ayrı değerlendirdik. Küçük ölçekte yapılan arıcılığı da en sonda ele aldık.

1.Yük-Binek Hayvancılığı

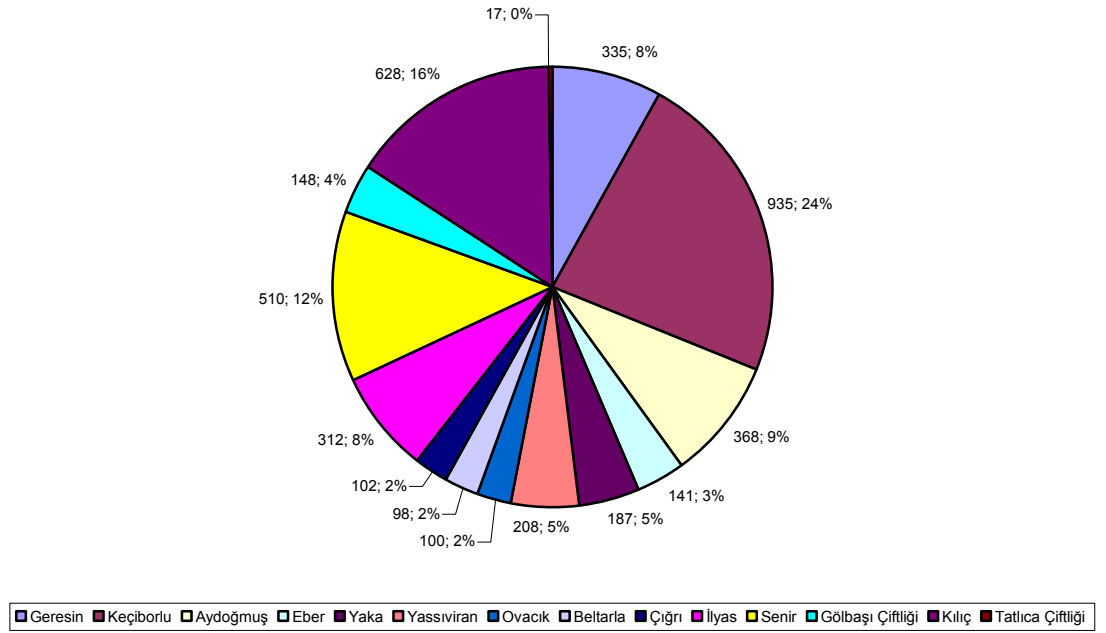
Temettuat kayıtlarında yük binek hayvanlarının cins ve sayıları hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre Keçiborlu'da tarımla uğraşan pek çok hanede en azından bir öküz bulunmaktadır. Çünkü makineleşmenin olmadığı sanayi öncesi toplumlarda, bu hayvan tarla sürmek üzere koşum amacıyla kullanılmaktadır. Öküz dışında merkep, deve, dorum, bargir (beygir, at), katır, kısrak ve tay sayılmıştır. Bu hayvanlar tarımda kullanıldığı gibi taşımacılıkta da kullanılmışlardır. Hayvanlar hem ziraat için hem de kiracılık ve devecilik mesleğini icra edenlerce mesleki faaliyette kullanılma amaçlarına yönelik olarak yetiştirilmişlerdir.

Kaza genelinde toplam 4089 yük ve binek hayvanı vardır. Bunların cinsleri ve re's yani baş olarak sayıları aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir.

Tablo 17 : Türlerine Göre Yük- Binek Hayvanı Dağılımı

Köyler	Öküz Baş	Merkep Baş	Katır Baş	Bargir Baş	Deve Baş	Kısrak Baş	Diğerleri	Toplam Yük- Binek Hayvanı
Giresun	170	130	0	6	9	3	17	335
Keçiborlu	399	436	2	33	22	11	32	935
Aydoğmuş	151	196	0	4	0	4	13	368
Eber	49	52	0	5	7	16	12	141
Yaka	76	81	0	1	2	0	27	187
Yassıviran	77	90	0	6	0	15	20	208
Ovacık	29	36	0	6	5	12	12	100
Beltarla	28	34	0	6	14	13	3	98
Çığrı	43	46	0	5	4	2	0	102
İlyas	90	135	1	13	16	39	18	312
Senir	181	177	0	10	98	17	27	510
Gölbaşı	71	32	0	8	25	4	8	148
Kılıç	252	239	1	20	71	16	29	628
Tatlıca	4	5	0	1	0	1	6	17
Toplam	1620	1689	4	124	273	153		4089

Grafik 14: Keçiborlu'daki Yük ve Binek Hayvanlarının Köylere Göre dağılımı

Yük ve binek hayvancılığı, tarım ekonomisine dayanan ülke genelinde olduğu gibi Keçiborlu’da da son derece önemlidir. 827 hanede özellikle bir koşum hayvanı olan öküzün veya diğer hayvanlardan bir tanesinin bulunması da bunun göstergesidir. Hayvanlar zirai faaliyetler için vazgeçilmez unsurdur. Keçiborlu’da hane başına düşen ortalama yük-binek hayvanı sayısının 4,6 olduğu düşünülürse, hayvancılığın ziraattaki gerekliliği ve önemi de anlaşılmış olur.

Defterdeki sayımlardan çıkan sonuca göre, kazada 1620 baş öküz yazılırken sayısı ve cinsi (yoz camus, camus öküz olarak) de belirtilmiştir. Bundan başka 1689 baş merkep, 4 baş katır, 124 baş bargir, 273 baş deve ve 153 baş da kısraak -yoz dahil yazılmıştır. Bunlardan deve ve kısraak için hayvan başına yıllık hasılat belirtilmiş ancak yoz kısraaklara gelir yazılmamıştır. Gelir getiren diğer yük hayvanlarına ait hasılat da “*hamule naklinden*” açıklaması ile ayrı bir temettuat bedeli yazılmıştır.

Bir koşum hayvanı olarak öküzün tarla sürümünde kullanılabilmesi için her hanede en azından bir çift olması şarttır. Çünkü çiftlikler ile ilgili bilgi verirken de belirttiğimiz gibi çiftlik “bir çift öküzün işleyebileceği büyüklükteki toprak”, çift hanesi ise “bir çift öküz ile işlenebilecek toprağa sahip olan hane”dir. Keçiborlu kazasında ekili alanların öküz başına dağılımında, 1 öküze düşen miktar 13,37 dönümdür. Ancak zorda kalındığı takdirde katır, beygir, at ve hatta merkebin de çifte

koşulduğu bilinmektedir¹⁸². Buna göre hiç öküzü olmayan hanelerin zirai faaliyetlerini bu hayvanlar ile yürütmüş olmaları mümkündür.

Tablo 18 : Öküzü Olmayan Hanelerin Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı

Köyler	Giresun	Keçiborlu	Aydoğmuş	Eber	Yaka	Yassıvıran	Ovack	Beltarla	Çığrı	İlyas	Senir	Gölbashi	Kılıç	Toplam
Öküzü Olmayan Hane Sayısı	35	114	5	8	10	12	1	12	5	31	47	8	25	313

Kazada hiç öküzü bulunmayan 313 hane vardır. Bunların çoğunun ziraatçı olmadığını bilsek bile içlerinde ziraatçı olduğu halde öküzü olmayanlar da vardır. Hanenin sahip olduğu öküz sayısı ve ekilen arazi dönümü arasında bir paralellik vardır. Bu da hane sahibinin zenginliğinin bir göstergesidir. Bir baş öküzü sahip hane sayısı azdır, en fazla iki baş öküz sahibi olanlar bulunmaktadır. Yine üç baş öküz sahipleri de dört baş olanlardan azdır. Bu durum öküzün çift olarak koşulmasıyla ilgilidir.

Yük ve binek hayvanlarından ulaşım ve taşımacılıkta da faydalandığını hatta taşıma işini meslek edinenlerin de olduğunu biliyoruz. Temettuatlarda mesleği kiracı ve deveci olarak yazılanlar, taşıma amacıyla hayvan kiralayanlar ve bu hayvanlarla nakliyecilik yapanlardır. Keçiborlu’da da kayıtlı 20 deveci bir tane de kiracı hane reisi bulunmaktadır. Bunların kazançları sahip oldukları deve başta olmak üzere yük hayvanları ile doğru orantılıdır. Deve başına “hamule naklinden” yıllık gelirleri 100 kuruştur. Bargir ve yoz kısraktan bir gelir sağlanmadığı anlaşılrsa da kısrak ve zaman zaman merkepten de taşımacılıkta faydalanılmış, 3 veya 4 merkepten ancak 50 kuruş kazanılabilmektedir.

Mesleği deveci yazılmasına rağmen Senir’deki pek çok kişinin bu işi yaptığını gösterir hiçbir geliri belirtilmemiştir. Buna rağmen mesleği ziraatçı

¹⁸² Tefik Güran, “Osmanlı Tarım Ekonomisi, 1840-1910”, s. 246.

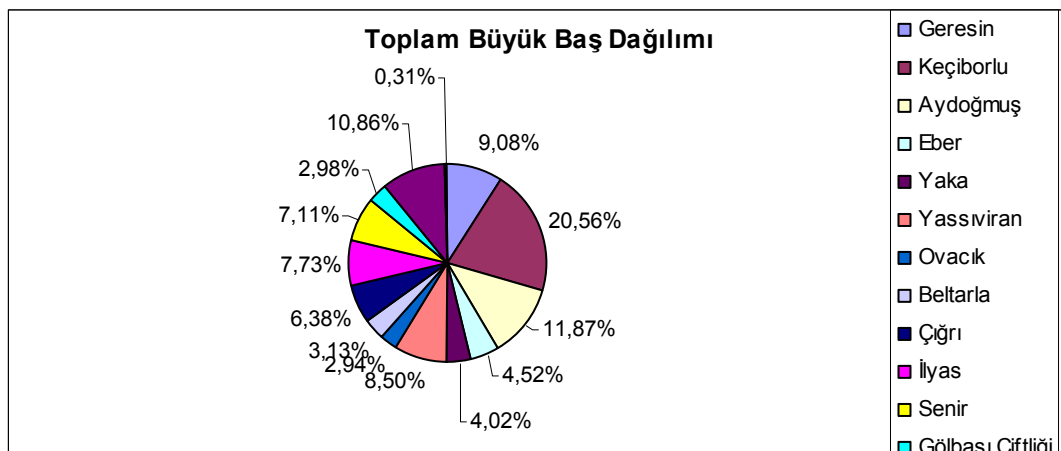
olanlardan yük hayvanı bulunan pek çok hane reisinin hamule nakli temettuatı yazılmıştır. Kaza içinde bu işten en çok kazanç sağlayan vergi mükellefi, Senir 37. hanede deveci olarak yazılan hane reisi olup yük-eşya naklinden kazancı 1800 kuruştur. Bunu 1600 kuruş gelir ile yine Senir 80. hanedeki haymenişin ve 740 kuruşluk kazançla Kılıç köyü 44. hanede meskun olan hane reisi takip etmektedir. Bunun da 7 yük hayvanı bulunmaktadır. Hamule nakli temettuatı en yüksek köy olarak da toplam 15700 kuruşla Senir gelmektedir.

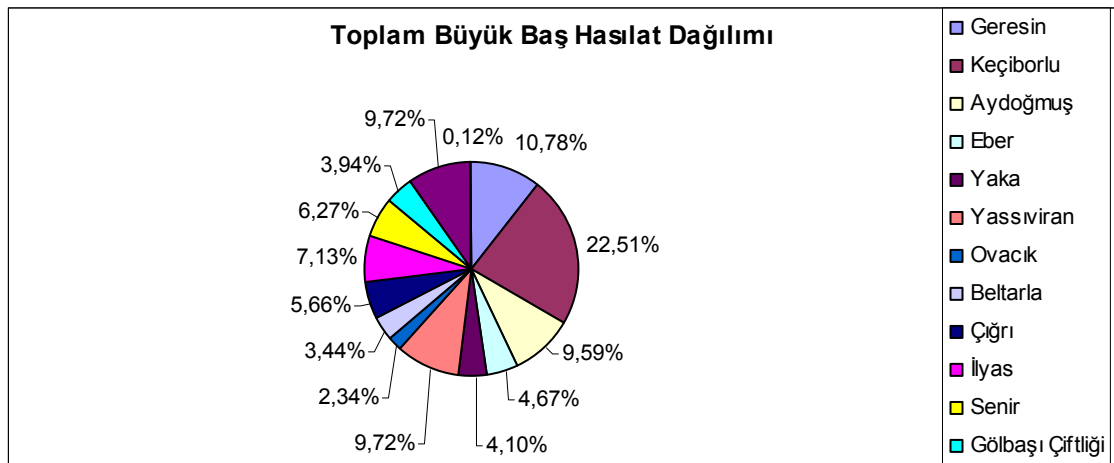
2. Büyükbaş Hayvancılık

Çalışmamıza konu olan temettuat defterindeki inek ve camus cinsinden hayvanları, büyükbaş hayvanlar olarak ele aldık. Defterde bu hayvanların yoz veya sağman oluşları ve yavrularına ait sayılar da belirtilmiştir. Camus sayısı ve hasılatı ile ilgili olarak hazırladığımız grafikler Ekler bölümünde yer alan 3 ve 4. grafiklerde yer almaktadır.

Keçiborlu'da büyükbaş hayvan besiciliğinin, hanenin süt, yağ, peynir gibi gıda maddeleri ihtiyacını karşılamak üzere yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu amaçla her hanenin en az bir büyükbaş hayvan beslemesi gerekir, ancak kaza genelinde 676 hanenin büyükbaş hayvan beslediği ortaya çıkmıştır. Büyükbaş hayvanların toplam sayısı 2587 ve bunlardan elde edilen yıllık hasılat 24.360 kuruştur. Grafik 15 ve Grafik 16'dan da anlaşılacağı üzere, kaza merkezinde büyükbaş hayvancılık yoğun olarak yapılmaktadır, dolayısıyla en fazla gelir de burada elde edilmektedir.

Grafik 15 : Keçiborlu ve Köylerindeki Büyükbaş Hayvan Dağılımı

Grafik 16 : Keçiborlu ve Köylerindeki Büyükbaş Hayvan Hasılatı Dağılımı

Kaza genelinde bir baş sağman inek için yıllık gelir olarak 30 kuruş, sağman camus için de 40 kuruş yazılmıştır. Sağman inek ve sağman camus en fazla Keçiborlu'da beslenmektedir. Sağman inekten ve sağman camustan elde edilen hasılatlar ve bunların köylere göre dağılım oranlarına ait grafikler ekte sunulmuştur.

Büyükbaş hayvanlar arasında ele aldığımız yoz inek, düğe, tosun ve potak geliri olmayan hayvanlardır. Daha önce de belirttiğimiz gibi defterde yalnızca sayıları belirtilmiştir. Bunların köylere göre dağılımı ile ilgili grafikler "Ekler" bölümünde verilmiştir. (Ayrıca bkz. Grafik 1-10.)

3. Küçükbaş Hayvancılık

Küçükbaş hayvanlar olarak defterde koyun ve keçinin kaydı vardır. Bunların yoz ve sağman oluşları ve yıllık gelirleri ile yavrularının sayıları deftere yazılmıştır. Küçükbaş hayvancılık içinde kümes hayvancılığı yapıldığına dair bir kayıt yoktur.

Küçükbaş hayvan besiciliği için belli sayıda insana ve iş gücüne ihtiyaç vardır. Çünkü beslenen hayvanların tamamen tabii kaynaklara bağlı olarak yapıldığı düşünülürse -defter kayıtlarından bir hayvan çiftliği veya mandıra olduğunu görememekteyiz- bu zorunluluk daha iyi anlaşılır.

Hayvanların yıllık hasılat miktarı hayvan cinsine göre değişmektedir. Keçiborlu'da bir sağman keçiden 2, yoz keçiden 1 ve sağman koyundan 4, yoz koyundan ise 2 kuruş gelir elde edilmiştir. Yoz keçiye zaman zaman hasılat yazılmamıştır. Oğlak ve kuzunun da hasılatı yoktur. Bunlarla ilgili grafikler "Ekler" bölümünde 11-19 numarada yer almaktadır.

Temettuat defteri verilerine göre, kazada toplam 1894 koyun sayılmıştır. Aşağıdaki tabloda da belirtildiği gibi bunun 723'ü yoz olup bundan elde edilen toplam hasılat 1460 kuruştur. Sayılan 1171 sağman koyundan ise 4859 kuruş gelir elde edilmiştir. Verilere göre Keçiborlu'da en fazla keçi türü beslenmekte olup, bunların toplam sayısı 10.169'dur. 3635 yoz keçiden 3615 kuruş ve 6534 sağman keçiden de 13.046 kuruş hasılat sağlanmıştır.

Keçiborlu genelinde sürü¹⁸³ sahibi hane sayısı 5'tir. Bunlardan 4'ü Yassıviran'da bulunmakta olup, ikisinin mesleği ziraatçı, ikisi de çoban olarak yazılmıştır. Diğer sürü sahibi ise Senir köyündeki haymeniştir. 50 yoz keçi, 220 sağman keçi ve 220 oğlak ile 490 küçükbaş hayvanın sahibi, Yassıviran'da çobanlık yapan 41. hanede kayıtlı mükelleftir. 490 küçükbaş hayvanın senelik hasılatı da 490'dır.

Tablo 19 :Keçiborlu'daki Küçükbaş Hayvan Türleri ve Hasılatları

Köyler	Yoz Koyun Sayısı	Yoz Koyun Hasılatı	Sağman Koyun Sayısı	Sağman Koyun Hasılatı	Yoz Keçi Sayısı	Yoz Keçi Hasılatı	Sağman Keçi Sayısı	Sağman Keçi Hasılatı
Giresun	34	60	54	216	450	323	536	1028
Keçiborlu	64	128	82	328	242	207	790	1580
Aydoğmuş	78	156	54	216	704	704	965	1953
Eber	15	50	85	340	255	273	513	1021
Yaka	18	36	36	144	121	121	181	362
Yassıviran	24	48	54	388	716	689	1623	3250
Ovacık	52	104	86	344	15	15	30	60
Beltarla	52	104	121	484	154	149	446	892
Çığı	60	120	40	160	241	241	348	696
İlyas	30	60	105	420	165	165	223	446
Senir	114	228	191	764	24	24	101	202
Gölbaşı	90	180	89	356	119	119	247	494
Kılıç	93	186	174	699	432	432	525	1050
Tatlıca	0	0	0	0	11	11	6	12
Toplam	723	1460	1171	4859	3635	3615	6534	13046

¹⁸³ Isparta'ya ait Ün Halkevi Dergileri'ni inceleyerek edindiğimiz bilgiye göre, Isparta ve çevresinde 300 baş hayvan bir "sürü" kabul edilmektedir.

4. Arıcılık

Kendine has bitki örtüsüyle ve zengin çiçeklik ve ağaçlarıyla bal üretimi için Anadolu toprakları son derece müsait bir ortam arz etmektedir. Ancak arıcılık Keçiborlu'nun her köyünde yapılmayıp Giresun, Keçiborlu, Yassıviran, Ovacık, İlyas, Senir, Gölbaşı ve Kılıç' ta küçük ölçekte yapılmaktadır. Hanelerdeki kovan sayısı ve elde edilen hasılatı bakıldığında arıcılığın ihtiyacı karşılamak amacıyla veya ek gelir sağlamak için yapıldığı görülmektedir. Çünkü diğer tarım ve hayvancılık gelirleriyle kıyaslandığında arıcılığın fazla gelir getiren kârlı bir iş olmadığı anlaşılır. Arıcılıktan elde edilen toplam gelir, 368 kuruş olup, kovan sayısı da 83'tür. Kovan başına elde edilen gelir ortalama olarak 4,43 kuruş ve arıcılıkla uğraşan hane sayısı kaza genelinde 22 olduğuna göre, arıcılıktan hane başına düşen ortalama gelir de 16,72 kuruştur. Bu durum, aşağıdaki "Keçiborlu'daki Arı Kovanı Sayısı ve Hasılatı" tablosunda açık bir şekilde görülmektedir.

Tablo 20: Keçiborlu'daki Arı Kovanı Sayısı ve Arıcılık Hasılatı

Köyler	Arı Kovanı Sayısı	Arıcılık Hasılatı	Arıcılıkla Uğraşan Hane Sayısı
Giresun	2	9	1
Keçiborlu	18	74	6
Yassıviran	4	18	1
Ovacık	11	51	2
İlyas	4	18	1
Senir	29	130	6
Gölbaşı	8	36	3
Kılıç	7	32	2
Toplam	83	368	22

SONUÇ ve ÖNERİLER

Günümüzde Isparta iline bağlı bir ilçe olan Keçiborlu, 19. yüzyıl ortalarında Konya eyaletinin Hamid sancağına bağlı küçük bir kazasıdır. Temettuat defterine dayanarak yapmış olduğumuz bu çalışmamızda, Tanzimat'ın ilanından kısa bir süre sonra Anadolu'nun bir kazasının, sosyal ve ekonomik olarak hangi şartlar içinde bulunduğunu belirlemeye çalıştık.

Temettuat verilerine göre, 1844-1845 yıllarında Keçiborlu kaza merkezi ve köylerinde yaşayanların hepsi Müslüman olup, gayr-i müslim nüfusa rastlanmamaktadır. Oysa daha önceki yüzyıllarda burada gayr-i müslimlerin yaşadığı tahrir defterlerinden anlaşılmaktadır. Ayrıca buradaki nüfusun etnik yapısıyla ilgili hiçbir bilginiz de bulunmamaktadır. Çünkü incelediğimiz defterde milliyete ait kayıtlar yer almamıştır. BOA'daki belgeler arasında da gayr-i müslim nüfusa ait temettuat defteri en azından şimdilik yok görünmektedir.

Defter kayıtları ve arşiv belgeleri ile desteklediğimiz dini ve sosyal yapılar bölümünde gördük ki, kazada bulunan dini yapı sayısı, eğitim ve diğer amaçlarla kullanılan yapılardan fazladır. Bunda Osmanlı toplum düzeninde eğitimin önemli bir kısmının dini kurumlarda verilmesinin de etkisi vardır diye düşünüyoruz. Nitekim Keçiborlu kazasındaki din görevlileri ve eğitim görevlilerinin sayısı karşılaştırıldığında da bu durum hemen fark edilecektir. Çünkü din görevlilerinin sayısının çok olduğu görülmüştür.

Keçiborlu genelinde 27 çeşit mesleğin icra edildiğini tespit ettik. Bunların içinde en fazla ziraatçılar bulunmaktadır. Tarım ve hayvancılık en önde gelen geçim vasıtasıdır. Öyle ki, kazanın müdürünün dahi meslek hanesinde ziraatçı yazmaktadır. Ziraatçılıktan sonra gelen ikinci belirleyici iş kolu ameleliktir. Amelelerin çoğunun da tarım işçisi olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra meslek hanesi boş bırakılanların da yıllık kazançlarını incelediğimizde, tarım ve hayvancılık gelirlerinin yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Yakın zamana kadar Keçiborlu'daki zengin kükürt yataklarının ilk kez ortaya çıkarılmasının 1900'lü yılların başlarına denk geldiği bilinmekteydi. Bu çalışmayla kesinlik kazanmıştır ki, kükürt burada 19. yüzyıl ortalarından beri varlığı bilinen bir maden olup, ilkel yöntemlerle de olsa yöre halkı tarafından işletilmiştir. Ancak ele aldığımız Tanzimat sonrası dönem içinde kükürtçülük yoğun olarak yapılan bir

faaliyet ve iyi bir gelir kaynağı olamamıştır. Dolayısıyla bu mesleğin kaza ekonomisindeki yeri de, madencilik ayrıca değerlendirmemize imkan vermemiştir.

İncelediğimiz defterin küçük bir kazaya ait olması dolayısıyla, mal üreten ve alım-satım işleriyle uğraşanların sayısı da azdır. Fakat Keçiörlü'da hizmet üreten esnaf sayısının az öncekilere göre biraz daha fazla olduğu görölmüştür. Yine kamu görevlilerinin sayısının da kaza geneline oranı düşüktür.

19. yüzyılın ortalarında Osmanlı'daki bir kazanın iktisadi faaliyetleri genellikle tarım, hayvancılık, ticaret, işçilik, zanaatkârlık ve nakliyeciliktir. Bunların dışındaki gelir kaynakları "ek gelir kaynakları" olarak nitelendirdiğimiz gelirlerdir. Özellikle mesleği ziraatçılık olanlarda bu durum daha açık bir biçimde görönmektedir. Nitekim Keçiörlü'da da hemen her çiftçi, toprağıyla uğraşmadığı zamanlarda kendisine nakit gelir getirecek ufak da olsa ek bir iş yapmaktadır.

Ülke ekonomisinde olduğu gibi tarım ve hayvancılık Keçiörlü'da da oldukça önemlidir. Tarımsal faaliyetler içinde buğday ve arpa gibi hububat ile bağ, bahçe ve bostan ürünleri yoğun olarak yetiştirilmektedir. Bunlardan başka tütün, afyon ve pamuk gibi işlenerek kullanılabilen ürünlerin tarımının yapılışı da dikkate değer bir husustur. Çünkü günümüzde yörede pamuk tarımının yapılması söz konusu değildir. Bunlar dikkate alındığında burada yüzyıllarca bu ürünün nasıl ve hangi kalitede yetiştiiği, ve cinsinin ne olduğu araştırmaya değer bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira bugün Keçiörlü halkı burada bir zamanlar pamuk yetiştiiğini dahi bilmemekte, hatta pamuk ekiminin yapılabilmesi onlarca imkansız görönmektedir. İncelediğimiz dönem itibariyle pamuk yetiştirildiği kesin olan bu topraklarda günümüzde gül bahçeleri yer almaktadır.

Keçiörlü'daki gelir ve vergi dağılımını hanelere, yerleşim yerlerine ve mesleklere göre inceledik. Buna göre; Keçiörlü halkının elde ettiği yıllık ortalama gelirin, Hamid sancağı genelinde vasatın üzerinde hatta yüksek sayılabilecek bir refah seviyesinde olduğunu belirledik.

Binlerce yıllık derin tarihe sahip, kendine has coğrafi, iktisadi, sosyal ve kültürel değerlerle donanmış bir milletin fertleri olarak, yapacağımız yerel tarih araştırmaları toplum ülke olarak içinde bulunduğumuz ataletten çıkmamızı sağlayacak önemli araçlardan biri olabilir. Çalışmamızdan çıkan en önemli sonuçlardan biri de; bu tür çalışmaların çoğalması ve bir mukayese yapılarak Isparta ve bölgesinin tarihinin daha detaylı bir şekilde araştırılmasıdır. Çünkü aynı dönemde Keçiborlu'nun komşu kazalarının ve merkez kaza olan Isparta'nın temettuat defterlerinin de incelenmesiyle bu konuyla ilgili daha sağlıklı yorumlar yapılabilecektir kanatindeyiz.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

- BOA, **ML. VRD. TMT.**Keçiborlu Temettuat Defteri, nr.10199, H.1261.
 BOA, **Evkaf**, 12967.
 BOA, **Evkaf**, nr. 12967.
 BOA, **Evkaf**, nr. 19000, 1287 Mayıs.
 BOA, **Evkaf**, nr. 21974, 1287 Mayıs.
 BOA, **Evkaf**, nr. 23408.
 BOA, **ML. NZ.**, nr. 439, H. 1256.1.1.
 BOA, **ML. NZD.**, nr. 707, 1259. 3.29-1259. 4. 28.
 BOA. **Evkaf**, nr. 24394.

2. Salnameler

- H. 1286 tarihli **Konya Vilayet Salnamesi**, (KVS.)
 H. 1289 tarihli **Konya Vilayet Salnamesi**, (KVS.)

3. İl Yıllıkları ve Şer'îye Sicilleri

- H. 1246-1254 tarihli, **Isparta Şer'îye Sicili**, nr. 183.
 H. 1263-1270, tarihli, **Isparta Şer'îye Sicili**, nr. 185.
2000'li Yıllarda Keçiborlu, Keçiborlu Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği Yayınları-1, Isparta, 13.10.2000.
2003 Isparta İl Yıllığı, Isparta Valiliği, Isparta, 2003.

4. Sözlükler

- DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Ankara, 1997.
Kültür Bakanlığı Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Ankara, 1991.
 ŞEMSEDDİN SAMİ, **Kâmus-ı Türkî**, İstanbul, 1998.
Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1998.

5. Kitap ve Makaleler

- ADIYEKE, Nuri, "Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri", **OTAM**, S. 11. Ankara, s. 769-807, 2000.

- AFYONCU, Erhan, "Osmanlı Devleti'nde Tahrir Sistemi", **Osmanlı**, C. 6, Yeni Türkiye Yay., Ankara, s.311-315, 1999.
- AHMED REFİK, **Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)**, Enderun Kitabevi, İstanbul, , 1989.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet,
-ÖZTÜRK, Said,
2002. **Darende Temettuat Defterleri**, C. 1, İstanbul,
- AKSU, Fehmi, "Horzum Yörükleri", **Ün Isparta Halkevi Mecmuası**, Ağustos 1935, C.2, S.17, Isparta, s. 243-245.
- _____, "Şeyh Şikem Vakfiyesi", **Ün Isparta Halkevi Mecmuası**, Eylül 1943, C.10, S.114, Isparta, s. 1585-1591.
- ARIKAN, Zeki,
1988. **XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı**, İzmir,
- AVŞAR, Zakir-
SOLAK, Ferruh, "İmparatorluk Türkiye'sinde Yapılan Nüfus Sayımları", **Yeni Türkiye Dergisi**, Osmanlı Özel Sayısı, Mart-Nisan 2000, C.32, Yıl: 6, s. 615-617.
- BARKAN, Ömer Lütfi, **Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Zirai Esasları (Kanunlar I)**, İstanbul, 1943.
- BÖCÜZADE SÜLEYMAN SAMİ, **Isparta Tarihi**, İstanbul, 1983.
- ÇADIRCI, Musa, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Ankara, 1991.
- ÇAKIR, Coşkun, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi**, İstanbul, 2001.
- DEMİR, İsmet, "Temettuat Defterlerinin Önemi Ve Hazırlanış Sebepleri", **Osmanlı**, C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.315-321, 1999.
- DEMİRDAL, Sait, "Keçiborlu Kükürt Madenleri ve Fabrikası", **Ün Isparta Halkevi Mecmuası**, C. 3, S.35-36, Şubat- Mart 1937, Isparta, s. 505-507.
- EKE, Beğlü, "Bir Sosyal Sınıf Belirleyicisi Olarak Meslek Faktörü", **İÜİF Mecmuası**, Prof. Dr. Sabri F. Ülgener'e Armağan Özel Sayısı, C. 43, İstanbul, s. 377-401, 1987.

- EMECEN, Feridun M., “Osmanlılar’da Yerleşik Hayat Şehirliler Ve Köylüler”, **Osmanlı**, C.4, YT. Yay., Ankara, s.91-97, 1999.
- EREN, Fikret, “Osmanlı Dönemi Vakıfları”, **V. Vakıf Haftası Restorasyon ve Vakıfların Ekonomik ve Sosyal Etkileri Semineri 7-13 Aralık 1987**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1987 .
- ERGENÇ, Özer, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, S. IV, İstanbul, s.69-78, 1984.
- ERKAL, Mustafa E., **Sosyoloji**, İstanbul, 1998.
- FEKETE, Lajos, “Türk Vergi Tahrirleri”, **Bellekten**, çev: Sadrettin Karatay, CXI, S. 42, Nisan 1947, s.299-328.
- GÖYÜNÇ, Nejat, “Hane Deyimi Hakkında”, **Tarih Dergisi**, Mart 1979, S. 32, İstanbul, 1979.
- GÜRAN, Tevfik, “19. Yüzyıl Temettuat Tahrirleri”, **Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik**, Ankara, 2000.
- _____, “Ondokuzuncu Yüzyıl Ortalarında Ödemiş Kasabasının Sosyo-Ekonomik Özellikleri”, **İÜİF Mecmuası**, Ömer Lütfi Barkan’a Armağan Özel Sayısı, C. 41, S. 1-4, İstanbul, s.301-319, 1984.
- _____, “Osmanlı Tarım Ekonomisi, 1840-1910”, **İÜİF, Türk İktisat ve İctimaiyat Tarihi Araştırmaları Merkezi, Türk İktisat Tarihi Yıllığı**, Yıl 1987, S. 1, İstanbul, 1988.
- _____, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi”, **İÜİF Mecmuası 60. Yıl Özel Sayısı**, C.49, İstanbul, s.79-95, 1998.
- _____, “Tarım Politikası (1839-1913)”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Osmanlı Özel Sayısı, C. 32, Mart-Nisan 2000, Yıl: 6, Ankara, s. 34-46, 2000.
- _____, **19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı 1840-1910**, İstanbul, 1998.
- _____, **Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler Ve Hazine Hesapları 1841-1861**, TTK, Ankara, s.7-17. 1989.
- _____, “Köy Topluluklarının Sosyal Yapı Özellikleri”, **İÜİF, Türk İktisat ve İctimaiyat Tarihi Araştırmaları Merkezi, Türk İktisat Tarihi Yıllığı**, Yıl 1987, S. 1., İstanbul, s. 268-282.

- HALAÇOĞLU, Yusuf, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılar'da Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Ankara 1998.
- HINZ, Walter, "İslam'da Ölçü Sistemleri", **Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi**, Çev: Acar Sevim, Yıl:1989, S.5, İstanbul, s.1-84,1990.
- İNALCIK, Halil, "Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar", **Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, Editörler: Çağlar Keyder, Faruk Tabak, İstanbul, 1998.
- _____, "İslam Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukayesesi", **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, İstanbul, 1996.
- _____, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü" **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, İstanbul, s. 32-45, 1996.
- _____, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, Çev: Halil Bertkay, C. 1, İstanbul, 2000.
- KARAGÖZ, Mehmet, "Osmanlı'da Şehir ve Şehirli-Mekan-İnsan-Beşeri Münasebetler (15-18. Yüzyıl)", **Osmanlı**, C.4, YT. Yay., Ankara, s.103-110, 1999.
- KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831**, Ankara, 1943.
- KODAMAN, Bayram, "Kalkınmada Çağdaş Devletin Temel Görevleri", **Cumhuriyetin Tarihi Fikri Temelleri ve Atatürk**, Isparta, s. 109-110, 2001.
- _____, "Vakfın Sosyal Yönü", **Vakıflar Dergisi**, I. Vakıf Haftası, S. 1, 6 Aralık 1988, Ankara, s.1-8, 1988.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri, **1820-1836 Yıllarında Hamid Sancağı ve Türkiye**, Konya, 1993.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., "Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettu Defterleri", **Belleten**, C. XIX, S. 225, s.395-413, 1995.
- _____, "Osmanlı İktisadi Yapısı", **Osmanlı Devleti Tarihi**, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yıl Armağanı, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, C. 2, İstanbul, 1999.
- MANİSALI, Erol, **İktisada Giriş**, İstanbul, 1996.

- MARDİN, Şerif, **Türk Modernleşmesi: Makaleler 4**, İletişim Yay., İstanbul 1991.
- ÖNSOY, Rifat, “Tanzimat Dönemi İktisat Politikası”, **Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu**, TTK, Ankara, s.255-262, 1994.
- ÖZÇELİK, Selahittin, “19. Yüzyıl Türkiye’sinde Köy ve Kasaba Hayatı Üzerine Gözlemler”, **Osmanlı**, C.4, Y.T. Yayınları, Ankara, s. 119-131,1999.
- ÖZKAYA, Yücel, **Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık**, TTK, Ankara, 1994.
- ÖZSAİT, Mehmet, **Helenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi**, İstanbul, 1985.
- ÖZTÜRK, Nazif, “Sosyal Siyaset Açısından Osmanlı Dönemi Vakıfları”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Osmanlı Özel Sayısı, Mart- Nisan 2000, Yıl:6, Ankara, s. 566-575.
- ÖZTÜRK, Said, “Türkiye’de Temettuat Çalışmaları”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 1, S. 1, İstanbul, s. 287-304, 2003.
- PEKİN, Tefik, **Ekonomiye Giriş**, İzmir, 1995.
- SARİİZ, Kadir, **Keçiborlu Kükürt Yataklarının Oluşumu ve Yörenin Jeolojisi**, Eskişehir, 1985.
- SAYIN, Abdurrahman Vefik, **Tekâlif Kavaidi**, Ankara, Haziran 1999.
- SERİN, Mustafa, “Osmanlı Arşivi’nde Bulunan Temettuat Defterleri”, **Başbakanlık I. Milli Arşiv Şurası 20-21 Nisan 1998**, Ankara, s. 717-728, 1998.
- SEVİM, Ali
- YÜCEL, Yaşar, **Türkiye Tarihi**, C.1,TTK, Ankara, 1990.
- SÜLEYMAN SUDİ, “**Defter-i Muktesid Osmanlı Vergi Düzeni**”, Yay. Hz. Mehmet Ali Ünal, Isparta, 1996.
- ŞENER, Abdüllatif, “Tanzimat ve Meşrutiyet’te İktisadi ve Mali Politikalar”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Osmanlı Özel Sayısı, Mart-Nisan 2000, C.32, Yıl:6, Ankara, s. 272-288, 2000.
- _____, “Osmanlı Mali Düşüncesinin Çağdaşlaşması”, **Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu**, TTK, Ankara, s.215-224, 1994.
- _____, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi**, İstanbul, 1990.

- TABAKOĞLU, Ahmet,
TEZEL, Yahya Sezai,
TIZLAK, Fahrettin,
TOZLU, Selahattin,
UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı,
_____,
ÜNAL, Mehmet Ali,
YALMAN (YALGIN),
- Türk İktisat Tarihi**, İstanbul, 1994.
“Tarım Yapısının Tarihi Oluşumu”, **AÜSBF Dergisi**, C. XXVI, No.4, Ankara, s.233-283, 1971.
“Osmanlı Devleti’nde Madencilik” **Osmanlı**, C. 3, YT. Yay., Ankara, s. 312-322, 1999.
“Osmanlı Yol Düzenlemeleri”, **Osmanlı**, C.3, YT, Yay., Ankara, s. 644-659, 1999.
Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, TTK, Ankara, 1984.
Osmanlı Tarihi, C. 1, TTK, Ankara, 1988.
Osmanlı Müesseseleri Tarihi, Isparta, 1997.
Ali Rıza, **Cenup’ta Türkmen Oymakları**, C.2, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1993.

EKLER

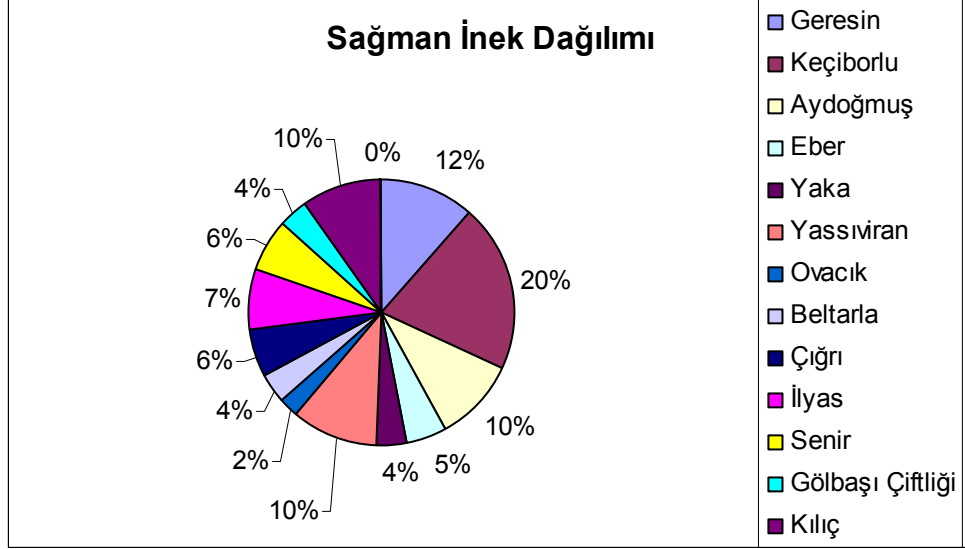
1.Harita

Temettuat tahririnin yapıldığı 1844-45 yıllarında Keçiborlu kazasını ve ona bağlı köyleri gösteren harita.

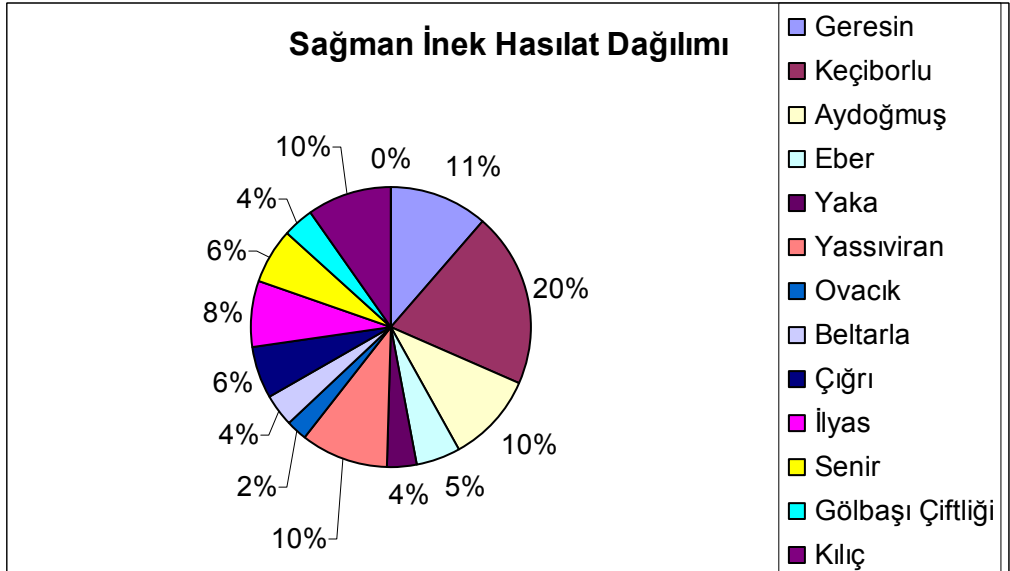
(Bu harita Hamid sancağının o dönemdeki idari konumu dikkate alınarak, Zeki Arıkan'ın XV-XVII Yüzyıllarda Hamid Sancağı adlı eserinden faydalanmak suretiyle hazırlanmıştır.)

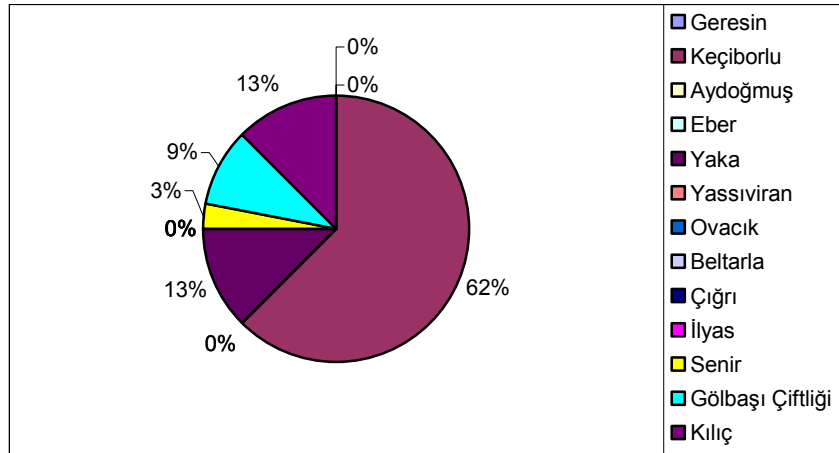
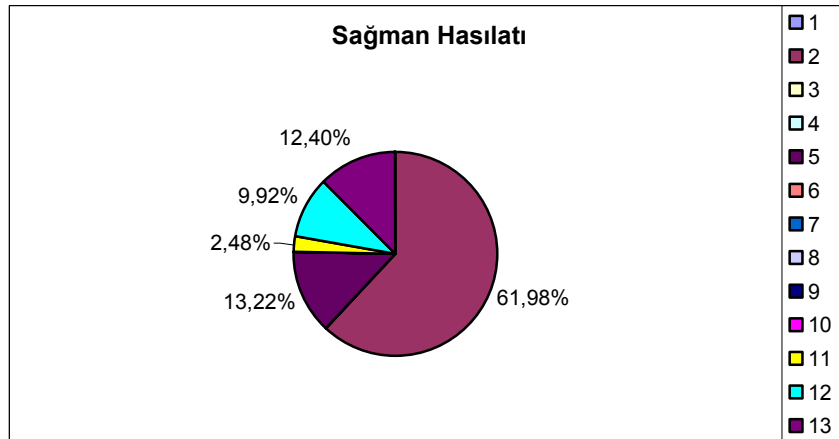
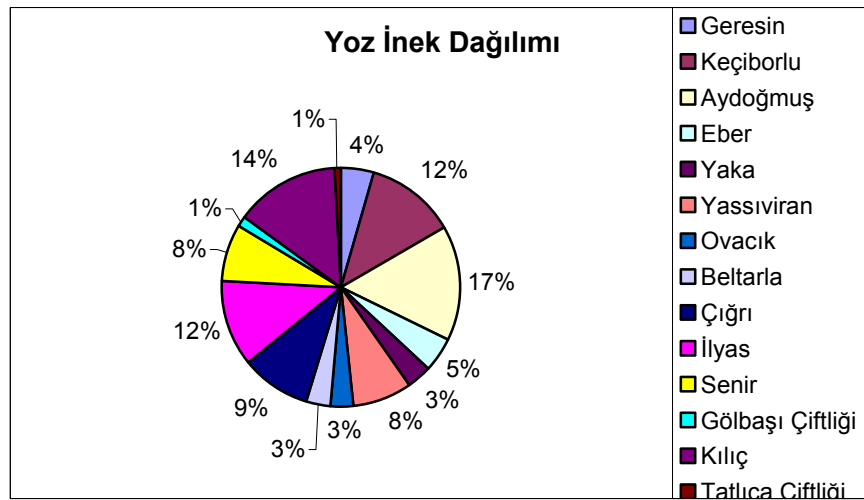
2. Grafikler

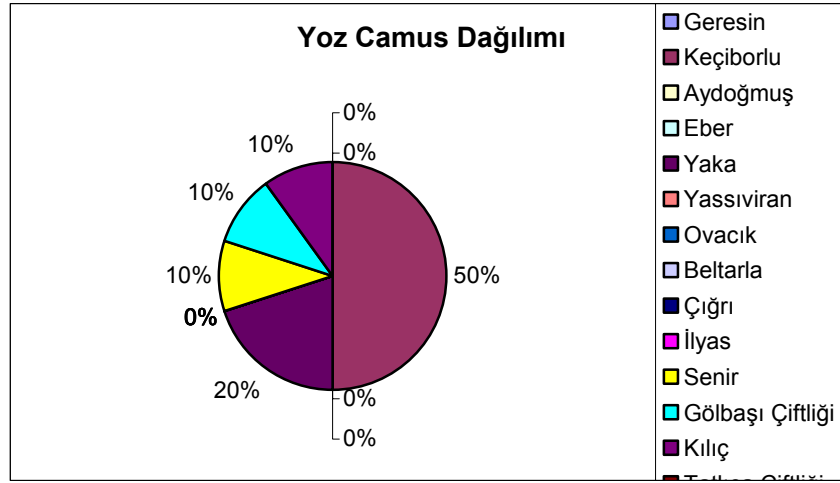
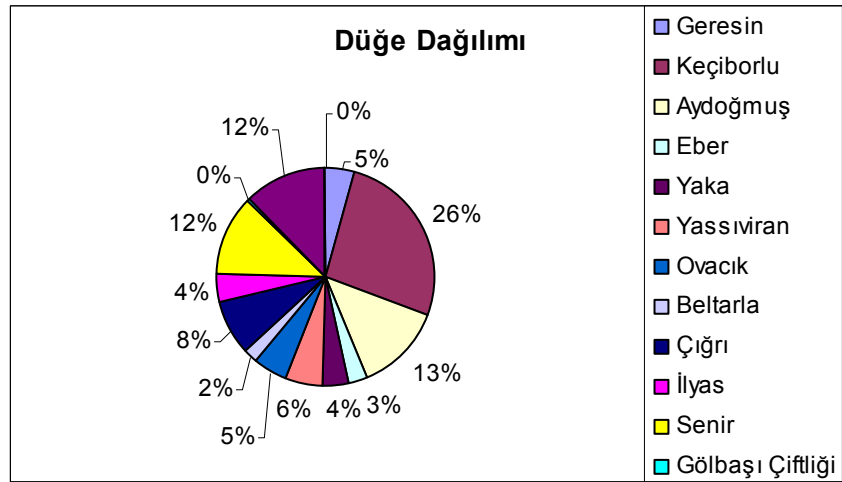
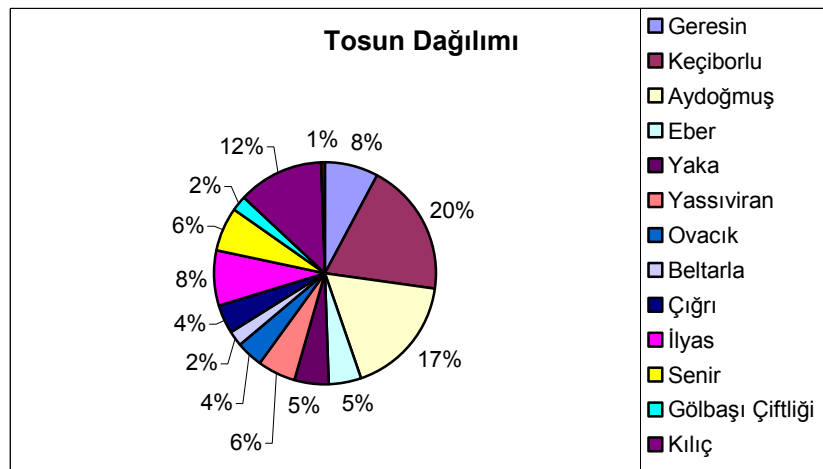
Grafik 1 : Keçiborlu ve Köylerindeki Sağman İnek Sayısının Dağılımı

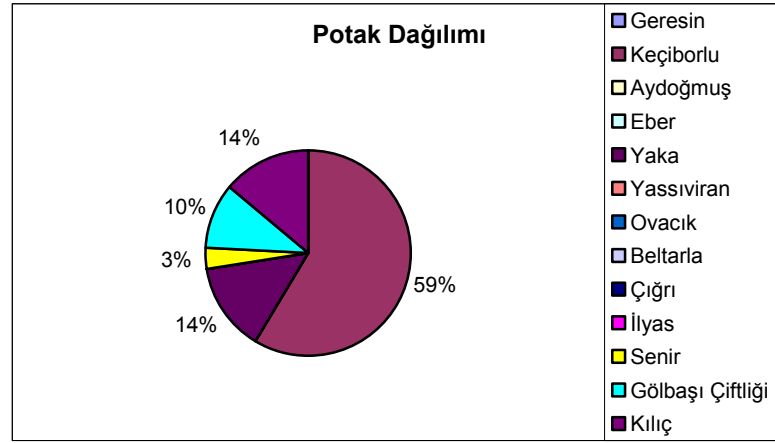
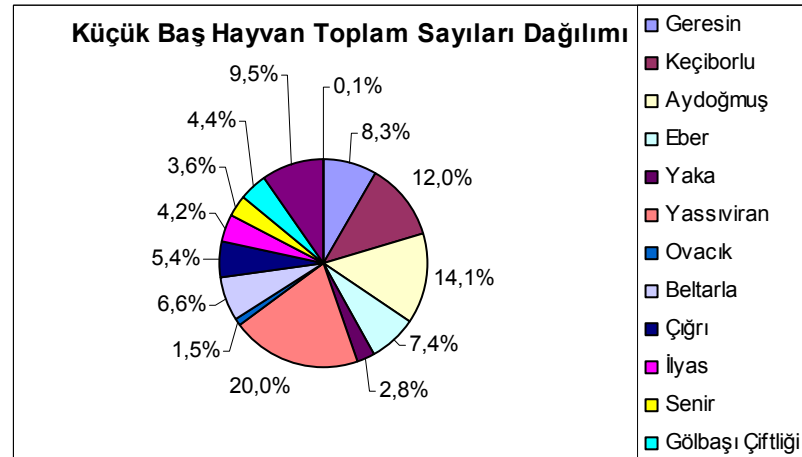
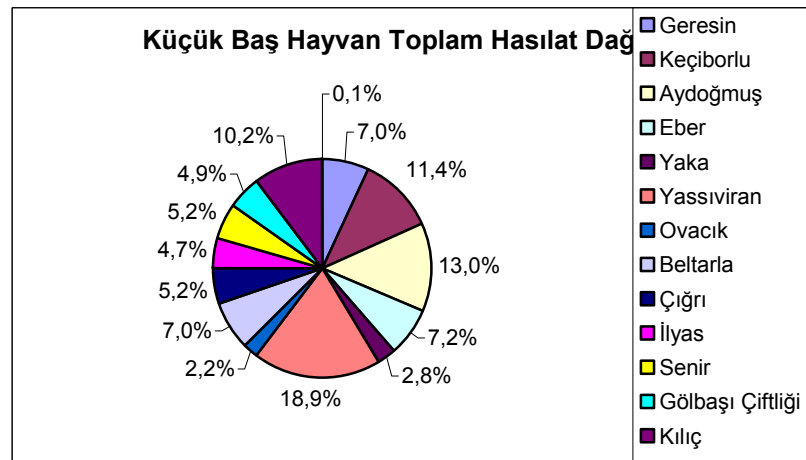

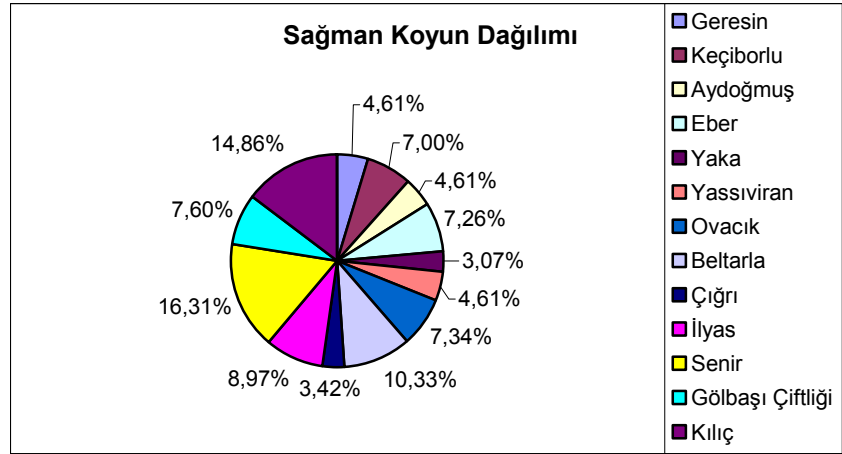
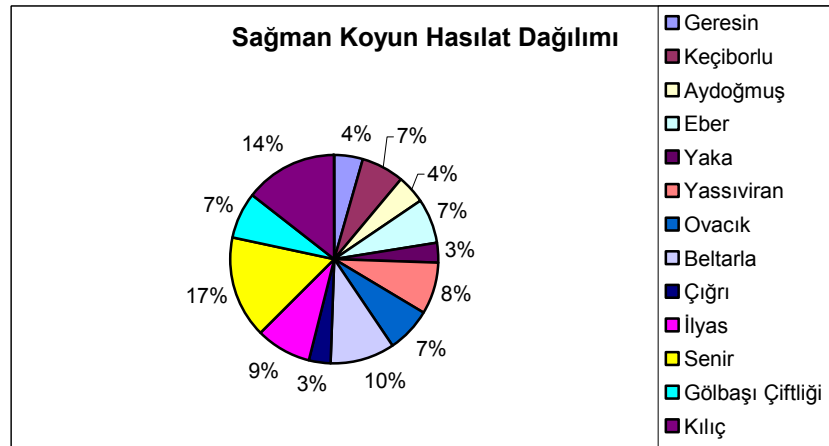
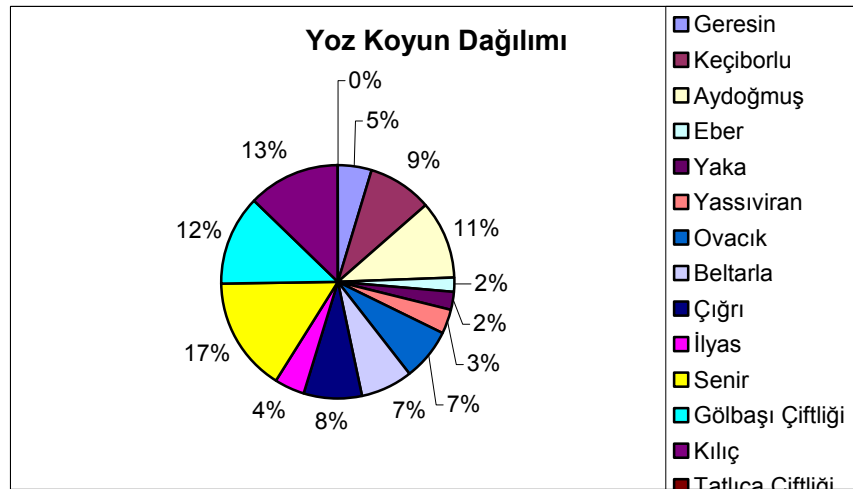
Grafik 2 : Keçiborlu ve Köylerindeki Sağman İnek Hasılatının Dağılımı

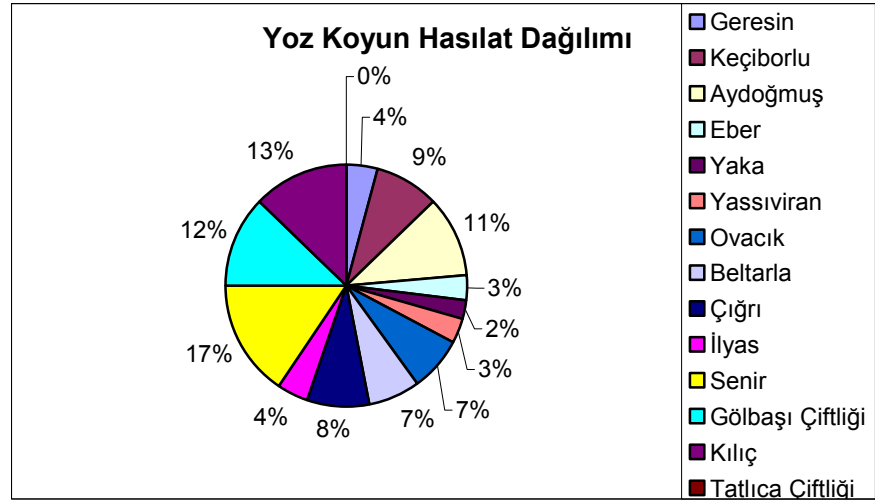
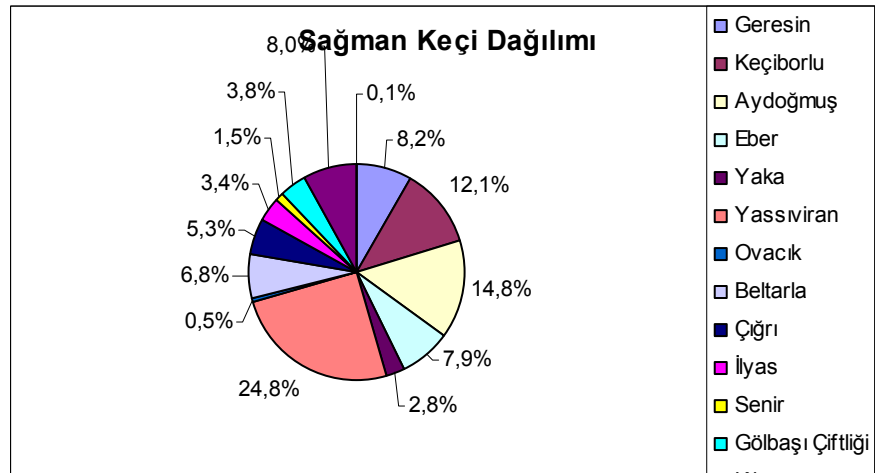
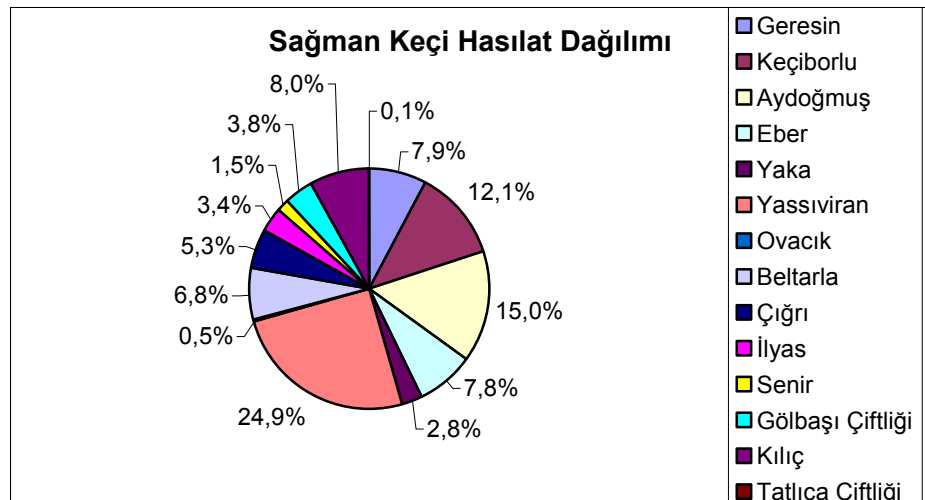

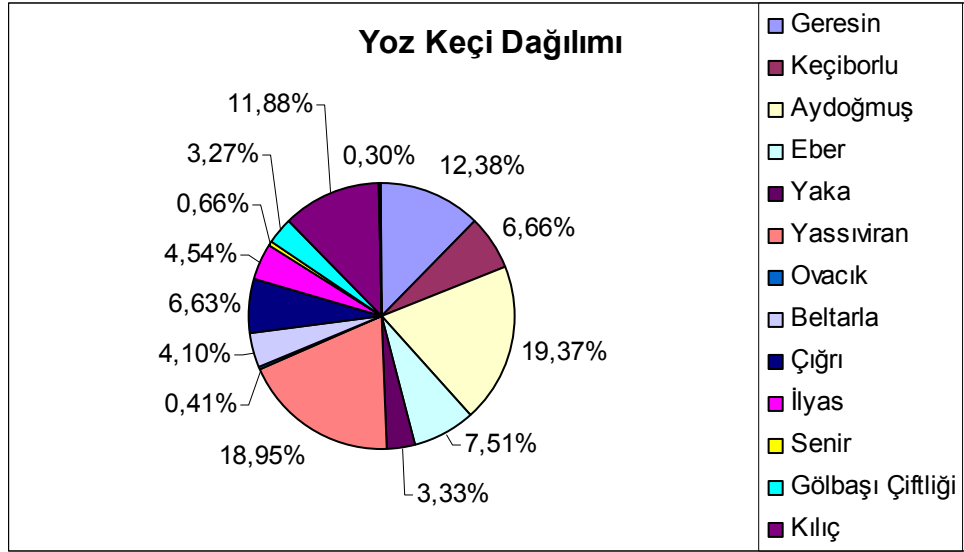
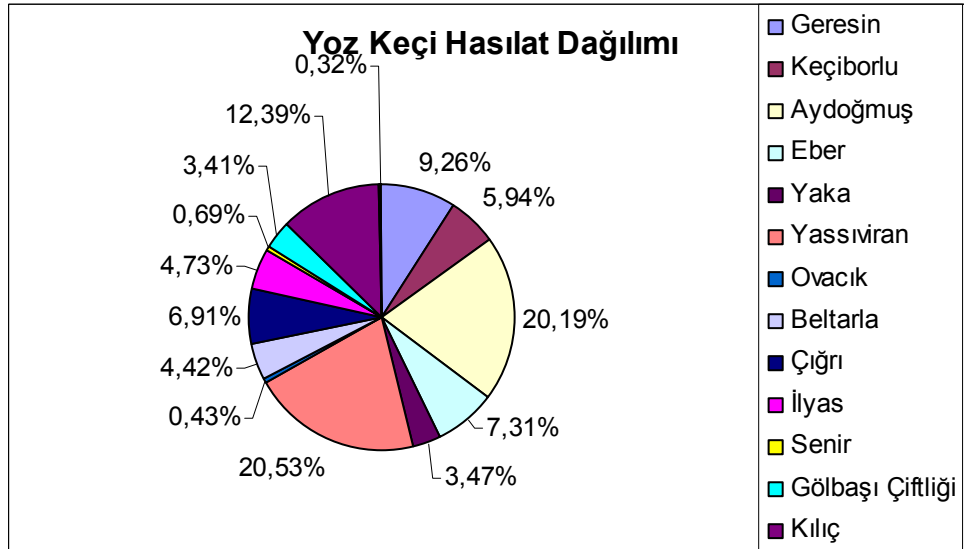
Grafik 3: Keçiborlu ve Köylerindeki Sağman Camus Sayısının Dağılımı**Grafik 4 : Keçiborlu ve Köylerindeki Sağman Camus Hasılatının Dağılımı****Grafik 5: Keçiborlu ve Köylerindeki Yoz İnek Sayısının Dağılımı**

Grafik 6: Keçiborlu ve Köylerindeki Yoz Camus Sayısının Dağılımı**Grafik 7: Keçiborlu ve Köylerindeki Düğe Sayısının Dağılımı****Grafik 8: Keçiborlu ve Köylerindeki Tosun Sayısının Dağılımı**

Grafik 9: Keçiborlu ve Köylerindeki Potak Sayısının Dağılımı**Grafik 10: Keçiborlu ve Köylerindeki Küçükbaş Hayvanların Toplam Sayısının Dağılımı****Grafik 11: Keçiborlu ve Köylerindeki Küçükbaşların Hasılat Dağılımı**

Grafik 12: Keçiborlu ve Köylerindeki Sağman Koyunların Dağılımı**Grafik 13: Keçiborlu ve Köylerindeki Sağman Koyun Hasılatının Dağılımı****Grafik 14: Keçiborlu ve Köylerindeki Yoz Koyunların Dağılımı**

Grafik 15: Keçiborlu ve Köylerindeki Yoz Koyun Hasılatının Dağılımı**Grafik 16: Keçiborlu ve Köylerindeki Sağman Keçilerin Dağılımı****Grafik 17: Keçiborlu ve Köylerindeki Sağman Keçi Hasılatının Dağılımı**

Grafik 18: Keçiborlu ve Köylerindeki Yoz Keçilerin Dağılımı**Grafik 19: Keçiborlu ve Köylerindeki Yoz Keçi Hasılatının Dağılımı**

3. Belgeler

Belge 1. BOA, ML. VRD. TMT. 10199 numaralı Keçiborlu temettuat defterinin ilk sayfası

Belge 2. BOA, ML. VRD. TMT. 10199 numaralı Keçiborlu temettuat defterinin son sayfası

Belge 3. Keçiborlu Temettuat defterinde kaza merkezinin tahririne ait bölümün başlangıç sayfası

Belge 4. Keçiborlu, Temettuat defterinde Aydoğmuş köyünün tahririne ait bölümün başlangıç sayfası

Belge 5. Keçiborlu, Temettuat defterinde Eber köyünün tahririne ait bölümün başlangıç sayfası

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı ve Soyadı : Ayşe Özdemir

Doğum Yeri : Kayseri

Doğum Yılı : 1981

Medeni Hali : Bekar

Eğitim Durumu:

Lise : 1994-1997 İzmir Özel Malhatun Lisesi

Lisans : 1997-2001 SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Yüksek Lisans : 2002-2005 SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi :

1. İngilizce -orta

İş Deneyimi :

2002-2005 SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar:

